Urban Sikeborg & Håkan Skogsjö

Lemland och Lumparland år 1792

Daniel Ferdinand Malléns avhandlingar i översättning

Särtryck ur

Åländsk Odling 2012–2013

[ISSN 0356-1003]

utgiven av Ålands landskapsregering, Museibyrån

Distribuerad som pdf-fil 2025

Lemland och Lumparland år 1792

Daniel Ferdinand Malléns avhandlingar i översättning

Av Urban Sikeborg & Håkan Skogsjö

För drygt 220 år sedan, 1792, skrev en ung student två akademiska avhandlingar om sin åländska hembygd, moderförsamlingen Lemland och dess kapell Lumparland. Enligt tidens sed författade han på nylatin, ett språk som ytterst få behärskar i dag. Eftersom hans ämnesval är intressant, i alla fall för den som önskar fördjupa sig i Lemlands och Lumparlands historia, tror vi att en översättning kan ha sitt värde. En sådan framläggs därför i denna artikel. Våra egna bevekelsegrunder till detta arbete är något olika: Urban Sikeborg, som står för översättningen, tycker att nylatinska texter är fascinerande, inte minst vad de lärdoms- och mentalitetshistoriskt kan berätta, medan Håkan Skogsjö med sin kännedom om Ålands historia är mer intresserad av textens sakliga innehåll. Han står också för huvuddelen av kommentarerna.

FÖRFATTAREN

Avhandlingarnas författare Daniel Ferdinand Mallén (1771–1828) var född och uppvuxen i Lumparland på den lilla gården Skag, naturskönt belägen invid Lumparsund. Han torde relativt tidigt ha lämnat föräldrahemmet för studier. Om hans skolgång är ingenting känt förrän han den 28 oktober 1789 inskrevs vid Åbo akademi. Knappt tre år senare, den 22 juni 1792, blev han filosofie magister sedan han lagt fram de två avhandlingarna om sin hemsocken med titeln *Dissertatio Historica De Paroecia Alandiæ Lemland, Eique Annexa Lum-*

parland.[1] Mallén funderade sedan på att låta prästviga sig i Ryssland, men valde en annan bana och blev handelsman och gårdsägare i staden Fredrikshamn på Finlands sydkust (inte långt från den nuvarande ryska gränsen). Han var 1812 vice borgmästare, men avgick i början av 1813 på grund av sjuklighet, för att 1815 väljas till borgmästare, en tjänst som han dock inte på grund av besvär kunde tillträda förrän 1818. År 1821 fick han lagmans titel och förordnades samma år till biträdande referendariesekreterare i senatens kansliexpedition i Helsingfors, men återvände 1824 på egen begäran till borgmästartjänsten som han fortfarande innehade. Han var sjuklig och därför ofta tjänstledig och avled den 19 februari 1828 av bröstinflammation.[2]

Förutom sin avhandling publicerade Mallén också uppsatsen »Ett nytt sätt att bygga Lerhus», tryckt 1807 i Finlands hushållningssällskaps handlingar (med 1 plansch). Som belöning erhöll han Ahlmans jetong.[3]

Han var gift två gånger: Första gången 1796 med den betydligt äldre änkan *Ulrika Fabritius*[4] (1754–1818), dotter till en handlande i Fredrikshamn, och andra gången 1820 med sin mormors dotterdotter *Margareta Lovisa Frestare* (1794–1859), fyrtio år yngre än första hustrun. Lovisa var dotter till en hovjägare i Kungsör i Sverige, men hade redan som barn flyttat till Åland och bott hos släktingar på Rosenberg i Sund. Senare, omkring 1817, flyttade hon till Skag i Lumparland som ägdes av hennes släkting och blivande make.

Daniel Ferdinand Mallén hade inga barn.

BARNDOMSHEMMET SKAG

Malléns far, som omnämns några gånger i avhandlingarna, hette Israel Jakob(sson) Mallén (1737–87) och var son till en kyrkoherde i Finland samt hade varit militär innan han 1770 blev jägmästare (hejderidare) på Åland. Han var då sedan några år tillbaka gift med Brita Kajsa Mansnera (1737–1811), dotter till kyrkoherden Daniel Mansnerus i Lemland.

Hennes första make, häradsbokhållaren Karl Fredrik Laurén (1730–61), hade 1760 kort före sin död anhållit att få köpa den lilla utjorden Skag. Där fanns sedan tidigare ett torp som beboddes av den familj som skötte färjan över Lumparsund mellan Lemland och Lumparland. Lauréns ansökan beviljades, men han hann knappast före sin död ta Skag i besittning på allvar. Stället ärvdes av änkan och barnen, som bodde kvar hos hennes föräldrar i Lemlands prästgård tills hon omkring 1767 gifte om sig med Israel Mallén. Han och

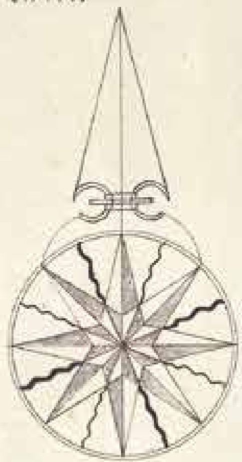
> Kronoutjorden Skag på Mårten Wetterwijks karta från 1742, medan Skag ännu var ett färjkarlstorp och bebott av färjkarlen Henrik Ström. Ett par decennier senare friköptes utjorden av häradsbokhållaren Karl Fredrik Laurén, som dock avled redan 1761. Hans änka Brita Kajsa Mansnera och hennes nya make, jägmästaren Israel Mallén, förvandlade det natursköna Skag, beläget i en västersluttning ner mot Lumparsund, till en idyll med vacker mangård i trä samt trädgård. Det var där Daniel Ferdinand Mallén växte upp. Kartan förvaras i Riksarkivet i Helsingfors.

1 De bägge avhandlingarna finns publicerade på Internet och kan hittas via Doria (www.doria.fi), en tjänst där flera högskolor och andra organisationer publicerar diverse digitalt material (sök på »Mallén»).

2 Spåre 1878, sid. 309, Hallgrim 1947, sid. 20, Kotivuori 2005 (id=10521).

3 Zilliacus 2006, sid. 155.

4 Hallgrim 1947, sid. 20.

…mparland.
Lumparby
Kroukstadh
Byz
Byz
ägor
ägor
kläär
emoth
Lumpar sund.
Swijnöö
Fiärden.

Scala Ulnarum

hustrun tog över färjhållningen och bebyggde Skag och skapade den lantliga idyll där sonen Daniel Ferdinand och hans syskon växte upp och som provinsialläkaren Fredric Wilhelm Radloff nämner i sin bok *Beskrifning öfver Åland* från 1795: »Skag är en utjord utan mantal, som likväl är försedd med vacker åbygnad af träd, och en nyligen anlagd Trädgård. Belägenheten af detta ställe vid Lumparsund, är ganska behaglig».

Efter makens död 1787 bodde änkan Brita Kajsa Mansnera kvar på Skag med äldre sonen, fänriken Karl Adolf (som är den bror som Daniel Ferdinand nämner i avhandlingen). De skötte gården och färjhållningen, som till en början gick i änkefruns namn. Hon klagade över dyra kostnader och fick igenom att kapellborna om hösten skulle erlägga tre kappar riad råg från varje helt hemman och sammaledes i proportion av de mindre hemmanen. För detta fick de fri fart över sundet. Andra skulle – enligt ett avtal från 1790 – genast vid ankomsten till stranden, före överfarten, betala 1 skilling för varje person, 3 för en häst, 2 för en vagn med fyra hjul samt 1 skilling för kärra eller schäs. För återresan skulle samma avgifter erläggas. År 1803 förefaller sonen Karl Adolf ha övertagit ansvaret för resandes och vägfarandes förande över sundet.[5]

Modern avled 1811 liksom halvsystern Maria Kristina, moderns dotter i första giftet, medan brodern Karl Adolf dog året därpå, ogift och barnlös. Därmed var Daniel Ferdinand Mallén ensam kvar av syskonen. Genom arv kom han att äga 8/9 av Skag, medan återstoden innehades av halvsysterns son. Några planer på att flytta dit hade han knappast med tanke på karriären. Istället lät han tjänstefolk bebo gården och sköta färjan. Åtminstone tidvis hade han också hyresfolk, exempelvis bodde pastorsadjunkten Jakob Holm med familj på Skag 1815. Något senare, omkring 1817, flyttade några avlägsna släktingar till honom dit: Mademoiselle Frestare och hennes yngre bror Elias Lindell och äldre syster Gustava Frestare.[6] Deras mormor var syster till Malléns mormor.

År 1820 blev uppbrottets tid. Änklingen Mallén sålde föräldrahemmet till socknens kyrkoherde och gifte sig med mademoiselle Frestare. Ungefär vid den tiden lämnade också hennes syskon Skag och flyttade till Sverige.

MALLÉNS INSATS

Jämfört med dagens akademiska avhandlingar ter sig Daniel Ferdinand Malléns två lärdomsprov inte särskilt imponerande utan tvärtom ganska magra. Men i sin samtid var de helt ordinära.

En dagens läsare, någorlunda insatt i Lemlands och Lumparlands

[5] Eklund 1995, sid. 11.

[6] Klas Eklund (1995, sid. 11) nämner att man länge talat om hovdamer från Stockholm som ska ha bott på Skag, och antar att det syftar på nämnda »mademoiselle».

historia, kommer inte heller att finna mängder med nya uppgifter i översättningarna. Det mesta av värde har redan tidigare fångats upp av latinkunniga författare, inte minst Fredric Wilhelm Radloff. Men tack vare översättningen kan vi läsa exakt vad Mallén skrev om exempelvis Boda källa, som Radloff resonerar kring i sin *Beskrifning öfver Åland* från 1795 (sid. 117). Vi får då veta hur Mallén inhämtade sina uppgifter, nämligen genom att fråga ortsbefolkningen. Det gör att det tvivel som Radloff utsår kring huruvida offerkällan i Lemböte verkligen har kallats Boda, framstår som mindre befogat.

Den som finner Malléns avhandlingar tunna bör betänka hur svårt det var på hans tid att få fram information. I dag finns »allt» på Internet några knapptryckningar bort, och innan Internet gick den som ville veta något om Lemland och Lumparland till ett bra bibliotek; där fanns åtskilligt att inhämta. Men för den 21-årige studenten Mallén var situationen helt annorlunda. Nästan ingenting fanns tryckt om de båda socknarna på hans tid, bara någon enstaka uppgift här och där.

Han är pionjären som fick fråga sig fram i socknarna, leta i kyrkböcker och jordeböcker för att sammanställa statistik om antalet hemman och befolkningsutvecklingen samt besöka kyrkorna för att se vilka föremål som fanns där. Det är självklart att vi i dag, med vår betydligt bättre överblick, ser att allt som Mallén skriver varken är fullständigt eller helt korrekt. Men med tanke på förutsättningarna gjorde han ändå ett utmärkt arbete. Och betänk: Det är tack vare personer som Mallén som vår samlade kunskap i dag är så bra som den är.

ORTSBESKRIVNINGAR PRIORITERADE

Topografiska beskrivningar utgör ett stående inslag i 1700-talets litteratur, och inte minst den akademiska världen var engagerad i detta skildrande av orter och regioner. Vid universiteten inom riket trycktes åren 1701–1800 inte mindre än 163 avhandlingar som hade en socken, en stad, ett landskap eller en landsände som tema.[7] Att författa en ortsbeskrivning sågs som ett sätt att såväl demonstrera sina egna ädla och djupa känslor för sitt fosterland som att ingjuta en ny känsla av patriotism hos andra medborgare. (Fosterland och fädernesland var då uttryck med större spännvidd än nu och användes ofta för att beteckna den lokala bygd varifrån man själv kommit, inte nödvändigtvis riket som helhet.) Beskrivningarna har ofta en historisk inriktning enligt tidens vördnad för det förflutna,[8] men påfallande ofta dominerar en dagsaktuell ekonomisk inriktning. Man betonar bygdens samhällsnytta för riket som helhet i form av dess

[7] Legnér 2004, sid. 30.
[8] Legnér 2004, sid. 11; Adolfsson 2000, s. 98 ff.

naturtillgångar och näringar, främst då jordbruket, och kommenterar hur dessa skulle kunna utnyttjas än bättre för att öka rikets välstånd.[9] Under frihetstidens statsförvaltning betraktades sådana nyttoinriktade redogörelser som ett instrument för den ekonomiska politiken. Också i Daniel Ferdinand Malléns två dissertationer är nyttoperspektivet märkbart.[10]

Som den första realistiska skildringen av en ort i dissertationsform räknas Daniel Juslenius beskrivning av Åbo stad, *Aboa vetus et nova*, framlagd vid Kungliga akademien i Åbo år 1700. Det är dock först vid seklets mitt som de akademiska ortsbeskrivningarna börjar använda mer empiriskt källmaterial och får en uttalad samhällsnyttig ambition.[11] Vid universitetet i Åbo producerades fler ortsbeskrivande avhandlingar än vid något annat universitet i riket. I första hand tenderade dissertationerna vid akademin att avhandla orter som bedömdes vara i störst behov av ekonomisk upprustning, vilket framför allt innebar orter inom Finlands nordligaste delar. Den betydelse man lade vid sådana skildringar framgår av att det vid universitetet i Åbo räknades som en tung merit vid akademiska utnämningar att ha gett ut en ortsbeskrivning.[12] Generellt sett dalade dock kvaliteten på dissertationerna under 1700-talets slut, och de ortsbeskrivningar som ventilerades under seklets sista två decennier var rätt obetydliga jämfört med produktionen under frihetstiden.[13]

VEM SKREV DISSERTATIONERNA?

Författarfrågan när det gäller dissertationer är ofta oklar. Åtskilliga professorer som stod som preses för en dissertation hade själva författat texten rad för rad. Studentens – respondentens – uppgift blev att offentligt försvara dessa teser, oavsett vad han själv ansåg om dem. Flera av de mest betydande arbetena i frihetstidens historievetenskapliga produktion bestod av avhandlingar som huvudsak-

---

[9] Om svenska ortsbeskrivningsprojekt med ekonomiskt-topografiskt fokus från 1700-talet, se Adolfsson 2000.

[10] Redan i förordet motiverar Mallén sitt val av ämne med att en god kännedom om landet och dess invånare är en förutsättning för att kunna förbättra förhållandena i riket, en under 1700-talet ofta formulerad övertygelse. Samtidens betoning av jordbrukets ekonomiska betydelse återfinns på flera ställen hos Mallén. I det andra avsnittet framhåller han det värdefulla bete som holmarna erbjuder; i det tredje kommenterar han klimatet och jordens bördighet, utnyttjandet av skogen och förekomsten av mer sällsynta träd och växter och påpekar att man inte hade funnit några spår av malm i de två bergshöjderna. Hela det fjärde avsnittet ägnas åt känningsbåkarna i Lemland, deras tillkomst och nytta för sjöfarten mellan den västra och den östra riksdelen. Det elfte och det artonde avsnittet redovisar den årliga befolkningstillväxten i respektive socken som ett resultat av statsmaktens kloka styre, och Lumparlands hälsobringande miljö framhålls genom hänvisandet till tre lumparlänningar som närapå nått hundraårsstrecket eller däröver.

[11] Adolfsson 2000, s. 110 f.

[12] Adolfsson 2000, s. 114.

[13] Legnér 2004, sid. 41.

ligen författas av just preses. Vanligen samarbetade dock preses och respondent; preses kan åtminstone ha bidragit med referenser till skriftliga arbeten och historiska urkunder. Då det gäller topografiska dissertationer över en mindre bygd, i stil med Malléns, visar det smala ämnet och kravet på en god lokalkännedom att preses omöjligen kan ha författat mer än en liten del.[14]

OFTA TVÅ DISSERTATIONER

Malléns dissertationer var liksom de flesta andra 1700-talsavhandlingar små till omfånget; varken i omfattning eller kvalitet kan man jämföra en dissertation från 1700-talet med en nutida avhandling. De var emellertid desto fler till antalet – enbart vid universitetet i Åbo producerades ett par tusen dissertationer. Någon originalitet förväntades inte, och det betraktades som normalt att basera texten helt på läsefrukter.[15] Från 1600-talet följde disputationen det europeiska mönstret: en skriftlig dissertation låg till grund för disputationen, som sågs som den viktigare delen. Studenten kunde välja att dela upp dissertationen i två delar. Den första var en excercitiedissertation (*pro excercitio*), en övningsavhandling inför den andra delen som förlänade studenten den åtrådda graden och som därför kallades gradualdissertation (*pro gradu*). Det är alltså Malléns andra dissertation, den som beskriver Lumparland, som är den egentliga gradualdissertationen.[16]

VARFÖR PÅ LATIN?

Mallén skrev på latin, trots att det redan 1752 hade blivit tillåtet vid Kungliga akademien i Åbo att skriva avhandlingar i naturalhistoria, topografi, historia och antikviteter direkt på svenska.[17] Valet av språk för dissertationerna hade då en god tid varit en politisk fråga som Mallén inte kan ha varit okunnig om. Från 1700-talets mitt hade många allt mer högljutt ifrågasatt varför studenterna skulle tvingas att tillbringa halva studietiden med att traggla latin och behöva ägna disputationen åt att i första hand redovisa sina färdigheter i romersk vältalighet. Denna utveckling eldades på av frihetstidens inriktning på samhällsnytta och näringsliv som fick latinstudierna att framstå som ett meningslöst slaveri under det förgångna och mer ett hinder än en tillgång – de gav ju inga praktiska, yrkesinriktade färdigheter till skillnad från kunskaper i moderna språk. De gamla auktoriteterna övergavs därför gradvis. Vetenskapsakademien började 1739 i

---

[14] Jämför Legnér 2004, sid. 41. »Som tumregel gäller att *pro doctoratu*-dissertationerna [doktorsavhandlingarna] alltid, *pro gradu*-dissertationerna [gradualdissertationerna] oftast var skrivna av den blivande respondenten, medan *pro exercitio*-dissertationerna lika gärna kunde vara skrivna av praeses eller vara resultatet av ett 'joint venture' mellan praeses och respondent.» (Tengström 1987, sid. 27)

[15] Benner & Tengström 1977, sid. 28.

[16] Benner & Tengström 1977, sid. 28.

[17] Legnér 2004, sid. 32.

patriotisk anda ge ut sina *Handlingar* på svenska för att nå ut till svenskarna och goda kunskaper i de större moderna språken blev ett måste. Vid de svenska universiteten började föreläsningarna hållas på svenska, och svenskan blev allt allt vanligare i dissertationer som rörde ämnen av praktisk natur.

Men fokuset förändrades när hattpartiets merkantilistiska utilism på 1760-talet framstod som misslyckad. Nu sattes i stället jordbruket och dess utveckling i centrum och universiteten återgick till att fostra studenterna till att bli goda, ansvarstagande patriotiska medborgare. Där kom tonvikten vid formell bildning att gynna latinet. Användningen av latinet minskade trots detta kontinuerligt och språket var i praktiken i långt framliden dödskamp. Studenternas förmåga att skriva och tala latin försämrades betydligt. Under den gustavianska eran kom det starka genombrottet av nyhumanismen visserligen att innebära ett nytt och starkt intresse för de klassiska språken, men då mer för språket som sådant.[18]

När man på Malléns tid inte längre kunde försvara latinets särställning med argumentet att det var ett viktigt sätt att kommunicera internationellt framhölls i stället dess karaktärsdanande funktion. De krävande latinstudierna disciplinerade studenterna och hjälpte dem att öva sina själsförmögenheter och vänja sig vid mentala ansträngningar.[19] Mallén hade därför sannolikt som andra ungdomar drillats alltifrån trivialskolan i samma romerska auktorer och i samma ihopsvarvande av högstämda latinska verser som under stormaktstiden. Redan från fjärde klass var latinet undervisningsspråk i alla ämnen.[20] Latinet fortsatte ytterligare en tid att dominera i dissertationerna. De tuffa latinstudierna bar förvisso frukt. I en levnadsteckning över latinprofessorn och rektorn Henrik Gabriel Porthan (1739–1804) vid universitetet i Åbo beskrivs hur den tidens professorer talade latin, ofta med klassisk elegans, lika flytande som svenska. Den gedigna latinundervisningen medförde att »man långt ut i [den finländska] landsbygden på någon prästgård eller också blott ett ringa kaplansboställe hälsades på Ciceros språk.»[21]

Malléns latin är tidstypiskt. I exempelvis förord och inledningar till dissertationer använde man ofta konstlatinet, passande också beskrivet som skönlatin utifrån dess myckenhet av retoriska figurer och klassiska ordval. Detta upphöjda och omsorgsfullt utarbetade språk med omständliga och känslosamma uttryck sågs då ännu som ett ideal i detta sammanhang. Därefter kunde man för själva sakframställningen använda det vetenskapliga latinet, ett brukslatin

[18] Om synen på latinet under 1700-talet, se Lindroth 1989, sid. 572–586; Bo Lindberg 1984, bl.a. sid. 30–45; Tengström 1973, sid. 73–80. Om den framstående latinanvändningen under 1600-talet, se senast Helander 2010, sid. 123–147.

[19] Bo Lindberg 1984, sid. 128 ff.

[20] Tengström 1973, sid. 80 f.

[21] Citerat hos Tengström 1973, sid. 84.

som hade en stilistiskt lägre nivå och som innehöll fler sent bildade latinska ord och uttryck.[22]

Malléns första dissertation inleds med en tillägnan. Det hade varit vanligt att i yttersta ödmjukhet tillägna dissertationen en eller flera faktiska eller potentiella välgörare, där föga blev sagt med många ord. Syftet med dessa dedikationer var vanligen att öppna dörrar för framtida avancemang eller åtminstone förmå vederbörande att i alla fall betala för tryckningen av dissertationen. Tryckningen var en dryg kostnad som studenten själv annars måste bära. Tillägnan var också ett sätt att manifestera sin sociala relation till en viss mottagare, med andra ord att utnyttja den mäktiges prestige. Därigenom kunde man förhoppningsvis framstå med bättre social status och positionering. Vid 1700-talets slut när Mallén skrev sina sockenbeskrivningar hade dock dedikationerna blivit allt färre för att sedan helt försvinna.[23] Men just det personliga tilltalet i dessa kan ibland ge värdefulla inblickar. Malléns vackra dedikation av avhandlingarna till magistern och lektorn vid Åbo katedralskola Isaac Nordberg är inte bara en uppvisning i hans förmåga att skriva vackert latin, den ger också upplysningar om hans egen bakgrund som fader- och penninglös.

NYLATINETS UTMANINGAR

Det nylatin som skapades under renässansen troddes återspegla just antikens klassiska latin. Den filologiska inriktningen med dess framsteg inom den teoretiska grammatiken innebar en ökad insikt om att det latin som lärdes ut i skolor och som beskrevs i grammatikor och ordböcker i själva verket var ett till vissa delar »korrupt» latin i fråga om vokabulär, ordbildning och syntax, om det nu var de nobla antika författarnas språk man ville efterlikna.[24] Innebörden av många termer hade kommit att förändras, nya betydelser hade lagts till eller ersatt de gamla. Samtidigt nybildades kontinuerligt ett mycket stort antal ord. Det innebär i dag en särskild utmaning för översättaren, eftersom de vanliga klassiska ordböckerna saknar nylatinets betydelseförskjutningar och nybildningar.

Vi vill här framföra vårt varma tack till professor Hans Helander i Uppsala, expert på just nylatinet, som mycket välvilligt åtog sig att granska översättningen av Malléns dissertationer. Hans kommentarer har varit av stort värde.

[22] Bo Lindberg 1984, sid. 83 ff.
[23] Tengström 1987, sid. 28; Legnér 2004, sid. 38.
[24] Bo Lindberg 1984, s. 184 f.

J. N. D. O. M.

Diſſertatio Hiſtorica

De

Paroecia Alandiæ Lemland,

Eique Annexa Lumparland,

Cujus Partem Priorem

Conſenſu Ampliſſ. Facult. Philoſ. in Reg. Acad. Aboënſi,

Præſide

Mag. JOHANNE BILMARK,

Hiſtor. ac Philoſ. Pract. Profeſſore Reg. & Ord.

Publice examinandam proponit

DANIEL FERDINANDUS

MALLÉN,

Alumnus Regius, Alandus,

In Auditorio Majori die XXV Februarii

Anni R. S. MDCCXCII,

Horis ante meridiem conſvetis.

ABOÆ, Typis Frenckellianis.

Första sidan i Daniel Ferdinand Malléns avhandling om Lemland från 1792.

Lemland

[1] I Guds den bästes och störstes namn.[1]
Historisk dissertation om
den åländska socknen Lemland
och dess kapellförsamling Lumparland,
[2] vars förra del – med den höglovliga filosofiska fakultetens vid den Kungl. Akademins i Åbo tillstånd och under presidium av mag. Johan Bilmark, kungl. och ordinarie professor i historia och tillämpad filosofi – älänningen och kungl. stipendiaten[2] Daniel Ferdinand Mallén lägger fram för offentlig granskning
[3] i det större auditoriet den 25 februari i den återställda frälsningens år 1792, vid den sedvanliga tiden på förmiddagen.
Tryckt i Åbo av Frenckell.

[TILLÄGNAN]

[1] Till den vittberömde
herr magister Isaac Nordberg,
den synnerligen skicklige lektorn
vid Åbo katedralskola,
den högt ärade välgöraren.

[2] När det föreföll som om allt hopp om räddning hade förlorats efter min högt älskade faders – ack! – alltför hastiga bortgång, behagade det den gudomliga försynen att kalla fram Er, vittberömde herr lektor, för att Ni skulle dra välbenägen försorg om min utbildning. [3] Ni gav mig inte endast fritt tillträde till Era lektioner, utan Ni gynnade mig därutöver med många ynnestbevis. [4] Eftersom jag inte kan återgälda Er som Ni förtjänar för detta, ber jag ivrigt att Ni ändå som ett bevis på min aldrig döende tacksamhet måtte ta emot denna min föreliggande dissertation, som jag bugande erbjuder Er, och att jag må få omfattas av en motsvarande välvilja i framtiden. [5] Jag hyser inga som helst tvivel om att Ni i Er vänlighet kommer

---

[1] Uttrycket »Gud den bäste och störste» (*Deus Optimus Maximus*) som synonym för den allsmäktige kristne Guden återgår ursprungligen på den romerska kultiska hederstiteln på Jupiter som »Iuppiter Optimus Maximus». (*Oxford Latin Dictionary*, 2007, sid. 1259) Detta är ett av många begrepp som hämtades från den förkristna antiken och gavs en kristen applicering; se Helander 2004, sid. 75 ff. Mallén använder också det latinska *mysta*, egentligen en präst i en romersk mysteriekult, som epitet för en lemländsk kyrkoherde samt *penates*, egentligen »husgudar», som synonym för »hus och hem».

[2] Kronan tilldelade ett visst antal begåvade men medellösa ungdomar stipendier fakultetsvis för deras kosthållning under studierna. Många universitetsstudenter kunde dessutom dryga ut den magra kosten som informatorer i förmögna borgerliga och adliga hus.

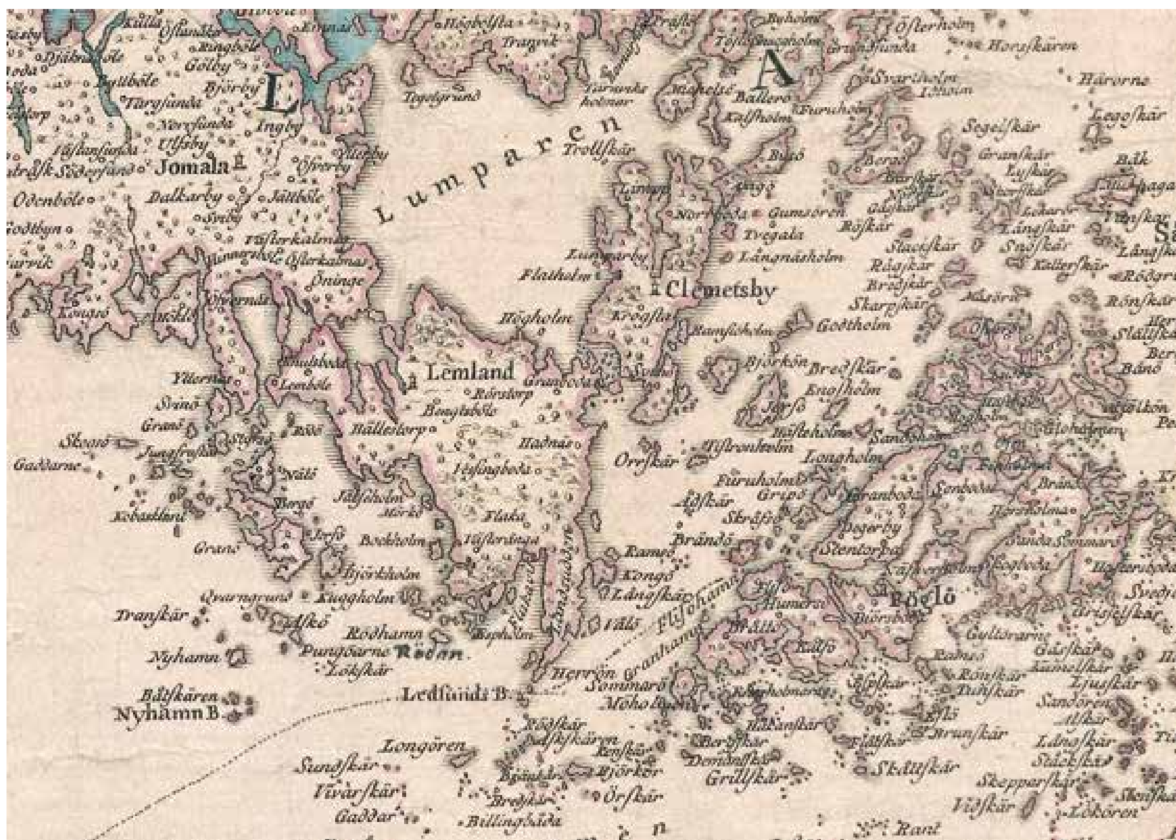
att visa Er ynnest gentemot Ert vittberömda namns så oansenlige beundrare,

DANIEL FERD. MALLÉN.

FÖRORD

[1] Liksom det ju hör till varje nations plikt att skaffa sig en ingående kännedom om såväl landet som dess invånare – utan sådan kännedom är det annars ytterst lite man kan göra för att förbättra dess betingelser –, så åligger det också undersåtarna att bistå sin nation i det arbetet; detta gäller särskilt personer som är flitigt verksamma inom det lärda facket. [2] Jag kände att mitt bröst brann i så hög grad av denna bevekelsegrund, som min stora kärlek till fäderneslandets jord ingivit mig, att när jag skulle avlägga ett akademiskt lärdomsprov valde att beskriva den åländska socknen Lemland där det fallit på min lott att födas. [3] Jag är dock säker på, så här under arbetets gång, att rätt många kommer att tycka att denna socken skulle vara så oansenlig att den knappast förtjänar att jag lägger ner möda på att beskriva den. [4] Jag har inga svårigheter att respektera deras argument, men jag kan ändå inte instämma i den slutsats som dragits av detta. Jag vet ju mycket väl att det inte går bedöma orters beskaffen-

Ett utsnitt av von Wetterstedts karta över Åland från 1789, som var nyss utgiven när Mallén skrev sin avhandling och till stor nytta för honom. Vi ser de båda öarna och socknarna Lemland och Lumparland (fast den sistnämnda felaktigt fått kyrkbyns namn »Clemetsby»). Norr om Lemland ligger fjärden Lumparen och i söder återfinns stora segelleden mellan Sverige och Finland med båkarna Ledsund och Nyhamn.

Området kring Lemström, bäcken som utgjorde gräns mellan Jomala och Lemland, på en lantmäterikarta över byn Lemböte, upprättad 1765 av lantmätaren Christan Braxer. Landsvägen mellan Jomala och Lemland passerar över näset. Där fanns två mindre hagar, den ena (af) var en »djurgård, som underhålles av landet, varuti loar, vargar och rävar med fällor fångas» medan den andra (ag) var ett »djurstånd». Förmodligen användes hagarna när skall efter rovdjur anordnades, men på vilket sätt är oklart. Kartan förvaras i Riksarkivet i Helsingfors.

Lilla bilden: Lemström i dag. En kanal byggdes på 1880-talet där strömmen tidigare hade funnits. Den används numera framför allt av fritidsbåtar. Foto: Håkan Skogsjö 2009.

het utifrån deras storlek eller det antal märkvärdigheter som de kan råka ha.

[5] Nu är det förvisso inte många ax jag har kunnat plocka som är värda att erbjudas vetgiriga läsare, trots att jag inte har besparat mig någon möda i min forskning. Ändå vågar jag hoppas att välvilligt inställda personer som intresserar sig för fäderneslandet inte kommer att avvisa denna lilla skrift såsom ointressant och banal.

[6] Dock gör jag mig nu redo för min egentliga föresats efter den avvikelse som detta lilla förord utgör.

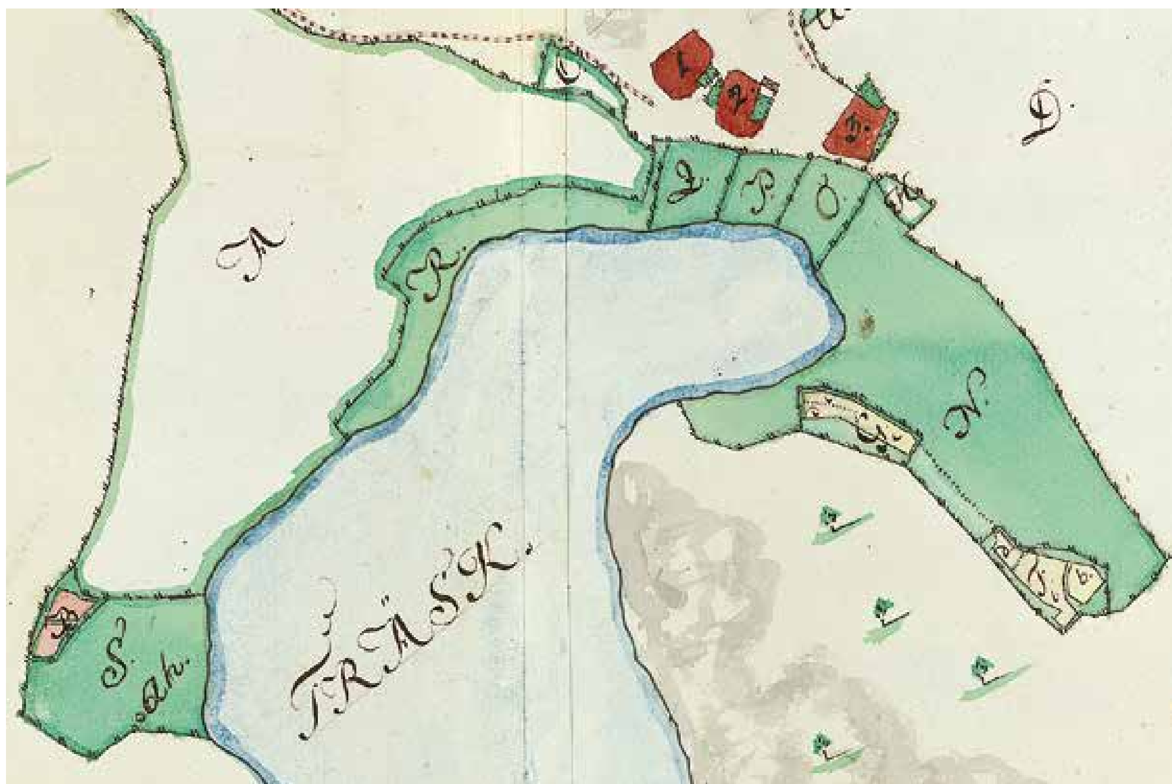
AVSNITT 1

[1] Lemlands socken, som dispositionen fordrar att jag först behandlar för sig, är enligt den allra senaste kartan över Åland (utgiven i mycket vackert tryck i Stockholm år 1789) belägen mellan nordlig breddgrad 60° och 60° 6' samt mellan längdgrad 37° 39' och 37° 50'. Uträkningen är närmare bestämt gjord med Kanarieön Ferro[3] som initialmeridian. [2] En halvering av dessa vidsträckta mått utvisar[4]

---

3 …*in Insula Canariæ Ferröensi constituto,* »… som fastställts på Kanarieön Ferro». Ferro var det franska namnet på nuvarande El Hierro.

4 … *quæ quidem amplissimæ mensuræ ad medias reductæ, ostendunt* … Ordagrant: »Dessa vidsträckta mått visar, efter att ha förminskats till hälften …». Det är oklart vad Mallén menar med detta. Eftersom uppgiften om Lemlands längd- och breddgradsangivelser lämnas i samband med Ålandskartan har Mallén möjligen

På Christian Braxers lantmäterikarta över byn Lemböte från 1765 ses den lilla insjön »Träsk» (i dag Byträsk) och de tre bytomterna. Söder om Norråker (A) finns ängen Nyvärva (S) och i den ses den källa som Mallén kallar Boda källa utritad som en liten prick och utmärkt med bokstäverna Ah som Braxer förklarar: »En djup källa uti ängen Nyvärva belägen, vari skall finnas en hop gamla myntsorter». Källan grävdes senare upp av byborna, dock utan att några större mängder mynt påträffades (se avsnitt 6 not c). Kartan förvaras i Riksarkivet i Helsingfors.

att socknens areal uppgår till tre fjärdedels kvadratmil; med andra ord kan man beräkna antalet tunnland i socknen till ungefär 17 000.

[3] Lemland skiljs från grannsocknen Jomala genom sundet *Öninge* och den ström som kallas *Lemlandsström*,[5] och dessutom från annexförsamlingen *Lumparland* genom sundet *Lumparsund*. I övrigt är den helt omgiven av Östersjön och alla de försåtliga skär och grynnor som överallt förekommer i stor mängd. [4] Dessutom omges socknen av åtskilliga små kobbar. Några av dem lyder under vissa hemman medan de övriga är sockenbornas gemensamma. Tillsammantagna antar de utseendet av cyklader, av vilka de obebodda

föreställt sig Lemland med dess skärgård placerad inom en hypotetisk rektangel utifrån de angivna lägesbestämningarna och kartans måttenhet, något som skulle ge ett mått på rektangelns yta. En ansenlig del av en sådan rektangel skulle av naturliga skäl bestå av hav. Mallén skulle i så fall ha gjort en grov uppskattning av mängden land och hav utifrån kartbilden och bedömt att ungefär hälften av rektangelns yta såg ut att bestå av land i sin beräkning av arealen.

[5] Namnet *Öninge* på vattnet mellan Jomala och Lemland måste vara en missuppfattning. Fjärden öster om Lemström kallas Önningebyfjärden. Man kan notera att byn Önningeby felaktigt skrivs just Öninge på 1789 års karta, men hur Mallén kunnat läsa det som namnet på sundet är svårbegripligt. Lemlandsström är också en egendomlig namnform. Redan på en lantmäterikarta från 1765 (se föregående sida) skrivs namnet på den bäck (ström) som utgjorde gräns mellan Jomala och Lemland precis som i dag, Lemström. Kanalen som i dag finns på platsen byggdes på 1880-talet.

Den gamla offerkällan i Lemböte förstördes i mitten av 1970-talet i samband med nyodlingsarbete när den tidigare ängen (Nyvärvan) odlades upp till åker (enligt Fornminnesinventering 1979). Källan låg i åkerkanten ungefär där fotografen står. I bakgrunden ses Byträsk. Foto: Håkan Skogsjö 2010.

erbjuder ett värdefullt och rikt bete för både storboskap och småboskap.[6]

AVSNITT 2

[1] Jag tvekar inte att öppet tillstå att min strävan att förstå innebörden i sockennamnet Lemland blir desto svårare som det inte förekommer några förslag till ordförklaringar härom hos de författare som berört åländska förhållanden, vilka ändå enligt opartisk bedömning är synnerligen skarpsinniga.

[2] Jag hörde mig för med invånarna på landsbygden, som ofta visar prov på en betydande klokhet i sin enkelhet. De hyser dock uppfattningen att eftersom det finns en hälsobringande källa med namnet *Boda* inom socknen[7], vid den by som nu kallas *Lemböte,* och

[6] … *speciem cycladum*. Cykladerna (Kykladerna) är en ögrupp som omger ön Delos i Egeiska havet. Mallén avser här Ålands holmar, av vilka de som användes för bete kallades betesholmar.

[7] Offerkällan i Lemböte omtalas redan i prästernas rannsakningar efter antikviteter 1674 (enligt Fornminnesinvantering 1979). Namnet Boda källa är endast känt genom Mallén. Radloff (sid. 117–18) tvivlar på att det någonsin har använts, men sannolikt var det ett lokalt namn som användes av byborna i Lemböte. På ängen där källan fanns har det väl någon gång funnits slåtterbodar som gett upphov till namnet. Det belägg för namnet Boda från 1661 som nämns i Skogsjö 2005, del I, sid. 684, beror på en felläsning och kan utmönstras (ett »på bode» i betydelsen 'åbodde' har av misstag lästs som »på Boda»).

åtskilliga svårt sjuka uppges ha blivit botade genom att dricka dess vatten, så har källan först kallats *Lembota* på grund av att lemmar har botats där, vilket sedan har förkortats *Boda*. Av detta tror de att den första stavelsen i bynamnet, *Lem*, har gett upphov till sockennamnet *Lemland.* [3] Likväl kan jag inte förneka att flera omständigheter gör denna förklaring mindre trovärdig. [4] Om jag inte tar helt miste har man nämligen både känt till ön och kallat den *Lemland* innan man har kunnat utforska verkan av källan i dess sköte. Dessutom finns inga bevarade bevis för att denna källa har kallats *Lembotha* i gångna tider, utan den har helt enkelt kallats *Boda*. Accepterade man hypotesen att socknen skulle ha fått sitt namn av källan innebär det att socknen borde ha kallats – inte *Lemland*, utan *Bod-land*.

[5] I stället för att utforska Lemlands dunkla ursprung kan jag nu bara komma med gissningar, vars värde jag överlåter åt andra att bedöma. Jag hoppas ändå att jag ursäktas om jag i viss mån förlitar mig på mitt eget förstånd i denna oklara fråga. [6] Det framgår av socknens läge, som jag nyss översiktligt beskrev, att ön Lemland omges av många skär. Förr i tiden, när det fanns få hjälpmedel till buds för en framgångsrik seglats, led många skeppsbrott vid dessa skär, och gång efter annan samlades en stor mängd sönderslagna bräder

Lemlands och fasta Ålands sydligaste spets kallas i dag Herröskatan, men gick i äldre tider under det mer karaktäristiska namnet Landsudd. Udden har sedan urminnes tider rundats av sjöfarare på våg mellan Roslagen och södra Finland – och gör så än i dag. Foto: Håkan Skogsjö 1991.

vid stranden. [7] Eftersom en mindre bräda i såväl det gamla götiska språket som fortfarande i vissa svenska landskap kallas *Lämm*, eller i Ålandsmålet *Lem*, är det inte helt otroligt att socknen benämnts *Lemland* utifrån detta ursprungsord.

[8] Det är emellertid inte mer än rätt att jag överlåter åt mina läsare att på motsvarande sätt välja en annan innebörd som rör beteckningen. [9] Det finns i så fall anledning att förmoda att ön förr i tiden har varit en del av Fasta Åland,[8] som man har brukat säga, och sedan skilts från Jomala socken, antingen genom en jordbävning eller genom kraften från de framforsande vattnen. Således skulle socknen ha kallats *Lämnadt-land*, vilket dragits samman till Lemland, 'avslitet land'.

[10] Men skulle nu inte ens denna etymologi stå sig kommer jag inte att bemöda mig att försöka hitta någon annan, eftersom jag vet att det förekommer ett mycket stort antal ortnamn i landsdelarna – och även utanför fäderneslandet – som börjar på *Lem* och vars egentliga innebörd inte ens den utomordentligt vise Oidipus skulle kunna få fram.[9]

AVSNITT 3

[1] När det gäller naturens karaktär i Lemlands socken har jag, för att fatta mig kort, iakttagit att den är likartad i Ålands allra sydligaste område[10] och att havet svallar mot den runtomkring. Som en följd av detta är klimatet inte så rått, jordmånen är gynnsam; fastän den är sandjord så är den ändå bördig, om än inte överallt.

[2] Bygdens skönhet förhöjs såväl av de lundar som förekommer lite varstans som av de rikt grönskande skogarna. Skogarna är visserligen måttliga till storleken, men liksom de hittills har räckt till invånarnas behov kommer de att räcka i framtiden, särskilt om man klokare och mer återhållsamt utnyttjar huggskogen än vad man brukar vid samfällt ägande. [3] Även slätmarkerna[11] är frodiga med ett mycket stort antal av Floras gåvor, inte enbart de som allmänt växer i Skandinavien utan också sådana som brukar anses vara mer sällsynta. Till den senare gruppen hör *Cratægus* (oxel), *Salix* (jolster), *Hippophae* (havtorn), *Taxus* (idegran), *Acer Platanoides* (lönn), *Fraxinus* (ask), *Ulmus* (alm), *Quercus* (ek), *Opulus* (olvon) och andra. Jag

Jolster är en videväxt som kan bli upp till 14 meter hög och har karaktäristiska hängen. Den är tämligen allmän på Åland. Fröfjunet, ullen, från jolsterns uppsprickande kapslar har under namnet »svensk bomull» använts som stoppning i sängkläder, enligt Hæggström & Hæggström 2010, sid. 187. Foto: Håkan Skogsjö.

[8] Dvs. den åländska huvudön. Numera räknas Lemland och Lumparland till Fasta Åland, vilket de inte gjorde på Malléns tid.

[9] Förleden *Lem-* i namnen Lemböte, Lemland och Lemström har än i denna dag, drygt tvåhundra år efter Mallén, motstått ortnamnsforskarnas enträgna tolkningsförsök. Många förslag har lagts fram men inget känns helt övertygande (det senaste i Sjöstrand 2012, sid. 152 f). Se vidare Skogsjö 2005, del I, sid. 28 ff.

[10] … *sicut eadem est pars Alandiæ maxime meridionalis*. Ordagrant: »såsom densamma [dvs. Lemlands socken] är Ålands sydligaste del». Lemland ligger just inom detta område.

[11] Malléns *campus* (här i pluralformen *campi*) avser det åländska »slät», en äldre form av »slätt». Se ordet *slätt* i *Svenska Akademiens Ordbok*.

Strax söder om Lemlands sydligaste udde, Herröskatan, ligger det lilla skäret Ledskär, så benämnt för sitt läge mitt i (far)leden mellan Sverige och Finland. På 1600-talet ombesörjde sedermera amiralen Johan Bergenstjerna på Haddnäs att en båk byggdes där, men redan i slutet av 1600-talet var den förfallen. Dagens känningsbåk, som ses på bilden, uppfördes i sten 1848 och byggdes högre 1861. Sedan 1899 är den målad med vertikala röda och vita ränder. Foto: Håkan Skogsjö 2011.

avstår från att räkna upp dessa ytterligare för att inte ge sken av att ha mejat i någon annans skörd med min skära (*a*).

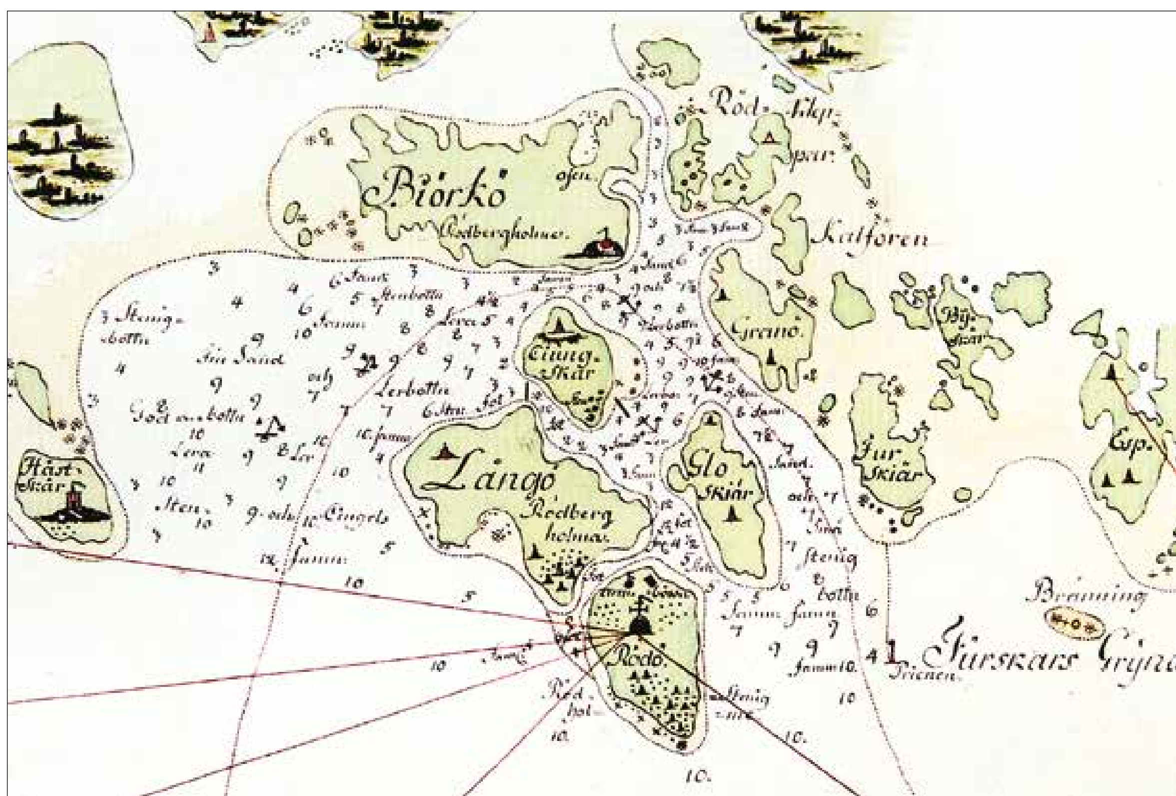
[4] Avslutningsvis förekommer berg i denna socken vid byarna Hellestorp, Söderby, Bistorp med flera. Man har emellertid inte hittills upptäckt något i dem som skulle locka en granskares nyfikenhet eller infria någons förhoppningar om ekonomisk förtjänst.

[Noter]
[5] (*a*) Om någon skulle vilja veta mer om de förnämsta naturprodukterna från den åländska jorden kan denne i viss mån få sin nyfikenhet stillad genom Cl. Tärnströms dissertation *De Alandia maris Baltici insula*,[12] andra delen, utgiven i Uppsala år 1745.

AVSNITT 4

[1] Till och med Lemlands skär har mänsklig flit omvandlat till att stå i allmänhetens tjänst, trots att de är skrovliga och ojämnt utspridda. [2] Det är nämligen känt genom högst trovärdiga dokument att tre båkar sedan gammalt varit byggda på några högre klippor i detta oroliga hav. Dessa båkar var i så dåligt skick att de inte längre stod till tjänst för seglande mellan Sverige och Finland när amiral Johan Bergenstjernas maka Christina Bergenstjerna lät reparera dem för

[12] »Om Åland, ön i Östersjön».

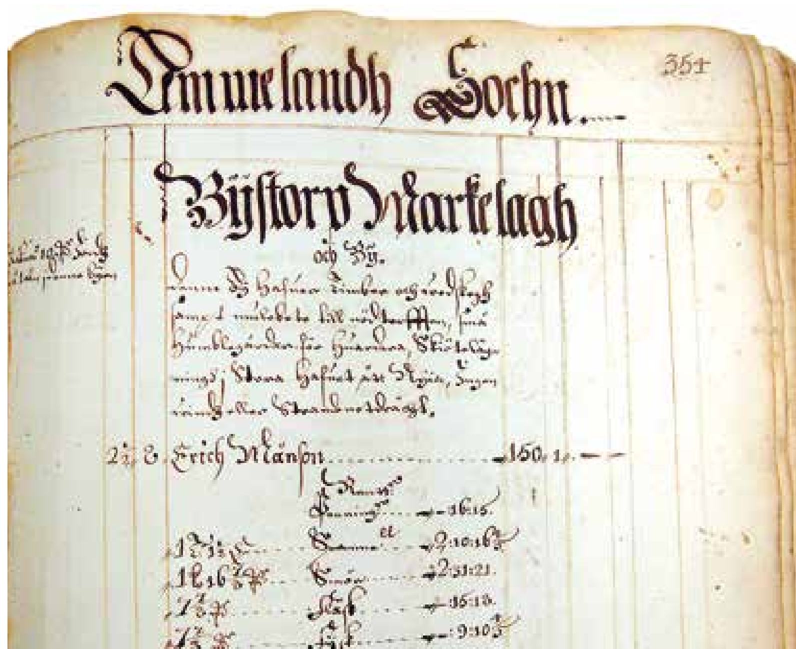

En detaljerad karta från 1747 över naturhamnen Rödhamn. På Malléns tid i slutet av 1700-talet fanns en krog vid Rödhamn som betjänade sjöfarare. Den hade inrättats 1758 och kom att finnas kvar in på 1900-talet. Mallén nämner Rödhamn som den viktigaste hamnen i Lemland tillsammans med Flaka hamn och Nyhamn (som dock bägge saknade krog). Kartan förvaras i Krigsarkivet i Stockholm.

egna medel till en avsevärd kostnad. Denna goda gärning behagade kung Karl XI, ärorik i åminnelse, så mycket att han i ett kungligt brev daterat den 24 oktober 1671 donerade några jordägor i Lemlands socken till henne och lade dem under hennes lilla lantgods Haddnäs därsammastädes (*a*). [3] Utöver dessa tre båkar lät också den nyssnämnde amiralen uppföra en fjärde på ett mer avlägset skär med egna medel; med den kunskap och erfarenhet han besatt förutsåg han dess nytta. [4] Eftersom denna båk emellertid rasade efter några lustrer[13] med häftiga vågor och stormväder, befallde på Kammarkollegiets ödmjuka anhållan samme konung, ärorik i åminnelse, i nådigt brev daterat den 8 mars år 1694, att denna båk visserligen skulle uppföras med allmänna medel, dock på det villkor att de närmast boende grannarna skulle ansvara för dess underhåll i framtiden.[14] [5] Nuförtiden blickar tre båkar ut vid Lemlands socken. Den första, som är belägen vid den östra sidan och är gjord av grova bräder, kallas *Ledsund*. Samma konstruktion har *Lågskärsbåken* längst åt söder. Den tredje, som ligger västerut och kallas *Nyhamn*, uppfördes

[13] Ett *lustrum* var en tidsperiod om fem år. Ordet är lånat från det klassiska latinet, där det ursprungligen avsåg den reningsceremoni som de romerska censorerna genomförde vart femte år.

[14] Hausen 1916 (sid. 19 ff) uppger att Johan Olofsson Berg lät uppföra två båkar, den ena på Ledskär söder om Lemland och den andra, kallad Blacken, på svenska sidan, samt dessutom ett torn på Lågskär (se appendix 1).

1661 års jordebok för Åland är en viktig källa till landskapets historia eftersom alla byar här beskrivs i ord för första gången. Mallén hade inte kunnat hitta någon äldre jordebok, trots att sådana finns i stort antal. Antagligen hade han enbart letat på Åland och inte i arkiven i Stockholm, där de äldre exemplaren förvarades på hans tid. Bilden visar sidan där Lemland börjar i 1661 års jordebok med uppgifter om »Bijstorp Markelagh och By». Jordeboken förvaras i Landskapsarkivet i Mariehamn.

i sten år 1744. Varje båk är uppförd på skrovliga skär till en höjd av tio eller tolv alnar över sin bas. De tjänar på ett förträffligt sätt till att vägleda de skepp som seglar mellan Sverige och Finland. [6] Någon nattlig eld underhålls dock inte på någon av dem, ty efter höstens mitt inträffar det sällan att några seglar på detta hav.

[7] De främsta hamnarna är *Rödhamn*, *Flaka* och *Nyhamn*, men sjöfarande seglar endast in i dem när de tvingats dit av svårt väder.

[Noter]
[8] (*a*) En trovärdig tradition gör gällande att vissa lemländska bönder förr i tiden varit skyldiga att erlägga en årlig skatt och utföra vissa dagsverken åt ägaren av godset Haddnäs. Nuförtiden är de emellertid förskonade från bägge dessa bördor.

AVSNITT 5

[1] Syftet med detta arbete kräver av mig att jag beskriver Lemlands socken så fullständigt som möjligt. Därför tror jag att det inte vore helt ovälkommet om jag framför några iakttagelser om byarna och hemmanen inom dess område. [2] Det bör i förväg påpekas att jag inte har hittat någon jordebok för Åland som är äldre än den som med överhetens bemyndigande upprättades i augusti år 1661 (om jag nu inte tar miste, eftersom siffrorna i början på första sidan är nästan helt utplånade) och med vilken genomfördes en ny skattläggning. [3] Av denna [jordebok] kan man emellertid inhämta, att hemmanen vid denna tid, vad kronans taxering beträffar, var av tre slag i Lemlands socken: skatte-, krono- och frälsehemman, och större andelen var just skattehemman. Endast ett hemman räknades då som frälse,

men dess natur ändrades därefter till skatte. Nuförtiden är de lemländska hemmanen antingen skatte- eller kronohemman (*a*).

[4] I denna, här separat behandlade, socken, finns följande byar (den siffra som lagts till namnet anger hur många hemman som byn i fråga bestod av): *Bistorp marklag och by*, hade förr 5, nu 4 hemman; *Rörstorp* 3; *Bengtsböle* 1; *Norrby markelag och by* 6; med denna är numera byn *Björklund* sammanförd, frånsett att klockaren i den senare har sitt boställe. [5] Inte långt från *Bengtsböle* by ligger ett hemman som har upplåtits församlingens kyrkoherde till boställe och underhåll. Detta hemman är ett enstaka hemman, mindre tjänligt byggt och försett med åker, äng och trädgård. [6] Under det föregående århundradet var sockenprästen bosatt på ett av hemmanen i byn *Rörstorp*.[15] [7] Vidare finns här *Söderby* 9; *Wästermarkelag, Hellstorp* 8, *Knuläoda* 3, *Lemböle* (*b*) 3. *Nåtö* (*c*) 3, *Jersö* 3, *Flaka* Markelag By 9.[16] *Västeränga* 3; *Vessingsboda* 5; *Haddnäs* fordom 2, nu dock med ett hemman (*d*). [8] Ytterligare förekommer i senare räkenskaper *Korsö* (en allmänningsholme) och *Stackskär* ett, och dessutom tre andra allmänningsholmar: *Pungön*, *Nyan* och *Askön*.

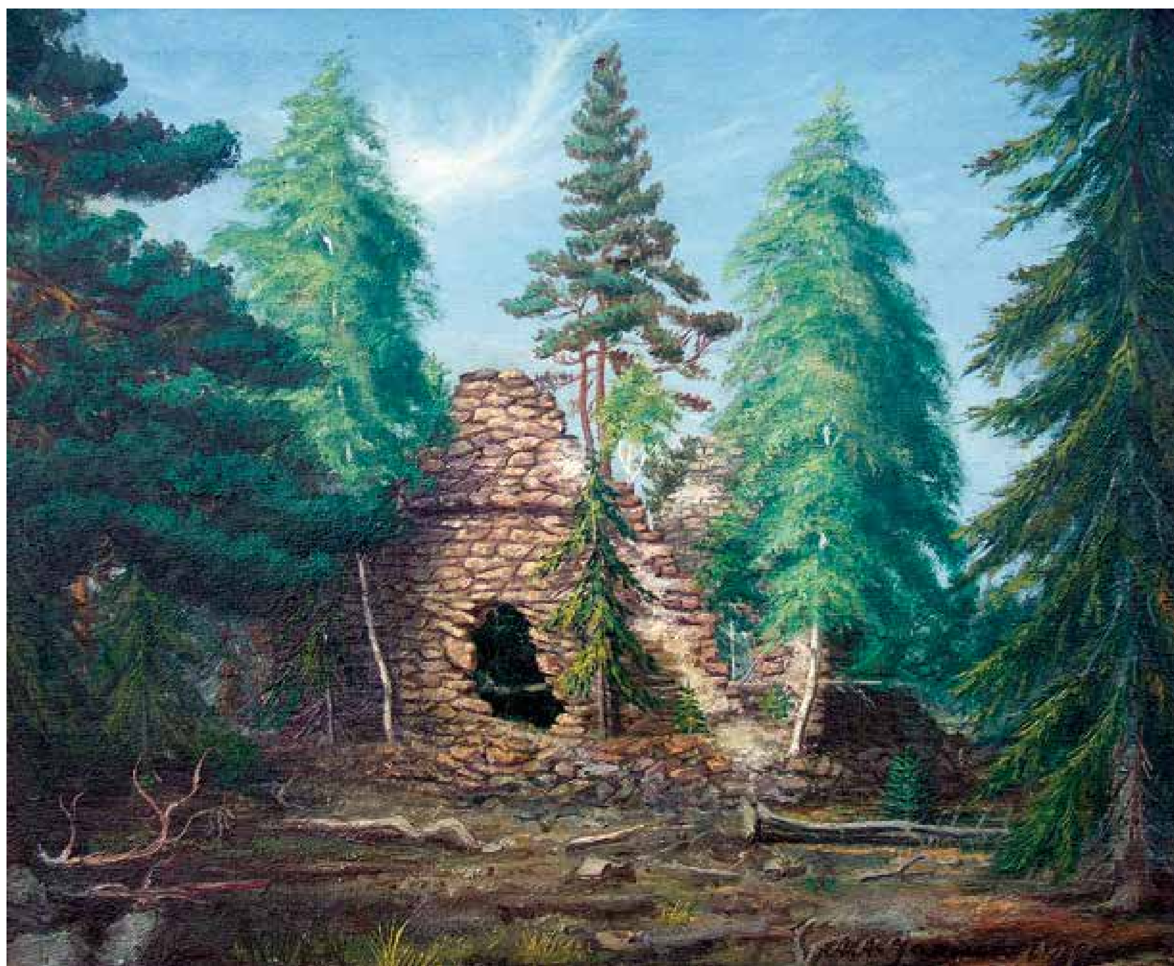
[Noter]
[9] (*a*) Eftersom jag kan bevisa att min trovärdighet [i denna fråga] stöds av officiella handlingar, förstår jag inte av vilken anledning Cl. Tärnström dristat sig till att påstå att alla hemman i Lemland varit skattehemman; se den tabell som han bifogat den första delen av sin dissertation om Åland.

[10] (*b*) Den berömde herr Tillander, författare till den andra delen av den dissertation om budbärare som ventilerades i Åbo,[17] menar på sid. 53 att Lemböte, en åländsk bergsudde belägen i just Lemlands socken, i sitt namn bevarar minnet av häftigt flammande vårdkasar. Han härleder innebörden av ordet *böte* från det gamla götiska substantivet 'Vita', 'Bita', 'Böta', 'veta, bli bekant', varav kommer 'bœta Steinar', minnesstenar. [11] Men nej; eftersom Lemböte är en by och inte någon bergsudde, och det inte heller finns något bevis för att en vårdkase i forna tider skulle ha anlagts på denna plats – en

[15] Här misstar sig Mallén. Prästgården har varit kyrkoherdens boställe så långt tillbaka i tiden vi känner till. Däremot upptog kyrkoherden Mattias Hedemoræus 1661 ett ödehemman i Rörstorp (sedermera nr 2, Norrgård), vilket visade sig förutseende när han 1674 blev avsatt från tjänsten efter en schism med Johan Olofsson Berg, sedermera amiral Bergenstjerna, på Haddnäs (se Kärkkäinen 1987, sid. 118–25). Han slog sig därefter ner på gården i Rörstorp och levde under knappa omständigheter, kärvt skildrade i 1680 års restlängd: »Äger icke det ringaste att betala med, hustrun död, sedan han kom från tjänsten är han bliven så utfattig att där han av annat gott folk i socknen icke hade fått understundom hjälp hade han av hunger längesedan måst dö.»

[16] Texten »Wästermarkelag ... By 9.» är uteglömd i avhandlingen och återfinns som en rättelse på sista bladet, en rättelse som råkat bli fylld av fel. »Hellstorp», »Knuläoda»(!) och »Lemböle» ska rätteligen läsas Hellestorp, Knutsboda och Lemböte. Uppenbarligen har sättaren haft svårt att tyda Malléns handstil och korrekturläsningen försummats.

[17] Den andra delen av avhandlingen *De Angaris* ['Om budbärare'] av Johannes Tillander framlades den 22 juni 1732 i Åbo.

Lemböte förfallna kapellruin på en oljemålning av den alltför tidigt bortgångne åländske konstnären Anders August Jansson (1859–82). Det gamla sjöfararkapellet torde ha kommit ur bruk i samband med reformationen. Ruinen restaurerades 1892 och försågs 1930 med ett trätak.

sådan skulle inte heller ha varit behövlig invid detta sund –, är det knappast med orätt jag drar slutsatsen att denna ordförklaring förvisso är skarpsinnig men inte vidare sannfärdig.[18]

[12] (*c*) Enligt innehållet i den gamla jordebok jag nämnde klagade invånarna i denna by över att man fråntagit dem nyttjanderätten till tre holmar, som låg intill deras by, och med tidens lopp hade dessa holmar kommit att bli Kastelholms slotts egendom. Deras klagan – huruvida den var befogad vet jag inte – möttes dock av döva öron.[19]

[13] (*d*) Detta hemman blev först vida känt genom den adliga ätten Bergenstjerna, vars namn är mina sockenbor mycket kärt. [14] Sannolikt hade

[18] Här drar Mallén en förhastad slutsats. Senare tiders forskning har visat att ordet *böte* har betydelsen 'vårdkase' och att de många ortnamnen med ordet, typ Lemböte, som finns utmed kusterna i Sverige och Finland syftar på berg där det en gång i tiden har stått en vårdkase (Valtavuo-Pfeifer 1987, sid. 82–86, och Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid, del 2, sp. 518–19). Runt Lemböte by finns flera med åländska mått tämligen höga berg. Säkert har något av dessa från början kallats Lemböte, och byn sedan fått namn efter det närbelägna berget. Tillanders etymologi för ordet *böte* kan man däremot bortse från.

[19] De tre holmarna var Styrsö, Svinö och Espholm söder om dagens Mariehamn (se Skogsjö 2005, del II, sid. 93).

detta hemman i forna tider fler och bättre byggnader än dem som numera kan beskådas där och som är anpassade till en lantlig enkelhet, även om det nu inte förekommer några spår därefter. [15] I övrigt överensstämmer med en trovärdig tradition bland invånarna att den ärorike i åminnelse kung Karl XI bodde på detta hemman då han år 1671 vistades några dagar på Åland för att jaga älg, en heroisk kroppsövning med vilken han högeligen brukade roa sig. Om denna jakt har jag funnit följande, dock något motsägande anteckning från den Palmskiöldska samlingen, vilken Cl. Tärnström anför i den åberopade dissertationens första del, s. 12, not *f*: [16] 'År 1671 den 31 Augusti afreste Konungen, Drottningen, de tvänne Fursteliga Fröknarna, Hofmästerinnan, några af Fruentimbret, Riksmarskalken Gr. Gabriel Oxenstjerna, Hr. Sten Bjelke, Gref Nils Brahe och Hr. Uhlfeldt til Åland uppå Älga-jagt. Hans Maj:t fälde der Sjelf en Älg, som straxt stupade. Den 8 September afreste de därifrån, och den 9 seglade de öfver hafvet uti en stor storm, och kommo några dagar derefter til Stockholm.'[20] [17] Jag förmodar även att den högvälborne greven Per Brahe inte försmådde Haddnäs lägliga logi när han som generalguvernör över Finland och Åland var här i september månad år 1639 för att bringa förhållandena på Åland i ordning och strax därefter tog en paus från sina betungande ämbetsgöromål genom att jaga älg.[21] [18] Till de uppgifter som jag här presenterat fogar jag blott en liten iakttagelse, nämligen att vid hemmanet Haddnäs fortfarande skönjes lämningar av trädgården, som i forna dagar var särdeles förträfflig.

AVSNITT 6

[1] Liksom ålänningarna härleder sitt ursprung från svenskarna och Åland ständigt har tillhört det svenska riket, så är det högst sannolikt att båda folken ägnat sig åt gemensam gudsdyrkan, såväl under hedendomens mörker som i den kristna trons ljus. Det vore alltså fullkomligt onödigt att för tillfället dryfta något särskilt om vare sig den förras vidskepliga riter eller den senares förhållanden i början. [2] Lemlands sockenbor uppförde kyrkan – eller rättare sagt bönehuset, för det liknar ett välvt, måttligt stort rum [*a*]) – av stenblock kort efter införandet av den kristna tron, och uppkallade det efter Olof den helige (*b*); det kallas fortfarande Helge Olofs kapell av våra sockenbor. [3] Av detta kapell skönjer man ännu lämningarna på en kulle vid Lemböte by (*c*): väggarna är på det hela taget hela, taket har dock rasat in och en stor stenhög fyller vad som återstår av byggnaden. [4] Någon kännedom om i vilket århundrade det uppfördes eller när sockenborna fick lida att det störtade samman har inte kommit mig till dels ens genom traditionen. [5] Den helige Olofs namn har för övrigt varit mycket avhållet av ålänningarna, eftersom de även helgade åt honom kyrkan på den åländska ön Vårdö, annex-

Kulten kring Olof den helige har uppenbarligen varit omfattande på Åland under medeltiden. Inte bara kapellet i Lemböte var helgat åt honom utan också sockenkyrkan i Jomala. Dessutom återfinns Sankt Olof i helfigur i landskapets sigill (bilden ovan).

[20] Om denna jaktresa, se Kärkkäinen 1987, sid. 131 f.

[21] Haddnäs utgjorde 1639 inget lockande resmål för Per Brahe, generalguvernör i Finland, utan var då enligt skattelängderna en vanlig bondby med två gårdar, varav den ena just hade upptagits efter att en längre tid ha legat öde. Skeppskaptenen Johan Olofsson Berg, senare Bergenstjerna, flyttade dit först i slutet av 1650-talet (se appendix 1).

församling till Sunds socken, och det provinsiella och därtill mycket gamla sigillet för Åland håller ännu hans minne vid liv.[22]

[Noter]

[6] (*a*) Jag har av min käre bror[23] erhållit följande uppmätning av detta kapell eller bönehus. Dess längd är 11 2/3 i svenska alnar; bredden 8 5/6; röstets höjd 12 2/3; väggarnas eller murens höjd 6 1/2 och dess tjocklek 1 2/3 aln.

[7] (*b*) Jag anser det ställt utom tvivel att den Olof till vars minne kapellet helgats är den norske kungen Olof (son till kung Harald). Denne var mycket prisad för sitt nit i att sprida den kristna tron, för den utomordentliga tapperhet han uppvisade under sin levnad och för de ödets växlingar han fick uppleva under sin regering. Efter den kanonisering som papisterna utverkade kom han att dyrkas i hela Skandinavien.

[8] (*c*) Eftersom kung Olofs kropp efter dennes blodiga öde enligt munktraditionen förhärligades genom åtskilliga tecken och förebud, är det kanske inte osannolikt att det övermåttan godtrogna folket tillskrivit vattnet i Boda källa (som jag tidigare talat om) en särskild kraft att läka sjukdomar, eftersom den låg i närheten av den byggnad som helgats åt detta stora helgon, och att denna ypperliga kraft så småningom försvunnit med fördrivandet av den nedärvda vidskepelsens bländverk. [9] Då denna källa, vars vatten har en påtaglig mineralsmak, grävdes upp av grannborna för inte så länge sedan, hittade man i botten några ringa kopparmynt som slagits under drottning Kristinas regeringstid.

AVSNITT 7

[1] Vi drar oss så tillbaka från denna helgedom och skyndar i from iver till kyrkan, där Lemlands sockenbor håller sina allmänna gudstjänster. [2] Den är anlagd inemot en halv svensk mil österut, från den gamla byggnaden sett, på en synnerligen naturskön plats vid fjärdens [Lumparens] strand och har sitt namn av den heliga Birgitta. [3] Även om det inte framgår av några handlingar när eller under vems överinseende man uppfört denna (som till större delen är byggd av obearbetade stenar), är det likväl troligt att dess ålder föregår tiden för reformationen av den kristna tron i fäderneslandet, fastän inga papistiska kvarlevor finns bevarade i den. [4] Den hade en gång i tiden ett snävare omfång än i dag. Koret lät nämligen amiralen och rådet vid Kungliga amiralitetskollegiet, den ädle herr Johan Bergenstjerna, tillfoga i föregående sekels 76:e år för egna medel, enligt vad man berättat för mig. Jag kommer strax att särskilt anföra några uppgifter om denne lysande man och hans hustru, vilkas välgärningar mot vår socken är utomordentliga. [5] Byggnadens längd

[22] Om kulten kring Olof den helige, se Rumar 1997. Uppgiften att kapellet i Vårdö skulle vara helgat åt Sankt Olof är fel. I flera handlingar på 1540-talet nämns kyrkan som »Sankt Mattias kapell», likaså 1637 i prosten Boetius Murenius visitationsprotokoll (Nyman 1972, sid. 46).

[23] Fänriken Karl Adolf Mallén (1768–1812).

Lemlands medeltida stenkyrka ligger i byn Norrby och är omgiven av en bogårdsmur i sten. Kyrkan byggdes ursprungligen invid en vik som sträckte sig från fjärden Lumparen söderut, men på grund av landhöjningen ligger den numera tämligen långt från öppet vatten. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

är i svenska alnar 57, bredden 17 3/4 och höjden 33. Den erbjuder tillträde genom tre portar, av vilka en vetter åt väster men två åt söder.

[6] Den har just inte många utsmyckningar, eftersom de flesta invånare lever under knappa förhållanden. Kyrkan saknar emellertid inte helt sådana; tvärtom, utan att hemfalla åt skrytsamhet vågar jag öppet förklara att Lemlands kyrka inte står någon annan kyrka på Åland efter i skönhet. [7] I koret (för att nu inleda min beskrivning där) är en tavla uppsatt på väggen vid altaret. I denna skönjer man de tre vise männen målade, vilka kommer från östern och bär fram sina bönegåvor åt den nyfödde Frälsaren Kristus. [8] Vid den nedersta ramen på denna tavla står sju mycket små statyer uppställda; jag vet inte vilka de avbildar. [9] De är förfärdigade i trä av en rätt klumpig hand och bär inskriften: *Gudi til äro --- Johan Olofsson Berg och Kirstin Pärs dotter* (*a*). Över denna tavla kan man läsa följande ord, som målats på väggen: *Venite ad me omnes* [Kom till mig alla], och höger om tavlan: *Smaker och ser huru ljuflig Herran är*. Men till vänster står: *Säll är den som tröstar på honom*. [10] Vid södra väggen av detta kor lät den välborne Bergenstjerna uppföra en viloplats i bränt tegel för sin och sin makas räkning. Den revs emellertid då kyrkan restaurerades för inte så länge sedan, eftersom den inverkade negativt på platsens skönhet, och man tog bort de båda makarnas likbäddar.

Ljuskronan i Lemlands kyrka som 1782 skänktes av bonden Erik Hansson (1751–99) och hans hustru Kajsa Mickelsdotter (1757–1826) på Västergårds i Nåtö som ett minne av hans föräldrar, häradsdomaren Hans Eriksson (1725–82) och hans hustru Brita Eriksdotter (1722–91). Foto: Håkan Skogsjö 2013.

Dessa var förr dubbla, med ekbrädor på insidan och kopparplåt på utsidan. Ryssarna tog dock med sig dessa metallöverdrag då de i det andra årtiondet av detta århundrade ockuperade Åland, som jag har fått mig berättat. Nu ligger paret i en annan grav under själva altaret. [11] Mitt emot predikstolen hänger två tavlor som återger de tal, som hans majestät konungen Gustav III höll inför rikets ständer vid riksdagarna åren 1771 och 1772. [12] Ytterligare finns i denna kyrka fyra ljuskronor, tillverkade i mässing, vilka hänger från höga valvet: en i koret, de övriga i långskeppet. Den större av dem bär inskriften: *Herrans hus til prydnad och äreminne efter Härads-Domaren Hans Ersson och Brita Ers dotter af des son Erich Hansson och Hustru Cajsa Ers dotter år 1782*. [13] På den något mindre men äldre förekommer följande inskription: *Johan Olofsson Berg och Hustru Kirstin Pärs dotter*. De två återstående ljuskronorna saknar helt inskrifter. [14] Över ingången till sakristian finns en avbildning av Frälsaren hängande på korset. Stående bredvid honom återges de fyra förfärade evangelisterna. [15] Kyrkan äger också några silverkärl och mässkläder i siden, vilka behövs för att på tillbörligt sätt ombesörja den allmänna guds-

Kyrkoherde Matthias Johannis gravsten är ännu bevarad och ligger i Lemlands kyrka i gången upp mot altaret, dock trasig och senare hopfogad, men texten är så gott som helt bevarad. Den lyder: [PAST]OR I LEMLAND HER MATTHIAS / [JO-HAN]NIS OCH DES HUS-TRO BRITA / [LUCKA] ÄRO HÄR BEGRAFNE. A:o 1694 / JAGH WETH ATT PÅ THEN SIDSTA DAGH / SÅ MOSTE IAG MEDH GLÄDIE UPSTÅ / AF MIN GRAAF / THEN SOM RÖR OCH TILLÄG / NAR SIG MIN GRAAF / HONOM DÖMEE GUDH WIST / TIL MÖRKSENS HAAF. *Stenens årtal 1694 syftar inte på Matthias Johannis död, som inträffade först några år senare (1697 eller möjligen 1698), utan är förmodligen hustruns dödsår (eller eventuellt året då stenen förfärdigades). Bilden visar endast den övre delen av stenen. Foto: Håkan Skogsjö 2013.*

tjänsten. [16] Därutöver finns i kyrkan två uppsättningar bänkar i rader, varav den till höger har 25 sittplatser och den andra till vänster 30; den förra upptas av männen och den senare av kvinnorna under predikningarna. Men eftersom den förra ingalunda rymde alla män, uppförde man på senare tid vid kyrkans västra del en läktare med nio bänkar och den målades samtidigt rätt vackert. [17] Slutligen kan jag tillägga, att det inne i kyrkan finns en enda gravsten, som utmärks av en inskrift som mer uppvisar dess upphovsmans enkelhet än tidsandans. Den lyder sålunda: *Pastor i Lemland Herr Mathias Johannis och dess Hustru Brita äro här begrafne anno 1694 --- och vet, at på den sista dagen måste jag med glädje upstå af min graf. --- Den som rör och tilägnar sig min graf, honom dömmer Gud vist til mörksens haf.*

[Noter]
[18] (*a*) Helt kort bör påpekas, att så ofta dessa båda makar omnämns i min dissertation avses Bergenstjerna.[24]

AVSNITT 8

[1] På utsidan av kyrkas västra vägg har man tillfogat en tornbyggnad i sten i vilken hänger två klockor av medelmåttig storlek. Med deras välljudande klang kallas den lemländska befolkningen till att utföra sin högtidliga gudstjänst. [2] Den större av dem företer följande inskrift till läsning för dem som står nära: »Åt Gud endast äran - - - KARL IX, Sv*eriges konung - - Fru Christina BERGENSTJERNA, 'Friherrina til Haddnäs' etc. (a) Friherre Lorens CREUTZ, landshövding - - - Dokt. Johannes GEZELIUS d. y., biskop i Åbo - - - Herr Matthias Berg, prost i Jomala - - - Herr Matthias Johannis, kyrkoherde i*

[24] Mallén vill med detta ha sagt att Johan Olofsson och hustrun Kerstin Persdotter är desamma som amiralen Johan Bergenstierna och dennes maka Kristina Bergenstierna före dennes adlande 1676.

Skeppskaptenen Johan Olofsson Berg (1618–76) på Haddnäs, sedermera amiral och adlad Bergenstjerna, lät 1661 av någon anledning göra en ristning invid den viktiga naturhamnen på den lilla ön Nyhamn i den åländska skärgården för att hugfästa minnet av sig själv. Där kan läsas bokstäverna »I O S B» i två versioner, dels med bokstäverna åtskilda och dels sammansatta i ett monogram, samt ordet »CAPITEN» och årtalet 1661. Foto: Jan Andersson.

Lemland – – – Casper Törenström, 'Lands-Fiscal' – – – Herr Sveno Forsman, kaplan i Lemland – – – 'Psalmen 132 v. 7. Hans Jacobsson och Mats Andersson, Kyrkovärdar – – – Gudi til ära och St. Brigitte Moder-Kyrka uti Lemlands Sockn til prydnad är jag guten i Åbo af Mäster Mårten Mickelsson anno 1691.'» [3] På den mindre klockan läses endast orden: '*St. Brigitte Kyrka. Kyrkoherden Amnorin. Kyrkovärdarne Hans Pärsson och Matts Mattsson, guten i Stockholm af Johan Falsten 1771.*' [4] Det är nog inte utan grund som jag förmodar att kyrkan har haft klockor som varit äldre än båda dessa. I vilket skick dessa varit eller deras öden är mig dock alldeles obekant.

[5] Kyrkogården, slutligen, omgärdas av en mur, inte så obetydlig till storleken och uppbyggd av utvalda, lite större stenar. Beträffande kyrkogården bör man inte underlåta att nämna till invånarnas beröm att de mycket noga har aktat sig för att begrava några lik inne i kyrkan, så att inte utdunstningarna från de döda skulle skada de gudfruktiga tillbedjarna.[25]

[25] Man trodde länge att utdunster och dålig lukt var smittspridande. Under 1700-talet skärptes gradvis lagstiftningen mot begravningar i kyrkor. Den sista personen som finns noterad som begravd inne i kyrkan är klockaren Erik Lindqvists dotter Anna Stina, som dog 1765. »Begrovs uti kyrkan», står det i dödboken,

[Noter]
[6] (*a*) Om hon har ägt fler hemman utöver detta lilla Haddnäs, som var av krono natur, är mig obekant.

AVSNITT 9

[1] Fastän det inte föll på den välborne Johan Bergenstjernas eller dennes maka Christina Persdotters lott att födas i den lemländska församlingens sköte har de ändå gynnat henne med sådana stora gåvor som man kan förvänta av de mest välvilliga beskyddare. [2] Därför anmodar mig tacksamheten att föra fram åtminstone något i förbigående om var och en av dem. [3] Det ankommer dock inte på mig att på dessa ringa sidor redogöra för denne lysande mans liv, eftersom Abraham Alcinius har besparat mig den mödan genom den likpredikan han höll över Johan Bergenstierna i Stockholm år 1678. Utifrån dennes redogörelse skildrade Johan Gezelius hans liv i *Biographiskt Lexicon*,[26] sid. 159 och följande. Ur dessa skrifter kommer jag att anföra några minnesord i föreliggande ämne. [4] Vår hjälte var av ofrälse börd; fadern var Olof Andersson Berg, borgare i Norrtälje stad, och modern Karin Andersdotter. [5] Som han dock av naturen var rask och hade ett synnerligen frimodigt gry, så avancerade han successivt och med stadiga kliv, från det ena svåra steget efter det andra genom sina utomordentliga bragder (och det utan att vara behjälpt av något särskilt bistånd) till befattningarna som amiral och råd vid det lysande Kungliga amiralskollegiet. När han förvärvade sig adelsvapen för sin släkt antog han ättenamnet Bergenstjerna. [6] Eftersom han tyvärr inte fick några barn med sin käraste maka och inte heller bekymrade sig om att söka inträde på Riddarhuset,[27] förekommer följaktligen inte denna släkt i den matrikel över svenska adeln som författades och utgavs av den lysande Stiernman. [7] Det finns visserligen en välmående adlig ätt Bergenstierna i våra dagar, men den är senare och härstammar från en annan upphovsman, vilket man kan sluta sig till av nämnda bok. [8] Så ofta vår hjälte tillläts någon ledighet från flottan, en sådan som sällan medges den beprövade som en följd av dennes egen driftighet, begav han sig till sitt lilla gods Haddnäs beläget i Lemlands socken, från så att säga havsdjupen till sin efterlängtade hamn. [9] Från denna sin verkliga

som sedan har en lucka till 1780. När den åter är bevarad saknas uppgifter om var personerna blev begravda.

[26] Johan Gezelius personartikel 'Bergenstjerna, Johan', i *Biographiskt Lexicon öfver namnkunnige svenska män*, del 2, 1836, sid. 143–146. En modernare levnadsteckning, författad av G. Jacobson, finns i Svenskt biografiskt lexikon, band 3 (1922), och är också publicerad på Internet: http://sok.riksarkivet.se/sbl/artikel/18578. Makarna Bergenstjernas liv sett mer ur åländskt perspektiv har skildrats av Sol-Britt Kärkkäinen i artikeln »Amiralen och amiralskan på Haddnäs», tryckt i *Sanct Olof* 1987, sid. 107–53.

[27] Bergenstjerna adlades den 17 april 1676 och dog hastigt den 20 maj samma år, så han hann aldrig söka introduktion på riddarhuset.

hemvist betraktade han Neptunus, som än höll sig blid, än i vrede lät väldiga vågor svalla, och han gladde sig mer över sin oansenliga lantgård än åt en ansenlig förläning.[28]

[10] Med dennes efterlämnade maka, som var en glänsande prydnad för sitt kön och som antagit som sitt den ömt älskade makens namn Bergenstjerna såsom ett herrelöst arv, inträdde biskopen i Åbo, herr doktor Johannes Gezelius (Jöransson),[29] i sitt andra äktenskap. [11] Eftersom hon dock efter en sexårig, ljuv gemenskap fick se sig tvingad att sörja även denne som från henne ryckts bort genom döden, flydde hon stadens larm och drog sig tillbaka till sitt gods Haddnäs, som hon brukade nyttja som lindring för besvärligheter och sorger. [12] Där förde hon ett helt och hållet dygdigt liv och var under återstoden av sitt liv nästan inte känd av någon utom av Gud och den lemländska kyrkan, som gång på gång utsmyckades med gåvor från henne. [13] Till hennes ära och minne höll Daniel Hagert, kyrkoherde och prost i Finström, en likpredikan år 1703.

AVSNITT 10

[1] Tillsättandet av kyrkoherdeämbetena på Åland är helt och hållet avhängigt hans majestät konungens nådiga utnämning. [2] Vad gäller just Lemlands församling förrättar kyrkoherden ensam de offentliga predikningarna och övriga prästerliga sysslor, eftersom församlingen varken är talrik eller invånarnas levnadsvillkor särskilt rika. I detta betungande ämbete är dock kyrkoherden ofta behjälpt av en annan präst som tilldelats honom men för vilken han står för lönen. [3] Jag hade förvisso önskat att här kunna presentera en fullständig längd över lemländska kyrkoherdar, men bristen på handlingar har storligen gäckat mina ansträngningar att efterforska dessa. De som jag fått någon kännedom om är emellertid dessa, i ordningsföljd:

[4] 1. *Georgius Henrici*, som jag har läst underskrev Uppsala mötes beslut hållet år 1593.

[5] 2. *Martinus Buscherus*.

[6] 3. *Isaacus Buscherus*, tidigare kaplan i Lumparland.

[7] 4. *Matthias Hedemoræus*, vars tillnamn anger hans födelseort, utsedd år 1657 till kyrkoherde i Lemlands församling.

[8] 5. *Petrus Ringius*, kyrkoherde därsammastädes 1674.

[9] 6. *Matthias Johannis*, tidigare kaplan i Lumparland och därifrån befordrad till kyrkoherdeämbetet i Lemland år 1691.

[10] 7. *Johannes Torpander*, åländning, vars tillnamn synes utvisa att han härstammade från en oansenlig plats och att han fötts som son till en torpare, kanske en under godset Haddnäs.[30] [11] Som en

---

[28] Om Haddnäs, se appendix 1.

[29] Johannes Gezelius (1615–90), biskop i Åbo från 1664 till sin död. Om honom se vidare *Svenskt biografiskt lexikon,* band 17, sid. 101.

[30] Denna förmodan är inte korrekt. Han var son till Sven Andersson Torpander, inspektor vid Grelsby kungsgård, enligt Kotivuori 2005 (id=3526).

följd av den utomordentliga begåvning som man iakttog i honom redan som pojke, ordnade den välbördiga fru Christina Bergenstjerna sorgfälligt för hans utbildning. [12] Han var en man med stor och lysande lärdom, vilken år 1692 i Åbo utgav sin avhandling *De intellectione increata* under Lunds presidium, och två år därefter en gradualdissertation med titeln *Ratio Sana de captivo Gentilium lumine, sive insufficientia Naturalis Religionis ad salutem, contra insanam Edvardi Herberti, Baronis Angli*,[31] i kvartoformat, under Rudeens presidium. Samma år, 1694, den 25 november erhöll han magistergraden, och fyra år därefter, eller år 1698, utsågs han till kyrkoherde i Lemland. [13] Jag betvivlar inte att den välbördiga Christina Bergenstjerna bidragit så mycket hon kunnat till denna sin skyddslings befordran. [14] Detta ämbete, som han erhöll i unga år, förvaltade han emellertid under en tidsrymd av ett år enbart, förhindrad som han blev av döden.

[15] 8. *Ericus Hammar*, utsedd till kyrkoherde 1699.

[16] 9. *Gabriel Andreae Frondelius*, från södra Finland, akademistudent 1692. Han utgav år 1699 i Åbo *Rhabdologiam seu dissertationem de numeratione per virgulas*,[32] i oktavformat, under Rudeens presidium, och följande år en gradualdissertation i oktavformat med titeln *Circulus artium, quae appellantur liberales*,[33] under densammes presidium. [17] Efter att ha presterat dessa och andra lärdomsprov utropades han högtidligt vid slutet av samma år till filosofie magister. [18] Därefter utsågs han till kollega vid Åbo katedralskola, kort därefter till lektor därsammastädes och år 1706 till kyrkoherde i Lemlands församling. [19] Dennes levnadsår sammanföll med den tid som för fäderneslandet var mycket orolig och för ålänningarna, som plågades svårt under den mordiska fiendens ok, oerhört sorglig. [20] Vilket år han avled är mig dock obekant.[34]

[21] 10. *Paulus Danielis Mansnerus*, ålänning, student vid Åbo akademi 1694. Efter det att freden återkommit till det hulda fäderneslandet tillsattes han som kyrkoherde i Lemland år 1721. [22] Med denne står jag i släktskapsförhållande – han var nämligen farfar till min högt älskade mor. Jag kan likväl inte redogöra fullständigt för hans liv; efter vad jag tror förestod han det ämbete som anförtrotts honom i sjutton år.

[23] 11. *Daniel Pauli Mansnerus*, ålänning, född år 1702, erhöll pri-

---

[31] »Det sunda förnuftet om hedningarnas fångna ljus, eller den naturliga religionens oförmåga att nå frälsning, (i polemik) mot den engelske baronen Edward Herberts osunda (underförstått: förnuft)».

[32] »Rhabdologi eller dissertation om räkning med hjälp av små käppar», en metod för förenkling av multiplikation eller division med hjälp av nummertavlor. Metoden uppfanns av John Napier (1550–1617).

[33] »Kretsen av de konster som kallas de fria».

[34] Mallén syftar på den ryska ockupationen av Åland åren 1714–21. Frondelius återvände inte till Lemland efter flykten eftersom han 1719 istället hade utnämnts till kyrkoherde i Finström, där han avled 1737 (Radloff 1795, sid. 86–87).

vat undervisning till dess att han hade gjort sådana framsteg i sina bokliga studier att han år 1725 kunde inskrivas vid Åbo Akademi. [24] Här utmärkte han sig likaså med två dissertationer som lades fram i offentlighetens ljus: den ena, *De cultu Dei externo*,[35] under Björklunds presidium, trycktes år 1731; den andra, *Sapiens Stoicorum*,[36] under Hassels presidium, trycktes 1732, båda i oktavformat. [25] Genom denna prestation vann han den 11 juli, enligt den julianska kalendern, det sistnämnda året de högsta hedersutmärkelserna i filosofi. [26] Han prästvigdes år 173 [!], och den 25 november året 1736 gifte han sig med den dygdädla jungfrun Christina Rothovia, dotter till kyrkoherden i Hammarland. [27] Efter den högt älskade faderns bortgång befordrades han till ämbetet som kyrkoherde utifrån de lemländska sockenbornas enhälliga bifall, vilket den allernådigste konungen godkände den 19 december 1739. [28] Inte långt därefter tvingades han dock lämna landet och rädda sig till Sverige på grund av fiendens angrepp. [29] Därefter utsågs han till att predika vid det kyrkomöte som skulle hållas i Åbo år 1746, men på grund av biskopens sjukdom och påföljande död tilläts det inte honom att att utföra de uppgifter som ålagts honom. [30] Han gick bort år 1765.

[31] 12. *Otto Johannes Amnorin* från Viborg, född år 1721. Som yngling frekventerade han gymnasiet i Borgå till dess han genom sina goda studieinsatser gjorde sig värdig att år 1740 väljas in som student vid Åbo akademi. [32] Han prästvigdes år 1752 till att tjäna som präst vid Åbo infanteriregemente. [33] Den 8 januari 1754 förenade han sig i äktenskap med den hedervärda jungfrun Helena Paléen, dotter till borgaren och köpmannen Paléen i Nystad. [34] År 1759 blev han genom den allranåderikaste konungens brev pastor vid det nyssnämnda regementet, och år 1767 utsågs han genom kunglig nåd och på lemlänningarnas enhälliga önskan till deras kyrkoherde, [35] och han hedrades den 15 juli år 1784 med prostvärdighet. [36] Denne genom år och välgärningar vördnadsvärde präst, av sina sockenbor högt älskad, tillönskar vi alla, var och en, en frisk ålderdom.

AVSNITT II

[1] Liksom befolkningsökningen bör betraktas som ett utomordentligt bevis på såväl Guds godhet som på hur klokt och lyckosamt riket styrts, [2] så fordrar också syftet med föreliggande skildring att jag på dessa ringa sidor framlägger en tabell som utpekar födda, par förenade i äktenskap samt avlidna i Lemlands socken enligt de kyrkböcker som man benäget låtit mig ta del av:

---

35 »Om den yttre formen av gudsdyrkan».

36 »Stoikernas vishetsideal».

Tabellen har rubrikerna »År» (Anni), »Födda» (Nati), »Vigda par» (Matr. Junct. paria, ordagrant »par förenade i äktenskap»), »Avlidna» (Denati).

Anni	Nati.	Matr. Junct. paria.	Denati.
1715	6		
1716	1		
1717	4		
1718	7		
1719	9		
1720	3		
1721	2		
1722	12	1	
1723	8	3	
1724	5	3	1
1725	10	5	1
1726	14	3	8
1727	15	7	8
1728	10	3	8
1729	15	11	3
1730	20	16	10
S:a	141	52	39
1731	33	5	22
1732	24	14	8
1733	34	7	14
1734	22	5	13
1735	37	6	13
1736	29	1	35
1737	25	7	17
1738	34	4	17
1739	30	6	28
1740	30	7	23
S:a	298	62	190
1741	36	9	21
1742	32	4	27
1743	23	4	20
T:r	91	17	68

Anni	Nati.	Matr. Junct. paria.	Denati.
T:r	91	17	68
1744	31	5	12
1745	29	2	7
1746	24	3	14
1747	29	5	23
1748	21	2	18
1749	23	1	13
1750	22	2	23
S:a	270	37	178
1751	26	3	13
1752	18	6	21
1753	19	7	21
1754	25	9	10
1755	25	8	15
1756	23	1	12
1757	20	3	24
1758	14	2	9
1759	21	6	16
1760	21	7	14
S:a	212	52	155
1761	24	9	21
1762	13	6	24
1763	36	3	10
1764	25	7	49
1765	27	6	31
1766	29	8	17
1767	30	4	35
1768	34	10	12
1769	26	6	23
1770	34	3	24
S:a	278	62	246

Anni	Nati	Matr. Junct. paria.	Denati
1771	39	7	29
1772	37	11	40
1773	20	10	26
1774	36	5	21
1775	27	13	23
1776	35	5	14
1777	55	7	36
1778	29	4	13
1779	26		14
1780	34	8	36
S:a	338	70	252
1781	29	7	18
1782	33	5	24
1783	29	3	18
1784	23	4	10
1785	25	5	27
1786	37	5	31
1787	27	9	29
1788	31	5	13
1789	21	7	27
1790	26	5	22
S:a	281	55	219

[3] Dock kommer jag inom kort att återuppta utvecklandet av denna framställning, som mina omständigheter nu fordrar att jag avbryter, om det så syns den störste och bäste Guden för gott.

Lumparland

[1] I Guds den bästes och störstes namn.
[2] Historisk dissertation om den åländska socknen Lemland
och dess kapellförsamling Lumparland,
[3] vars senare del – med den höglovliga filosofiska fakultetens
vid den Kungl. Akademin i Åbo tillstånd och under presidium av
mag. Johan Bilmark, kungl. och ordinarie professor i historia och
tillämpad filosofi – älänningen och kungl. stipendiaten Daniel Ferdinand Mallén lägger fram för offentlig granskning för erhållande
av [magisters] grad;
[4] i det större auditoriet den 16 juni i den återställda frälsningens år 1792, vid den sedvanliga tiden på eftermiddagen.
Tryckt i Åbo av Frenckell.

AVSNITT 12

[1] Det var mycket lite stoff att avhandla som Lemlands socken erbjöd, och ännu mindre än så tillhandahåller dess kapellförsamling Lumparland. [2] Det är skildringen av denna som nu kräver min insats, vilket värde den nu kan ha.

[3] Nu är Lumparland en ö, som åt norr, öster och söder omges av havet, som här utsmyckas av ett antal mindre öar. [4] I väster sköljs Lumparland däremot av en sjö eller innanhav,[37] som av sockenborna kallas *Lumparen*. [5] Lumparland ligger ungefär 900 svenska alnar öster om den plats i Lemland där överfartsorten är, åtskiljd av ett sund. [6] Den är dock utsträckt norröver, så att dess södra del ligger nästan mitt emot Lemlands sockens norra kust. [7] Till längden har den en utsträckning av knappt mer än tre åttondels svenska mil och till bredden precis tre fjärdedelar av sagda mil. [8] Följaktligen motsvarar dess yta knappt en femtedels svensk kvadratmil; med andra ord omfattar den omkring 4 600 tunnland. [9] Vad jag ovan sagt om Lemlands sockens klimat och jordmån gäller i lika mån för ön Lumparland på grund av orternas inbördes närhet.

[10] Ön har fått sitt namn av det angränsande innanhavet i väster, *Lumparen* kallad. Ordet kommer från det götiska *Lumpen*, [11] med vilken beteckning man brukade avse något som antingen i sig var av mindre betydelse eller åtminstone hölls för att vara så i jämförelse med något annat, så att den därför benämndes *Lumparen*, 'litet hav', så att säga.

---

[37] Ordagrant: *lacus, seu sinus maris amplior*, »en sjö eller större havsfjärd». Lumparen är ett innanhav eller innanfjärd.

Lumparland är en ö och skils från Lemland genom det vackra Lumparsund. Bilden är tagen söderut från landsvägen, till vänster ligger Lumparland och till höger Lemland. I förgrunden ses vraket av skonertskeppet Leo, byggt 1870 och slopat 1898. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

AVSNITT 13

[1] Nu är ön Lumparland mer bergig än Lemland. [2] Bland dess berg höjer sig över de övriga det som benämns *Kasberget*, beläget i den västra delen inte långt ifrån bergsudden *Lumpo.* [3] Till höjden reser det sig lodrätt 72 alnar upp från den underliggande havsytan, enligt mitt sätt att mäta (vilket värde det nu kan ha gjort som det är utan några matematiska instrument). [4] Det har fått sitt namn av *Kase*, ett ord som betecknar en hög med uppstaplad ved att för invånarnas räkning sättas i lågor vid en allvarligare nödsituation, framför allt då de hotades av fiender. [5] Att en sådan vårdkase i gångna tider varit anlagd på sagda berg står utom allt tvivel.

[6] Ungefär vid mitten av detta berg förekommer vad som liknar en grotta. Den är gjord av en grövre stenplatta som lagts ovanpå en annan sten till att bilda en plan, lutande kontur och ett inre rum, som på detta sätt gjorts ihåligt. [7] Grottan har en längd av åtta alnar, en bredd av fyra och en höjd av likaså fyra alnar. Ingången är emellertid rätt trång så att öppningen inte är större än en och en halv aln, varken till längden eller till bredden sett. [8] Nästan mitt emot denna ingång har mänsklig flit skapat en mur av sammanlagda stenar. [9]

Kasberget i byn Lumpo (Lumpokasen), här från söder, ska enligt Mallén ha haft en »grotta», formad av lösa stenblock så att ett »inre rum» hade bildats. Den var inte särskilt stor, ungefär fem meter på längden samt två och en halv på bredden och höjden. Grottan har eftersökts i senare tider, men aldrig återfunnits. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

Om denna grotta för sin daning har att tacka den världsomfattande syndaflodens vattenvirvlar eller mänskliga krafter har jag inte kunnat utforska. [10] Inte heller har jag någon kännedom om huruvida den varit avsedd för något särskilt bruk i forntiden. [11] Om någon ville intala sig, att de gamla sjörövare som benämndes med hederstiteln *vikingar* (råa som tiderna då var) dragit sig tillbaka från ett stormigt eller osäkert hav och därefter gömt sitt rov i densamma, ja, då medger jag honom gärna nöjet av en sådan inbillning. [12] Fastän jag har besiktigat denna grotta mer än en gång har jag dock inte funnit i den någonting utöver ved, som antingen uppeldats av sjömän som drivits till denna strand – eller snarare av barn som underhållning och tidsfördriv.[38]

AVSNITT 14

[1] Eftersom ön Lumparlands yta inte utgör ens en fjärdedel av Lemlands socken och de många bergen och andra hinder gör den mindre lämplig för jordbruk, är det ofrånkomligt att antalet byar och hemman i den förra [socknen] är färre. [2] Jag anger dem i alla fall här, enligt lydelsen [i den jordebok] som jag angett ovan, nämligen '*Clemetsby*'– 4 (*a*); '*Krogstad*' – 2, (*b*); '*Lumpo*' – 3; '*Norrboda*' – 4 (*c*); '*Skag*' – 1 (*d*); '*Svinö*' 3 – (*e*); '*Lumparby*' – 6 (*f*)[.] [3] Hit hör vidare allmänningsjord och dessutom en ö kallad *Tvegata*.

[Noter]
[4] (*a*) Enligt lydelsen i det gamla register som jag nämnt ovan fanns i denna by i det föregående århundradet fem hemman, vilka nu uppgår till

[38] Enligt den muntliga traditionen har grottan funnits på stora kasens sydöstra sida, men den har inte återfunnits i modern tid trots mycket letande. Förmodligen har den rasat ihop och syns därför inte längre, enligt den informationsskylt om Lumpo som Lumparlands kommun låtit sätta upp i byn.

Gården Skag vid det idylliska Lumparsund var ursprungligen ett färjkarlstorp, men omvandlades till ett prydligt litet hemman av Daniel Ferdinand Malléns föräldrar under senare delen av 1700-talet. I slutet av 1820-talet övergick Skag i bondehänder. Foto: Jan Andersson.

fyra. [5] Ett av dessa är upplåtet socknens kaplan till bostad och är inte utan sina bekvämligheter.[39]

[6] (*b*) Det berättas att skatterättigheten till båda dessa hemman hade köpts för reda penningar av hovmästaren herr *Alexander du Clounx*.[40] [7] Det ena av dem är nu skatte- och det andra kronohemman.

[8] (*c*) I byn fanns förr i tiden fem hemman, såsom den gamla jordeboken meddelar, vilka nu berättas vara fyra.

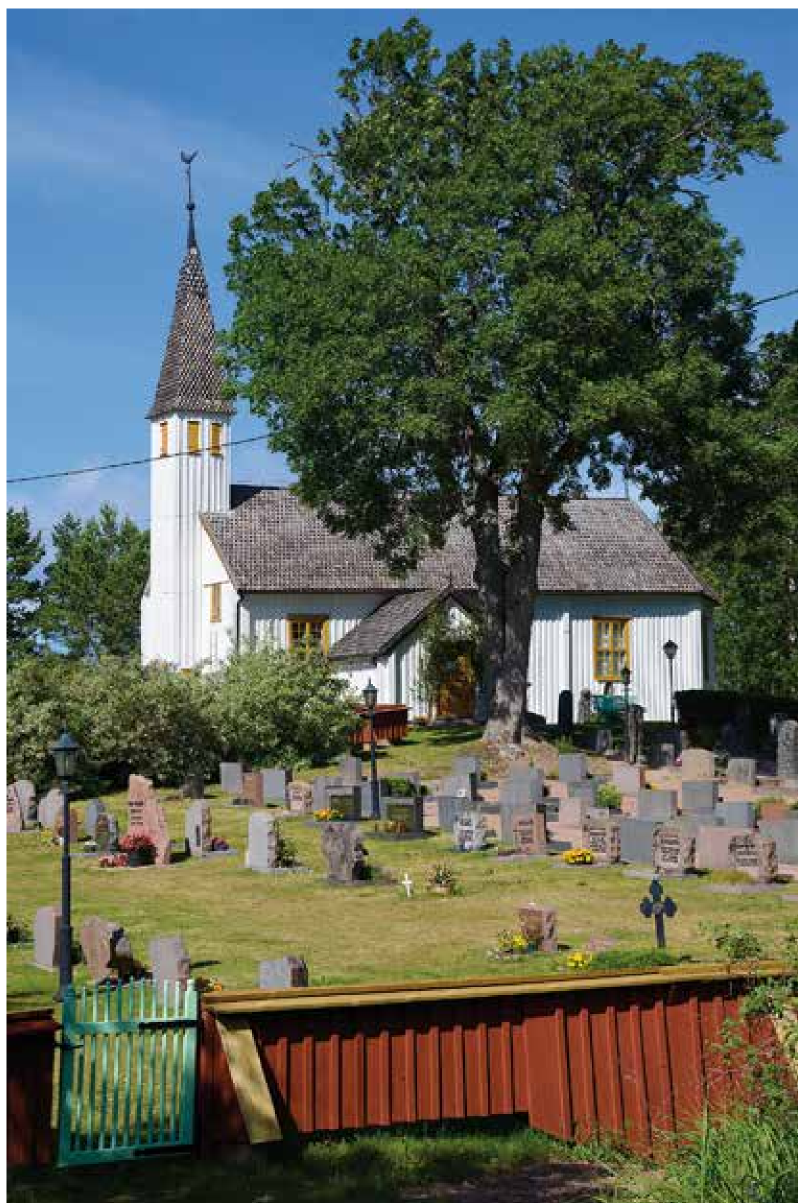
[9] (*d*) Detta hemman – som min mycket avhållne och efter döden så högt saknade far, jägmästaren över Åland Israel Jakobsson Mallén, uppodlade av obrukat land och utjord och på vilket han i förhållande till sina tillgångar lade ner utomordentligt mycket pengar – [10] erbjuder med avseende på såväl den lämpliga belägenheten som byggnadernas symmetri, antal och storlek mycken förnöjelse. [11] Dess sköna utseende förhöjs inte så lite av den trädgård som här anlagts och som växer yppigt med åtskilliga fruktträd.[41]

---

[39] Hemmanet Klemetsby nr 3, kallat Åkerkulla.

[40] Vem denne Alexander de Cloux (inte Clounx) var är inte helt enkelt att få grepp om, men han förekommer några gånger i de åländska domböckerna i slutet av 1660- och början av 1670-talet och tituleras då emellanåt hovmästare, och vid tinget den 29 jan 1672 före detta hovmästare hos grevinnan Anna Oxenstierna. Då uppgavs halva hemmanet Järsö i Föglö socken vara hans »ägande bördsrätt», vilket bör betyda att Alexander de Cloux på något sätt hade släktband till Järsö.

[41] Faderns trädgårdsintresse framgår också av bouppteckningen efter honom, upprättad 1788 (Ålands häradsrätt volym Cb:18 sid. 121v), som upptar »1 trägårdsbok», värd 4 skilling specie, samt »Lundbergs Trägårdspraxis», värd 2 skilling (den senare utgiven i flera upplagor under andra halvan av 1700-talet och i nyutgåva 2002). Under 1780-talet var trädgårdsmästaren Nils Gröning (1751–1808) anställd på Skag, och det bör vara han som stod för huvuddelen av det praktiska arbetet i trädgården. Gröning blev också ihågkommen i Israel Malléns testamente, enligt bouppteckningen, och fick ärva en grön klädesklädning (en kostym av kläde), ett

Lumparlands prydliga lilla träkyrka från slutet av 1720-talet tronar på sin kulle, omgiven av kyrkogården och en rödmålad bogårdsmur i trä. Detta är det tredje kända kapellet i Lumparland. Det närmast föregående, uppfört på 1660-talet, var byggt på samma grund och förstördes under den ryska ockupationen av Åland 1714–21, medan det äldsta var byggt omedelbart nedanför kullen »uti en äng». Ännu på Malléns tid fanns rester kvar som visade var det äldsta kapellet hade stått, men de är sedan länge bortodlade (se Skogsjö 1995, sid. 16 ff). Numera har omgivningarna, inte minst mot Kapellviken i norr, fått växa igen så att kyrkans dominerande position i landskapet tyvärr har gått förlorad. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

[13] (*e*) Här finner man också en trädgård planterad med körsbärsträd.

[14] (*f*) Ett av hemmanen i denna by, vilket förr i tiden var frälsehemman, ägdes av den välborne *Johannes Svinhufvud*,[42] ryktbar genom sitt olyckliga öde.

---

spanskrör med silverknapp (en promenadkäpp), en gammal hagelbössa och en lodbössa samt alla glasmästarverktygen: blyvind, form, diamant, två lödbultar (lödkolvar) och kniv. Efter detta sadlade han om till glasmästare. Vid sin död bodde han i Bengtsböle i Lemland (Skogsjö 2005, familj 10). Delar av den ärvda klädningen verkar han ha haft kvar ännu vid sin död, enligt bouppteckningen (volym 41, sid. 82), som upptar en grön klädesjacka och en grön väst. Månne tyckte Mallén att trädgårdsmästare Gröning passade i grönt?

[42] Löjtnanten Johan Jöransson Svinhufvud, som dog omkring 1670 (*Rid-*

Läktaren i Lumparlands kapell med de tolv apostlarna. Enligt Mallén var den försedd med texten: »Denne läcktare är bygd i Pastor Daniel Mansneri och Sacellani Henric Lindqvists tid 1760, målad af Claudius Lang.» Som Matts Dreijer påpekar (1961, sid. 95) verkar bildraden ursprungligen bestått av tretton porträtt men sedan förkortats. Den trettonde, S. Mathias, sitter nu på kapellets norra vägg under läktaren jämte texten: »Denne Lectare är målad i Pastor Daniels Manseri och Sacellani Henrici Lindqvists Tid åhr 1760», alltså en något annorlunda formulering än den som Mallén nämner. Bilderna restaurerades 1950 av artisten Oskari Neimi från Nationalmuseum i Helsingfors. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

AVSNITT 15

[1] Kyrkan i kapellförsamlingen Lumparland är uppförd i trä nästan på öns mitt, inte långt från en vik kallad *Capellsviken*. [2] Enligt vad jag har inhämtat från traditionen kan man urskilja tre perioder då hon blivit omgjord. [2] Den första och tillika mycket gamla [kyrkan] uppfördes även den i trä vid omkring det sextonde århundradets mitt vid foten av den höjd där den nuvarande strålar. [3] (Dessförinnan verkar invånarna ha uppsökt den lemländska kyrkan.) [4] Men då den inte många år därefter började förfalla – lämningarna efter den är dock alltjämt synliga – byggde man en annan på samma höjd, där den nuförtiden står att finna. [5] Den blev dock inte gammal. [6] Den brändes nämligen ned av ryssarna, uppbragta av något slags häftigt raseri, då de under andra årtiondet av detta århundrade höll Åland under sig med vapenmakt. [7] Som efterföljare till denna uppförde öborna därefter den nuvarande helgedomen på samma grund, utan att bespara sig vare sig arbete eller pengar i en sådan nödvändig angelägenhet, [8] och de gav den namn efter aposteln Sankt Andreas. [9] Dess längd är 19 svenska alnar, bredden 11 3/4, vägghöjden fem och takhöjden 10 1/2. Taket är tillverkat av spån. [10] För dem som betraktar denna kyrkas inre framträder genast två raka gångar, som korsvis genomskär varandra ungefär i mitten av helgedomen; [11] den ena sträcker sig från den södra porten till sakristieporten,

darhuset stamtavlor, adl. ätten Svinhufvud i Västergötland, nr 199) erhöll gården i Lumparby genom sitt äktenskap med Elisabet Gyllenflög, dotter till majoren Johan Hansson, adlad Gyllenflög, på Kodbolstad (nu Bolstaholm) i Geta socken (Skogsjö 2012, del I, sid. 59).

Ljuskronan i Lumparlands kyrka som på kapellets egen bekostnad 1768 blev tillverkad i Stockholm av Johan J. Mårtensson. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

den andra från den västra delen mot den östra. [12] På varje sida förekommer två avdelningar med tio längre bänkar i vardera.

[13] Eftersom dessa dock inte rymde alla trofasta åhörare uppförde man därtill en läktare utrustad med fyra bänkar. På läktarens framsida återges Kristi tolv apostlar, med denna inskrift tillagd: *Denne läcktare är bygd i Pastor Daniel Mansneri och Sacellani Henric Lindqvists tid 1760, målad af Claudius Lang*. [14] Vid altaret är uppsatt en tavla tillverkad av bräder. På denna återges världens frälsare Kristus som intar den sista måltiden med sina lärjungar, med denna påmålade skrift: *Denna Altartafla förärd til Capellet på Lumparland 1736 af coufardie-fararen Anders Edbärg, född i Clemetsby*. [15] Från kyrktaket hänger två ljuskronor i mässing, av vilka den större med sex utsträckta armar har följande inskrift: *År 1768 är denna Krona för Lumparlands Capells egen kostnad blefven förfärdigad i Stockholm af Johan J. Mårtensson*. [16] Den mindre har fyra armar och denna inskrift: *Gudi til ära förärd af Jöns Andersson i Ängö med dess hustru Catharina Matts dotter Hysing. Anno 1712*. [17] Deras son lät för egna medel måla predikstolen, såsom den påmålade texten berättar: *Denna målning på Predikstolen är påkostad af Anders Jönsson i Ängö år 1760. Målad af Claudius Lang*. [18] Vid korskranket, som avskiljer koret från kyrkan, hänger en tavla med det tal som konung Gustav III, ärorik i åminnelse, höll inför rikets sammankallade ständer i Stockholm år 1772. [19] Inom kyrkans utsträckning förekommer

inga gravstenar med någon anmärkningsvärd inskrift. [20] För stunden förbigår jag med tystnad kyrkans övriga dyrgripar, bland vilka framför allt finns en prästkappa i siden, som den välborna Christina Bergenstjerna sägs ha gett densamma till skänks år 1659.

AVSNITT 16

[1] Två klockor hänger i tornet, som reser sig 30 alnar över sin bas och som uppförts vid kyrkans västra del, såsom sedvänjan påkallar. För dessa båda klockor har församlingen i Lumparland att tacka den välborna familjen *Bergenstjernas* givmildhet var gång de klämtar för att sammankalla folket till predikan eller tillkännage en överhängande ofärd. [2] Den mindre av dem, vilken saknar all form av utsirningar, bär följande inskrift: *Manhafte Capitein Johan Olofsson Berg och Kirstin Peders dotter. Gud gifve dem lycko och välfardt an. 1660*. [3] Den större av dem fick en spricka då den klämtade till vittnesbörd om folkets sorg vid den ärorika i åminnelse drottning Ulrika Eleonoras bortgång år 1741. [4] Jag hade sånär trott att denna klocka blivit omgjuten och var densamma som den nuvarande, större Lumparlandsklockan, om inte inskriften meddelat att den var inköpt. [5] Den lyder nämligen sålunda: *Till Guds ära, och Lumparlands Capells församlings prydnad är denna Klocka köpt uti Pastoris Magr. Daniel Mansneri tid --- Me fecit J. Mejer, Holmiae*.[43]

[6] Kyrkogården omges av stockar, som på sedvanligt sätt lagts ovanpå varandra, och är stängd med ändamålsenliga portar.

AVSNITT 17

[1] Då det gäller att hålla predikan i kyrkorna turas kyrkoherden – eller den präst som avlastar honom den sysslan – och kaplanen om vid behov. [2] Av denna anledning får kaplanen i Lumparland sin lön av hela Lemlands pastorat. [3] Följande uppgifter har kommit till min kännedom om dem som i den nyssnämnda kapellförsamlingen tjänat som kaplaner:

[4] 1. *Isaacus Buscherus,* som senare blev kyrkoherde i Lemlands församling.

[5] 2. *Magnus Andreæ,* som innehade kaplansämbetet vid tiden omkring det föregående århundradets mitt.

[6] 3. *Israel Hammar*.

[7] 4. *Matthias Johannis*, befordrad till kyrkoherdeämbetet i Lemland år 1691.

[8] 5. *Sveno Forsman*, värmlänning. Blev år 1679 student vid Åbo akademi och år 1691 kaplan i Lumparland. Han förestod dock detta ämbete en synnerligen kort tid; [9] han efterträddes nämligen av:

[10] 6. *Michael Henrici Stigelius*, nylänning, år 1693.

---

[43] *Me fecit J. Mejer, Holmiæ*, dvs. »J. Mejer i Stockholm, gjorde mig.»

[11] 7. *Johannes Tectonius,* nylänning. Student vid Åbo akademi år 1693 och år 1704 komminister i Lumparland.

[12] 8. *Henricus Lindqvist,* ålänning. Född år 1705; inskriven som student vid Åbo akademi 1729; år 1744 kaplan i Lumparland, vilken befattning han förestod i 41 år. [13] Han lämnade detta jordelivet vid åttio års ålder som ungkarl år 1785 efter att ha varit stum i två år som följd av ett slaganfall.

[14] *Israel Ferdinandus Hartman,* nylänning. Född år 1748; inskriven som student vid Åbo akademi; [15] år 1768 prästvigd på kallelse av sin företrädare; år 1770 adjunkt till kyrkoherden och prosten i Lemland; år 1786 kaplan i Lumparland. [16] Denne tillönskar jag av hela mitt hjärta allt vad gott och gagneligt är till hans och församlingens välgång.

AVSNITT 18

[1] Följande tabell, som väl ingen lär misstycka att jag här presenterar, fastställer i årsföljd såväl ökningen som minskningen av antalet församlingsbor i Lumparland, [2] låt vara att den för de första årtiondena av detta århundrade är mycket ofullständig.

Ann	Nati	Paria conjug.	Denati
1704	2	—	—
1705	9	—	—
1706	9	—	—
1707	11	—	—
1708	6	—	—
1709	10	—	—
1710	8	—	—
1711	8	—	—
1712	10	—	—
1713	10	—	—
1714	5	—	—
1715	—	—	—
1716	—	—	—
1717	—	—	—
1718	—	—	—
1719	—	—	—
1720	—	—	—
S:a	86	—	—
1721	—	—	—
1722	1	—	1
1723	3	3	1
1724	6	—	—
1725	5	3	—
1726	12	2	—
1727	7	1	—
1728	9	1	7
1729	8	4	7
1730	12	—	7
S:a	6	14	23
1731	8	1	11
T:a	8	1	11

Anni	Nati	Paria conjug.	Denati
T:a	8	1	11
1732	6	3	3
1733	9	2	8
1734	10	4	10
1735	12	—	—
1736	6	—	19
1737	9	2	7
1738	11	2	13
1739	9	6	8
1740	8	—	10
S:a	88	20	89
1741	17	1	12
1742	5	4	5
1743	5	—	12
1744	11	3	8
1745	7	6	6
1746	13	2	3
1747	8	—	5
1748	8	4	7
1749	12	1	2
1750	12	2	8
S:a	98	24	68
1751	11	1	4
1752	10	2	8
1753	17	4	12
1754	14	—	7
1755	12	2	5
1756	13	1	5
1757	11	—	16
1758	6	3	7
1759	17	3	14
1760	13	2	7
S:a	[illegible]	[illegible]	85
1761	13	2	3
1762	8	—	8
T:a	21	2	11

Anni	Nati	Paria conjug.	Denati
T:a	21	2	11
1763	14	3	12
1764	11	4	7
1765	15	2	12
1766	12	—	4
1767	11	—	18
1768	14	5	5
1769	10	—	4
1770	7	4	5
S:a	115	20	78
1771	14	3	5
1772	14	2	6
1773	12	1	10
1774	6	3	2
1775	12	—	—
1776	8	—	—
1777	11	3	7
1778	10	1	8
1779	8	2	14
1780	16	—	5
S:a	111	16	57
1781	9	—	7
1782	10	3	6
1783	8	3	8
1784	12	3	5
1785	11	2	9
1786	7	4	5
1787	22	4	26
1788	14	4	12
1789	10	2	8
1790	18	5	5
S:a	119	30	91

Tabell utvisande per år ('Anni') födda ('Nati'), sammanvigda par ('Paria conjug.'), avlidna ('Denati').

[3] Utifrån en granskning av de båda tabellerna med födda och

Utsikt över Vålöfjärden, det vill säga Flaka hamn. Invid den ska riksänkedrottningen Katarina Stenbock (1535–1621), som hade varit gift med Gustav I (Vasa), haft planer på att anlägga en stad, men stoppats av protester från borgarna i Stockholm. Drottningen innehade Åland som livgeding (änkepension) från 1569 till början av 1600-talet, vilket skulle kunna vara anledningen till hennes intresse för landskapet. Foto: Jan Andersson.

döda, såväl den i [beskrivningen av] Lemlands socken, avsnitt 11, som den i det närmast föregående [avsnittet] i kapellförsamlingen Lumparland kommer jag att anföra några slutsatser, vilka kanske av egen kraft väcker den nogräknade Läsarens nyfikenhet. [4] För det första kan man av dessa inhämta, att från år 1730 – alltfrån vilket år antalet födda och avlidna hålls för att vara mer tillförlitliga – till början av nästförlidna år, eller om man så vill under en tidsrymd av sextio år, [5] har befolkningen i Lemlands socken ökat med omkring 462 personer och i kapellförsamlingen Lumparland med 185 personer. [6] Jag säger 'omkring', eftersom det är oklart hur många som avlidit under såväl sjöresor som i krigstider eller som avflyttat till andra landsdelar. [7] För det andra: Eftersom våra förfäder från år 1713 tvingades överge hus och hem[44] på grund av fiendens tilltagande förtryck, och ett synnerligen sorgligt öde ansatte dem de åtta följande åren, blev då inget nedtecknat. Härav dessa luckor i bägge tabellerna. [8] För det tredje: Av ett överslag per årtionde kan man inhämta, att antalet födda överstiger antalet avlidna med omkring en tredjedel och att ökningen så gott som varje år är fullt märkbar, [9] samt att den skulle ha varit än större om inte (smitt)koppor och andra sjukdomar som särskilt hör spädbarnsåren till ideligen hade anställt en betydande massdöd.

[44] Mallén använder här *Penates*, egentligen det latinska ordet för 'husgudar' under antiken, i symbolisk betydelse för att beteckna hem. Huvuddelen av den åländska befolkningen flydde först på sensommaren 1714.

[10] 4. Utöver den anförda uträkningen som påvisar hur sunda dessa öar är, så bevisas detta också ovedersägligt av vissa invånares långlevnad. [11] År 1737 avled nämligen svärmodern till den nuvarande åbon i Lumparby, Olof Johansson, i sitt etthundrasjätte levnadsår.[45] [12] I Lumparland finns dessutom två män och lika många kvinnor som var för sig nästan uppnått hundraårsåldern.

AVSNITT 19

[1] Den vördnadsvärde doktor Bång[46] har meddelat åt eftervärlden att Katarina, den ärorike i åminnelse konung Gustav I:s änka, hade föresatt sig att till ålänningarnas bästa grunda en stad vid stranden invid hamnen *Flaka*, vilken ligger särdeles lägligt till för skepp ankommande från alla håll. [2] På Stockholmsborgarnas anhållan, vilka fruktade att deras handel därav skulle lida avbräck, förmåddes hon emellertid överge det påbörjade projektet (*a*). [3] Eftersom denne historiker stod den bemälda drottningens levnad mycket nära i tiden[47] vill jag inte ifrågasätta trovärdigheten i hans berättelse, [4] även om jag ännu inte har hittat denna majestätiska föresats omtalad av någon annan. [5] Men i alla fall så ser jag inte vilken fara en stad på Åland hade utgjort för de stockholmska handelsmännen, [6] eftersom få som seglar på vare sig Bottniska viken eller Finska viken skulle ha avvikit från den raka kursen mot Stockholm (så vida de inte tvingats därtill av stormväder), [7] och ålänningarna, som så att säga är födda på vågorna och därför inte anser en havsresa vara något besvärligt, helst skulle ha forslat sina handelsvaror till Stockholm. [8] Erfarenheten lär oss, att små köpstäder belägna i en större stads närhet försvagas liksom av lungsot så att de sällan klarar av att övervinna sin litenhet.

[Noter]
[9] (*a*) Se densammes *Sveogötisk kyrkohistoria*, sid. 298.[48]

Flaka hamn finns utsatt på Hans Hanssons karta över Åland från omkring 1650 och var strategiskt belägen invid stora farleden mellan Roslagen och södra Finland (ankaret mellan öarna utmärker hamnen och den streckade linjen farleden). Läget kan förmodas vara anledningen till att platsen ska ha varit påtänkt för en stad på Åland, i alla fall om man sätter tilltro till en uppgift i en bok av biskopen i Åbo Petrus Bång, utgiven 1675. Men eftersom saken inte är belagd i någon annan källa, finns nog skäl att förhålla sig skeptisk. Kartan förvaras i Kungl. Biblioteket, Stockholm.

45 Olof Johansson avled redan 1761 och gården innehades på Malléns tid av sonsonen Per Jakobsson (1755–1829), se Skogsjö 1995, familj 422 och 425. Uppgiften i dödboken att svärmodern ska ha dött 106 år gammal stämmer knappast, eftersom hon då skulle ha blivit mor vid långt över femtio års ålder (dottern ska ha varit född 1687).

46 Åbobiskopen och yverborne historikern Petrus Erici Bång (1633–1696). Om denne, se *Svenskt biografiskt lexikon*.

47 Hon dog 1621, tolv år innan Petrus Bång föddes.

48 Bång, Petrus (1675): *Priscorum Sveo-Gothorum ecclesia seu historia ecclesiastica de priscis Sveo-Gothicæ terræ colonis* … Diss. Åbo Kungliga Akademi. Han berör saken i bara en mening som i översättning från latinet lyder: »Änkedrottning Katarina beslöt att grunda en stad på Åland vid hamnen Flaka, som är synnerligen tjänlig för skepp ankommande från alla de håll. Men efter att ha bestormats med böner från stockholmarna, vilka insåg att denna nya stad skulle vara dem mycket hinderlig, gav hon upp det företagna.» Tyvärr berättar inte Bång hur han visste detta.

AVSNITT 20

[1] En stor del av de uppgifter som avser Lemlands sockens kamerala inrättning framför jag på svenska; [2] inte för att det saknas latinska ord som passar för att framställa det underliggande ämnet, utan för att de inte tillräckligt tydligt framkallar samma betydelse för dem som är okunniga om fäderneslandets förhållanden:

[3] 'Enligt den ofvannämnde Jordeboken öfver Åland, författad år 1661, var då i Lemlands Soknar Skatte jordemarker (*a*) 6813 1/3; Crono dito 4213, Kyrko Jordemarker 38; Summa 11064 1/3 jordmarker; Skattehemman 59, som i mantal gjorde 57 1/2; Kronohemman 30, görande i mantal 24 2/3, Frälsehemman, 1, dess mantal 1/2, Således voro i denna Församling -- 90 hemman, och mantal 76 1/4. Men enligt 1789 års Jordebok befunnos i bägge soknarne 11244 3/4 Jordemarker, Byar 22, gamla hemman 91, nya 92, gamla mantal 77 1/8, nya mantal - Skatte 22 61/192, Crono D:o 23 27/32, Tre allmännings Skatteholmar och en allmännings Krono jord.'

[Noter]

[4] (*a*) I uppmätningen av åker och äng anlitar ålänningarna som grundenhet jordmarker såsom man räknar tunnland i andra trakter.

AVSNITT 21

Enligt lydelsen i den ofta åberopade äldre beskrivningen av Åland, var hemmanen i Lemlands socken i sin helhet skattlagda enligt följande:

[6] 'Hemmanen tilsammans räntade	Silfvermynt		
til Cronan:	D:r	öre	p:r
Årlige räntepenningar	40	30	3 1/2
Afrads penningar		10	
Skjuts penningar		10	
84 T:r 38 K:pr *(a)* Spannemål	191	4	9 3/4
155 L:d 11 11/12 M:r Smör	252	26	23 4/5
30 L:d 4 1/3 M:r Fläsk	37	24	16
30 L:d 4 1/3 M:r Torr Fisk	22	21	4 3/5
225 st:n Fogel	21	5	3
7 st:n Kor	28		
14 st:n Får	10	16	
33 1/2 Alnar Valmar	6	9	
49 1/2 Lass Hö	37	4	
225 17/24 Lass ved	28	6	20
1726 17/21 Dagsvärken	323	23	12
2 T:r 13 M:r Strömming	8	5	4 4/5
	1016	3	1 3/10'

[Noter]

[7] *(a)* Enligt det gamla måttet utgjorde 40 kappar en tunna.

[1] I mantalslängden från den mantalsskrivning som år 1791 förrättades i Lemlands socken kan man inhämta, att antalet människor som då levde på de båda öarna Lemland och Lumparland var 1 135 (*a*) och att antalet familjer ('Röktalet' eller 'Matlagen') sammanlagt uppgick till 143. [2] Därför, alldenstund samma socknars yta uppgår till omkring en svensk kvadratmil, står det vad avser invånarantalet klart, [3] att denna socken står så gott som ingen efter bland dem som är av samma storlek i rikets sydliga landsdelar, kanske då med undantag av de skånska enbart (*b*). [4] Vidare, då den lemländska jorden på åtskilliga ställen är mycket sandig och därför i sig är mindre tjänlig för sädesväxt, har bönderna i allmänhet mycket små åkrar. [5] Dessa är så ymnigt gödslade och så väl brukade [som man kan tänka sig], men ändå ger de inte säd i sådan mängd att det skulle räcka för invånarnas behov. [6] Denna brist kompenserar emellertid fiskfångsten i viss mån. [7] Dessutom, då betet i såväl de båda socknarna som på de intilliggande holmarna är mycket frodigt och ymnigt, ger också boskapen rikligt med mjölk, av vilken man för husbehov tillverkar ett utmärkt smör samt ostar, som inte är att förakta. [8] Slutligen ger skogarna ved, inte bara för husbehov utan så att de också tillhandahåller stockholmarna många famnar. [9] Därför finns för öborna inget skäl till varför de skulle beklaga sig över ett alltför hårt öde.

[Noter]

[10] (*a*) 'Nyssnämde år voro uti Lemlands församling. Mantals pengar betalande personer 608

Privlegerade		30
Barn under 15 år		358
Bräcklige, utfattige och öfver 63 år gamle		139
	S:a	1135'

[11] (*b*) I den välborne LagerBrings bok med titeln *Statskunskapen öfver Sverige* kan man inhämta att i de landsdelar i Sverige vilka hålls för att vara mer folkrika finner man sällan fler än 1 100 människor inom en kvadratmil.

[12] Jag hade visserligen föresatt mig att framlägga summan av statsinkomsterna, som nu uppbärs från denna socken, [13] men hur mycket omsorg jag än nedlade förekom i beräkningen många luckor, som ingen flit från min sida kunde utfylla. [14] Av det skälet uppskjuter jag detta arbete till ett annat tillfälle. [15] Men innan jag för tidsbristens skull avbryter sammanställningen av denna historiska undersökning, [16] ber jag med vederbörliga komplimanger den Benägne Läsaren att han vänligen ville skriva till följande ord som förbigåtts i den föregående delen, nämligen:

[17] Sid. 9, rad 2, efter '*Söderby* 9' tillägges '*Wästermarkelag, Hellstorp* 8, *Knuläoda* 3, *Lemböle* (b) 3. *Nåtö* (c) 3, *Jersö* 3, *Flaka* Markelag By 9'.

Sid. 16, rad 8: läs 'F.' i stället för 'Friherrinna'.[49]

[49] Dessa rättelser, som Mallén alltså meddelar på den sista sidan i sin avhandling, har i denna utgåva också införts på de angivna ställena.

Appendix 1

SJÖMILITÄREN, HADDNÄS OCH BÅKARNA

Skeppskaptenen Johan Olofsson Berg (1618–76), kort före sin död adlad Bergenstjerna, slog sig av allt att döma ner på Åland 1658. Vid tinget den 26 februari detta år gav han tillkänna att han var sinnad att tillträda de två kronohemmanen i Haddnäs by i Lemland under förutsättning att han fick tillstånd att bruka båda. Av protokollet framgår att den ena gården var avhyst, det vill säga saknade åbo och byggnader, medan den andra var mycket dåligt bebyggd. Innehavare av den bebyggda gården var en prästänka, hustru Cecilia, vars make Isaacus Martini, död ca 1656, hade varit kyrkoherde i Lemland. Hon verkar också ha arrenderat den öde granngården.[1]

Att Johan Olofsson Berg och hans hustru Kerstin Persdotter (1632–1703), efter makens död kallad Kristina Bergenstjerna, bosatte sig på Åland, dit ingen av dem hade några band, berodde sannolikt på att han 1656 hade utnämnts till chef för Ålands båtsmanskompani. Och att deras ögon föll just på Haddnäs hängde säkert samman med närheten till stora farleden mellan Sverige och Finland som passerar strax söder om gården. För en sjömilitär i stormaktstidens Sverige var platsen inte så perifer som den i dag kan te sig.

Makarna verkar ganska snart ha tagit sitt nya hem i besittning. I 1659 och 1660 års mantalslängder är hustrun noterad i Haddnäs »med sitt folk». Säkert var det mycket som måste göras för att sätta den uppenbarligen svårt nedgångna egendomen i stånd. Jordeboken 1661 visar att problemen inte inskränkte sig till byggnaderna, också åkern bedömdes som svag och fisket ringa. De båda gårdarna taxerades inte till mer än 1 mantal tillsammans, vilket motsvarade en ordinär bondgård av lite större storlek. Det var alltså inget särskilt imponerande lantgods som sjömilitären och hans hustru tog sig an. På grund av yrket får vi förmoda att han långa tider vistades hemifrån. En stor del av arbetet liksom ansvaret för upprustningen måste ha legat på hustrun, i alla fall under de första åren då maken deltog i det danska kriget och gjorde flera anmärkningsvärda insatser och 1659 även blev svårt skadad.

Det dröjde dock till hösten 1665 innan han kunde se några mer påtaliga resultat av sina militära bravader. Den 4 oktober erhöll han genom kungligt brev frälserättigheten under sin och sin hustrus livstid inte bara på de två gårdarna i Haddnäs utan också på ett närliggande hemman om 1 1/4 mantal i Rörstorp (sedermera nr 1, Östergård). Detta betydde att han inte behövde betala någon skatt för att besitta gårdarna i Haddnäs samtidigt som han själv kunde uppbära

---

[1] Ålands dombok 26 febr 1658 sid. 200v och 30 sept 1658 sid. 251v.

Inloppet från söder till naturhamnen Granhamn, belägen i Bråttö i Föglö, där det kungliga jaktsällskapet övernattade ombord på sina fartyg i september 1671 och där skeppskaptenen Johan Olofsson Berg kort därefter lovade att inrätta en krog, vilket han dock aldrig gjorde. Det blev istället hans änka som 1685 såg till att krogen kom till stånd. Den fanns kvar till 1714. Foto: Håkan Skogsjö 2013.

den skatt som bonden på skattehemmanet i Rörstorp erlade. Detta var tider då skatter ännu till viss del betalades in natura, exempelvis med dagsverken. I det kungliga brevet anges vidare att Berg hade blivit lovad gårdarna redan av kung Karl X Gustav, som avled 1660, för sina »goda och oförtrutna tjänster». Senare på hösten, den 23 november 1665, befordrades han till major vid amiralitet.

Under de följande åren, som för 1600-talet var ovanliga på så sätt att det rådde fred, gjorde Johan Olofsson Berg ett par längre sjöresor. Sommaren 1666 förde han ett skepp med två ambassadörer till London, och åren 1668–69 hade han befälet över fyra skepp under en resa till Portugal. Och på sensommaren 1671 fick han äran att vara med och föra kungligheterna över till Åland när de skulle jaga älg. Pinsamt nog rände de på grund »så gott som rakt utanför hans (Bergs) här vid sjön belägna gård Haddnäs». På hemvägen övernattade det kungliga sällskapet i naturhamnen Granhamn i Föglö, nyfiket beskådade av »en hop allmoge».[2]

Kort innan jaktresan, den 3 juni 1671, hade Johan Olofsson Berg

[2] Kärkkäinen 1987, sid. 131.

befordrats till amirallöjtnant. På hösten samma år, den 3 oktober, ungefär en månad efter resan, erhöll han kungligt brev på ytterligare gårdar: dels ett öde och avhyst hemman i Granboda by i Lemland och dels tre små hemman »vid Granhamn», belägna i byn Bråttö. Som skäl angavs åter hans »långliga, trogna och oförtrutna tjänster» åt kronan. Men Berg hade också erbjudit sig att för egna medel upprätta och underhålla två torn (båkar), ett på Åland och ett på svenska sidan, samt inrätta en krog vid Granhamn, där det också skulle finnas husrum för sjöfarares bekvämlighet, nytta och säkerhet. Vi anar att statsmaktens intresse för Granhamn kan ha berott på det kungliga besöket.

Den avhysta gården i Granboda, grannby till Haddnäs, valde Johan Olofsson Berg att bruka själv. Han drev igenom ett skifte i byn som samlade hans åker- och ängsmark så nära Haddnäs som möjligt.[3] På så vis kom Haddnäs säteri att omfatta tre gårdar, dels de två mindre i Haddnäs och dels den angränsande gården i Granboda (sedermera nr 4, Gästgivars), som var taxerad till 1 mantal och alltså lika stor som de bägge Haddnäsgårdarna tillsammans.[4] De tre gårdarna i Bråttö i Föglö på andra sidan Ledfjärden, tillsammans 2 mantal, kom också fortsättningsvis att innehas av bönder, medan räntan (skatten) tillföll Johan Olofsson Berg.

De två tornen (båkarna) som han lovat bygga kom verkligen till stånd. Den ena, kallad Blacken, byggdes på svenska sidan, medan den åländska uppfördes på Sundskär (som torde motsvara dagens Ledskär omedelbart söder om Lemlands sydspets och inte särskilt långt från Haddnäs).[5] Men den utlovade krogen vid naturhamnen Granhamn, där kungligheterna hade legat på sina skepp i början av september 1671, blev aldrig verklighet under Johan Olofsson Bergs livstid. Det blev istället hans änka som inrättade den omkring 1685. Den fanns kvar till 1714, då ryssarna ockuperade Åland, men återuppbyggdes inte efter kriget.[6] Johan Olofsson Berg ska också ha uppfört ett tredje torn för egna medel, på Lågskär längre ut mot Ålands hav.

Han befordrades till amiral den 6 april 1676, till amiralitetsråd den 17 april och samma dag adlades han med namnet Bergenstjerna, men redan den 20 maj 1676 avled han hastigt ombord på ett örlogsskepp av en »häftig frossa».[7]

---

[3] Skogsjö 2005, del I, sid. 252–53.

[4] Gården i Granboda hade blivit öde omkring 1650. På en avskrift av det kungliga brevet 1671 (i 1685 års verifikationsband, volym 7369, sid. 481 ff, i Riksarkivet i Helsingfors) finns anteckningen: »NB Granboda ödeshemman är avhyst och lagt under sätesgården Haddnäs i Lemland socken». Det bör betyda att gården då också saknade egna byggnader.

[5] Hausen 1916, sid. 19 ff.

[6] Skogsjö 2009, del I, sid. 109.

[7] Om Haddnäs vidare öden, se Skogsjö 2005, del I, sid. 359.

Appendix 2

För alla som är intresserade av språk i allmänhet och latin i synnerhet, följer här Malléns två avhandlingar på originalspråket jämte översättaren Urban Sikeborgs kommentarer i fotnoter. Avsnitten är uppdelade i klammernumrerade stycken, exempelvis [3], vilket gör det enklare att jämföra textavsnitten i originaltexten med översättningen.

[LEMLAND]

[1] *J. N. D. O. M.*[1]
Dissertatio Historica
De

Parœcia Alandiæ Lemland,
Eique Annexa[2] *Lumparland,*
[2] Cujus Partem Priorem
Consensu Ampliss. Facult. Philos. in Reg. Acad. Aboënsi,
Præside
Mag. JOHANNE BILMARK,
Histor. ac Philos. Pract. Professore Reg. & Ord.
Publice examinandam proponit
DANIEL FERDINANDUS MALLÉN,
Alumnus Regius, Alandus,
[3] In Auditorio Majori die XXV Februarii
Anni R. S.[3] *MDCCXCII,*
Horis ante meridiem consuetis.

ABOÆ, Typis Frenckellianis.

[DEDICATIO]

[1] Viro PERCELEBRI,

---

[1] Akronym för *In Nomine Dei Optimi Maximi*, dvs. »i Guds den bästes och störstes namn». Under den nylatinska eran användes ett mycket stort antal akronymer och förkortningar i tryckta texter och i gravskrifter för olika typer av standardfraser. Dessa akronymer kunde i mer extrema fall bestå av närmare ett tiotal bokstäver. För en förteckning med förklaring av sådana akronymer och förkortningar, se Lenz m. fl. (2002): *Abkürzungen aus Personalschriften*.

[2] *Annexa*, motsvarande det nutida »annexförsamling». På Åland användes i äldre tid »kapell» och »kapellförsamling» som benämning.

[3] *Anni/anno R.<eparatae S.<alutis>* var ett av många sätt att uttrycka »efter Kristus» i tidsangivelser. Ett varierat, gärna poetiskt, språk var ett ideal i nylatinet.

D:no Mag. ISAACO NORDBERG,
Ad Scholam Cathedralem Aboënsem
Lectori dexterrimo,
BENEFACTORI HONORATISSIMO,

[2] Cum post Patris mei carissimi obitum, eheu! præproperum, spes salutis meæ collapsa videbatur, Divinæ placuit Providentiæ Te, Percelebris Domine Lector, excitare, qui curam institutionis meæ ageres perbenignam. [3] Ad lectiones Tuas non solum liberum mihi concessisti aditum, sed multis insuper me ornasti beneficiis; [4] pro quibus quum[4] debitas Tibi referre nequeam grates, digneris tamen, enixe oro, in tesseram pietatis nunquam intermorituræ præsentem meam, quam cernuus Tibi offero, suscipere dissertationem, parique in posterum me amplecti benevolentia. [5] Nullus omnino dubito, quin pro Tua humanitate hanc dederis veniam

Percelebris Nominis Tui

humillimo cultori
DANIEL FERD. MALLéN.

PRÆFATIO

[1] Sicut ad officium cujuslibet pertinet Nationis, accuratam & terræ & incolarum suorum sibi acquirere cognitionem, sine qua ad conditionem suam meliorem reddendam parum omnino proficiet; ita etjam civibus, illis præsertim, qui in litterarum campo desudant, incumbit, Nationi suæ auxiliatrices in hoc negotio præbere manus. [2] Hoc certe motivo, quod prolixus in natale solum amor mihi suggessit, meum ita inflammari sensi pectus, ut specimen Academicum editurus, parœciam Alandiæ *Lemland,* in qua nascendi sors mihi contigit, potissimum describerem. [3] Quod tamen dum molior opus, præsumo non paucos futuros, qui existiment, parœciam hanc, ut valde exiguam, vix mereri, ut in eadem illustranda studium & operam collocem; [4] quorum ego haud difficulter cedens rationibus, conclusioni tamen hinc elicitæ eo minus assentior, quod probe sciam, locorum indolem nec ex eorum amplitudine, nec ex rerum memorabilium, quæ in eis forte contigerunt, numero esse totam censendam.

[5] Non multa quidem, nullam licet indagandi curam intermiserim, colligere potui rerum spicilegia, digna, quæ curiosis[5] propi-

[4] *Cum* användes som konjunktion (»eftersom, emedan»), som preposition (»med») och som tidsadverbial (»när, då»). När *cum* står som konjunktion används i nylatinet ofta stavningen *quum* i särskiljande syfte. (Östlund, sid. 31 f)

[5] Betydelsen »vetgirig, nyfiken» av *curiosus* i det klassiska latinet fick vid 1600-talets slut en mer specifik innebörd av »person som intresserar sig mycket för lärande och vetenskap» (se Helander 2004, sid. 162), och det är kanske denna innebörd som Mallén avser i första hand.

nentur Lectoribus; sperare tamen ausim, æquos rerum patriarum æstimatores schedulam hanc, ceu insulsam, non fore rejecturos.

[6] Sed ex hoc præfatiunculæ diverticulo ad ipsum institutum me nunc accingo.

§ I.

[1] Sita est parœcia *LEMLAND*, de qua ut speciatim primum agam, ordinis postulat ratio[6], juxta recentissimam Alandiæ mappam Geographicam, quæ Holmiæ An. 1789 nitidissime impressa prodiit, inter latitudinis borealis gradum 60° & 60° 6', atque inter longitudinis 37° 39' & 37° 50', computatione scilicet facta a primo meridiano in Insula Canariæ Ferröensi constituto; [2] quæ quidem amplissimæ mensuræ ad medias reductæ, ostendunt, aream parœciæ Lemland esse tres quadrantes milliaris quadratici Svecani, seu intra eam 17000 jugera (Tunneland) circiter esse numeranda.

[3] Separatur nostra parœcia ab eidem vicina, Jomala nuncupata, per fretum *Oeninge* & torrentem *Lemlandsström* dictum, nec non ab eidem annexa *Lumparland* per fretum *Lumparsund*; cæterum aquis maris Baltici, insidis[7] heic[8] scopulis ac brevibus passim scatentis[9], undeque[10] cingitur. [4] Stipant præterera nostram parœciam plures, sed exiguæ insulæ, quarum nonnullæ certis parent prædiis, aliæ parœcis sunt communes, junctimque sumtæ speciem cycladum mentiuntur, quarum quæ incolis carent, armentis ac pecoribus grata & copiosa præbent pascua.

§. II.

[1] Rationem nominis, quo parœcia *Lemland* distinguitur, eo difficilius, quod ingenue profiteri non dubito, adsequor, quod in scriptis Auctorum, qui de rebus commentati sunt Alandicis, utut ex æqua æstimatione perquam sagacium, nulla hac in parte occurrant tentamina Etymologica.

[2] Nostros consului ruricolas, in quorum simplicitate sæpe multa promicat ingenuitas[11]; hi autem eam fovent opinionem, quod quum intra nostram parœciam ad pagum *Lembothe* nunc dictum reperiatur

6 *Ordinis … ratio*, som vanligen används i betydelsen »ordningsplan», »planerad ordning», har här översatts »disposition». Mallén har fått riktlinjer av sin handledare om dels vilken av de två socknarna i pastoratet som han bör behandla i den övningsdisputationen, alltså den som föregår den disputation som ska ge magistersgraden, dels vilka ämnesområden han ska täcka per socken.

7 Läs: *insidiosis*.

8 För att skilja adverbet *hic* (»här») från pronominet *hic* (»han») stavades adverbet ofta *heic* i nylatinet. (Östlund, sid. 32)

9 Läs: *scatentibus*.

10 Läs: *undique*.

11 *Ingenuitas* betecknar egentligen »ädelt väsende, friborenhet» och liknande, och det är endast dessa och närliggande betydelser som ges för termen i ordböckerna. Genom en förväxling under sent 1500-tal av *ingeniosus*, (»snillrik, skarpsinning, begåvad») med adjektivet *ingenuus*, vilket är bildat av *ingenuitas*, kom också

fons soterius *Boda* nuncupatus, cujus aquæ haustu non pauci, quorum membra gravibus adfecta fuerunt morbis, sanati perhibentur, fons hic ex membrorum curatione *Lembota* primo, contracte deinceps *Boda* appellatus, unde præsumunt, priorem syllabam *Lem* nostræ appositam terræ, occasionem nominis parœciæ *Lemland* dedisse. [3] Sed dissimulare non possum, quin varia sint momenta, hanc etymologiam minus probabilem reddentia. [4] Nisi enim omnia me fallunt, prius & innotuit & cognominata fuit insula *Lemland*, quam fontis, quem suo gerit sinu, effectus explorari potuit; deinde nullo ad nostram memoriam superstite indicio constat, fontem istum olim dictum fuisse *Lembotha*, sed simpliciter *Boda* esse nuncupatum, unde sequitur, parœciam nostram, admissa hypothesi quod ex hoc fonte suum sortita sit nomen, non *Lemland*, sed *Bod-land* appellari debuisse.

[5] Enimvero licet pro obscuris Lemland natalibus eruendis nihil præter conjecturas, quarum valorem aliorum submitto judicio, adferre possim; dabitur tamen mihi, ut spero, venia, si in re ambigua ingenio nonnihil indulgeam. [6] Ex situ parœciæ, quem in antecedente delineavi paragrapho, patet, insulam Lemland multis cinctam esse scopulis; ad quos, quum antiquissimis temporibus, quibus pauca suppetebant navigationis feliciter instituendæ adminicula, multi facerent naufragium, ingens quoque ad hæc littora iterum iterumque colligebatur diffracturum[12] tabularum congeries. [7] Quum igitur minor tabula tam veteri lingua Gothica, quam in quibusdam Svethiæ provinciis etjamnum dicatur *Lämm*, seu ad genium lingvæ Alandorum *Lem*; probabilitate non vacat, parœciam nostram ex isto etymo nuncupatum fuisse *Lemland*.

[8] Fas autem est, ut meis optionem relinquam Lectoribus, aliam proinde annectam appellationis rationem. [9] Suspicari igitur licet,[13] insulam nostram continenti, ut dici svevit, Alandiæ olim adhæsisse, postea autem vel per terræ motum, vel per irruentium aquarum violentiam a parœcia Jomala fuisse separatam, proindeque nostram parœciam fuisse dictam *Lämnadt-land*, contracte Lemland, seu *terram avulsam*.

[10] Si autem nec hæc sibi constet etymologia, in alia quadam eruenda eo minus laborabo, quod sciam, in provinciis, etiam extra patriam quam plurimis occurrere locorum nomina, a *Lem* incipientia, sed quorum rationes genuinas ne sagacissimus quidem adsequetur Oedipus.

---

ingenuitas att felaktigt erhålla betydelsen »klokhet, skarpsinnighet». (*Oxford English Dictionary*, under *ingenuity*).

[12] Läs: *diffractarum*.

[13] I klassiskt latin används *licet* i betydelsen »det är möjligt, man kan» tillsammans med ackusativ med infinitiv. Hos Mallén återges *licet* i denna betydelse även med *quod* + konjunktiv.

§. III.

[1] Quod ad naturalem parœciæ Lemlandensis indolem attinet, breviter observo, quod sicut eadem est pars Alandiæ maxime meridionalis, eamque mare undique alluit; ita clima ejusdem sit minus asperum, solum tempestivum, & quamvis arenosum, attamen tantum non ubivis fertile. [2] Amœnitatem vero terræ adaugent cum luci passim obvii, tum frondosæ silvæ, modicæ quidem amplitudinis, sed quæ necessariis incolarum usibus, ut hactenus, ita in posterum sufficient, præsertim si prudentius ac parcius, quam in re fieri solet communi, cæduis uterentur. [3] Luxuriant quoque campi perplurimis Floræ dotibus, per Scandinaviam non tantum vulgaribus, sed aliis etjam inter rariores haberi solitis, ad quam classem referuntur *Cratœgus* (Oxel), *Salix* (Jålster), *Hippophäe* (Hafstorn), *Taxus* (Ideträ), *Acer Platanoides* (Lönn), *Fraxinus* (Ask), *Ulmus* (Alm), *Quercus* (Ek), *Opulus* (Olvonträ) aliiæque [läs: *aliæque*], sed quibus ulterius recensendis supersedeo, ne falcem in alienam immississe videar messem (*a*).

[4] Occurrunt denique in nostra parœcia montes ad pagos Hellestorp, Söderby, Bistorp, &c. in quibus vero nihil hactenus detectum, quod curiositatem scrutatoris moraretur, aut spem lucri faceret.

[Notæ]

[5] (*a*) Si quis scire desideret præcipua, quæ Alandiæ solum subministrat, producta naturalia, suæ quodammodo satisfactum inveniet curiositati per Cl. TÆRNSTROMI *dissert. de Alandia, maris Baltici insula, part Posterior. Upsala An.* 1745 editam.

§. IV

[1] Scopulos quoque Lemlandenses, quantumvis asperos & incomtos, in publicum usum humana convertit industria. [2] Certissimis enim constat documentis, inde ab antiquiori ævo tres turres in exstantioribus salebrosi hujus maris rupibus fuisse ædificatas, quas nimium adfectas, ut inter Suethiam & Finlandiam navigantibus non amplius inservirent, quum Christina BERGENSTJERNA, conjux Ammiralii[14] Johannis BERGENSTJERNA non sine magnis suis reficiendas curasset sumtibus, gl. m. R. CAROLO XI gratum adeo hoc obvenit officium, ut datis die 24 Oct. An. 1671 Regiis litteris fundos quosdam in parœcia Lemland ei donaret, ejusque prædiolo, *Haddnäs* ibidem sito, annecteret (*a*). [3] Et præter hos tres pharos quartum suis impensis in remotiori scopulo exstruxit Ammiralius modo nominatus; ejus utilitatem pro ea, qua pollebat, scientia & experiencia prævidens. [4] Sed quum hæc turris post aliquot lustra vehementiæ fluctuum ac tempestatum succumberet, idem gl. mem.

---

[14] Läs: *Am(m)iralis*.

Rex ad submissam Collegii Cameræ petitionem datis die 8. Mart. An. 1694 gratiosissimis litteris jussit, pharum hunc publicis quidem exstrui sumtibus, hac tamen conditione, ut proximi accolæ curam conservationis ejus in posterum gererent. [5] Ad parœciam Lemland nostra ætate tres spectant phari (Båkar), primus qui ad orientalem situs est plagam, ex crassioribus confectus asseribus, *Lesund* dicitur; ejusdem structuræ est *Lågskärs Båken*, maxime meridionalis & tertius ad occasum ex lapidibus An. 1744 exstructus, *Nyhamn* appellatur, asperis singuli inædificati scopulis, in altitudinem decem vel duodecim cubitorum supra suam elevati basin, cursui navium inter Svethiam & Finlandiam commeantium dirigendo apprime inserviunt. [6] In neutro autem ignes aluntur nocturni, raro enim contingit, ut post medium autumnum ulli hoc navigent æquor.

[7] Portus præcipui sunt *Rödhamn*, *Flaka* & *Nyhamn*, quos vero navigantes non subeunt nisi adversa tempestate compulsi.

[*[Notæ]*

[8] (*a*) Fama constat haud dubia, colonos quosdam Lemlandenses ad annuum canonem & certas operas possessori prædii *Haddnäs* præstandas, olim fuisse obstrictos; nostro autem ævo ab utroque hoc onere sunt immunes.

§. V.

[1] Exigit a me officii ratio, ut plenam quoad fieri potest, parœciæ Lemland tradam descriptionem; quocirca rem haud ingratam me facturum puto, si de pagis ac prædiis ambitu illius contentis, nonnullas in medium adferam observationes. [2] In antecessum indicare fas est, quod librum descriptionis Terræ Alandiæ (Jordebok) illo antiquiorem, qui ex auctoritate publica mense augusto An. 1661 (ni fallor, numerorum enim characteres sunt in initio primæ paginæ ferme oblitterati) fuit, & quo novus constitutus fuit census (Skattläggning), invenerim nullum. [3] Ex hoc autem colligere licet, quod prædia eo tempore, qua suam civilem æstimationem, triplicis in parœcia Lemland fuerint generis: Vectigalia (*Skatte*), Fiscalia (*Crono*), ac libera (*Frälse*), & quidem qua majorem partem vectigalia, unico tantum tunc liberis annumerato, sed cujus sors postmodum in vectigale fuit mutata; nostro enim ævo prædia Lemlandensia sunt aut vectigalia aut fiscalia (*a*).

[4] In hac autem parœcia seorsim spectata sequentes ocurrunt pagi, numerus nomini appositus indicat quot prædiis quilibet constat pagus: *Bistorp Markelag och By* olim 5, nunc 4 gaudet[15] prædiis; *Rörstorp* -- 3; *Bengtsböle* -- 1; *Norrby Markelag och By* -- 6, huic jam innexus est pagus *Björkelund*; nisi quod æditimus suum peculiare heic habeat

[15] I nylatinet kom *gaudet* (»det gläder») att användas i betydelsen »(någon/något) äger, har». Se Helander 2004, sid. 117 f.

domicilium. [5] Haud procul a pago *Bengtsböle* est prædium Pastori ecclesiæ in habitationem ac sustentationem concessum; prædium hoc est separatum (Enstaka-hemman), minus commode ædificatum, agris, pratis atque horto instructum. [6] Superiori seculo[16] Pastor loci incolebat unum prædiorum in pago Rörstorp. [7] Præterea *Söderby* -- 9; *Västeränga* -- 3; *Västingsboda* --5; *Haddnäs* -- olim 2, nunc vero uno præd[17] (*d*). [8] Ulterius in recentioribus Rationariis occurrunt *Korsö* (allmänings-holme) & *Stakskärr* 1, nec non tres aliæ insulæ communes (allmännings-holmar) *Pungön*, *Nyan* & *Askön*.

[Notæ]

[9] (*a*) Quum nostra adsertio fide documentorum publicorum nitatur, nullam video rationem, qua inductus Cl. TÆRNSTRÖM adfirmare ausit, prædia Lemlandensia esse in universum fiscalia, vid. *Tabulam dissertatione suæ de Alandia priori præfixam*.

[10] (*b*) *Cel. D. TILLANDER, auctor dissertationis de Angaris Aboæ habitæ Parte posteriori* p. 53 existimat, Lemböte promontorium Alandiæ speciatim[18] parœciæ Lemland, pyrarum, in illo excitatarum, memoriam suo refricare nomine, rationem vocis *böte* deducens ex veteri vocabulo Gothico *Vita*, *Bita*, *Böta*, *scire*, *innotescere*, unde *boeta Steinar* lapides memoriales. [11] Enimvero, quum *Lemböte* sit pagus, non promontorium quoddam, nec ullo constet indicio, pyram quandam heic loci olim fuisse exstructam, qualis nec juxta illud fretum fuit necessaria, haud præter rem colligo, etymologiam istam esse quidem ingeniosam, sed minus genuinam.

[12] (*c*) Ad tenorem Rationarii illius antiqui, a nobis commemorati, hujus pagi incolæ sunt conquesti, usum trium insularum (*Holmar*) pago suo adjacentium, sibi fuisse subductum, easque arci Castelholmensi successu temporis factas esse proprias; quorum autem querela, an ex merito facta, ignoro, surdas invenit aures.

[13] (*d*) Prædium hoc primum inclaruit per Nobilissimam familjam BERGENSTJERNIANAM, nomen Nostratibus perdilectum. [14] Probabile est, prædium hoc, plures & meliores olim habuisse ædes, quam ibi jam conspiciuntur, rusticæ convenientes simplicitati; quamvis illarum nulla nunc occurrant indicia. [15] Cæterum certa inter incolas constat traditione, ædes hujus prædii inhabitasse Regem gl. mem. CAROLUM XI, dum A. 1671 alcium venatione, quo Heroico exercitio admodum delectabatur, in Alandia per aliquot commorabatur dies, de qua sequentem inveni annotationem, a PALMSKJÖLDIANA, quam adfert Cl. TÆRNSTRÖM in dissertatione citat. part priori p. 12 no. f. non nihil diversam. [16] 'År 1671 den 31 Augusti afreste Konungen, Drottningen, de tvänne Fursteliga Fröknarna, Hofmästerinnan, några af Fruentimbret, Riksmarskalken Gr. GABRIEL OXENSTJERNA, Hr. STEN BJELKE, Gref NILS BRAHE och Hr. UHLFELDT til Åland uppå Älga-jagt. Hans MAJ:T fälde der Sjelf en Älg, som straxt stupade.

---

[16] *Seculum* (»sekel»), här i ablativ, är en nylatinsk stavning för *saeculum*. (Östlund, sid. 33)

[17] Läs: *prædio,* underförstått *constat*.

[18] Om *speciatim*, se Östlund 2000, sid. 56.

Den 8 September afreste de därifrån, och den 9 seglade de öfver hafvet uti en stor storm, och kommo några dagar derefter til Stockholm.' [17] Præsumo etjam, Illustrissimum Comitem Petrum BRAHE, Gubernatorem Generalem Finlandiæ & Alandiæ constitutum, dum mense Septemberi An. 1639, rerum per Alandiam ordinandarum causa ibidem commorabatur, ac venatu Alcium graves suas subinde fallebat curas, opportunum Haddnäsense hospitium non fuisse dedignatum. [18] His in medium allatis unicam annecto observatiunculam, scilicet quod ad prædium Haddnäs etiamnum cernantur rudera horti, olim perquam eximii

§. VI.

[1] Sicut suam Alandi a Svecis ducunt originem, Alandiaque imperio Svethico perpetim fuit innexa; ita admodum est probabile, utramque gentem communibus sacris tam sub gentilismi tenebris, quam sub Christianæ Religionis luce fuisse addicta, adeoque vel de superstitiosis illius ritibus, vel de hujus initiis speciatim quidquam impræsentiarum disserere, opus futurum plane supervacaneum. [2] Templum, rectius ut videtur, Oratorium, cameram enim modice magnitudinis refert (*a*), paulo post introductam Religionem Christianam ex saxis construxerunt incolæ parœciæ Lemlandensis, idemque St. OLAVO (*b*) nuncuparunt, a nostratibus etjamnum St. Olofs Capell dictum. [3] Hujus in colli ad pagum Lemböte (*c*) adhuc cernuntur rudera, parietibus ferme integris, tecto autem demolito, & magna lapidum congerie residuum implente ædificium. [4] Seculi, quo hoc exstructum, vel idem corruere passi sunt incolæ, nulla vel per traditionem ad nos pervenit notitia. [5] Cæterum St. OLAVI nomen Alandis fuit peramabile; quippe cui Templum etjam insulæ Alandiæ Wårdö, parœciæ Sundensi annexæ, dicarunt, ejusque memoriam adhuc refricat provinciale, idemque antiquissimum Alandiæ sigillum.

[Notæ]

[6] (*a*) Dimensionem hujus sacelli seu oratorii a fratre meo carissimo accepi sequentem: Longitudo ejus est 11 2/3 Uln. Sveth. Latitudo 8 5/6, tecti (Röstets) altitudo 12 2/3; parietum seu muri altitudo 6 1/2; hujusque crassities 1 2/3 Uln.

[7] (*b*) Indubium puto, OLAVUM, cujus memoriæ hoc sacellum fuit dicatum, fuisse Norvegiæ Regem Olaum, Regis Haraldi filium, ob Religionis Christianæ propagandæ Zelum, & eximiam, dum viveret, fortitudinem variasque imperii vicissitudines maxime inclytum, & post indeptam a papicolis canonizationem cultu religioso per totam honoratum Scandinaviam.

[8] (*c*) Quum corpus Regis OLAVI pluribus post cruenta fata ex traditione Monachorum inclaresceret signis ac prodigiis, a verisimilitudine forte non est alienum, plebem nimis credulam aquis fontis Boda, de quo antea sum locutus, quod in vicinia ædis, tanto Divo[19] dicatæ, esset, singularem morbos sanandi vim tribuisse; præstantem autem hanc virtutem cum di-

[19] *Divus* betyder i det klassiska latinet »gudomlighet, förgudad person». Hos

sjectis avitæ superstitionis præstigiis sensim evanuisse. [9] Dum hic fons, cujus aquæ aliquem ex mineris produnt saporem, ab accolis haud ita pridem effodiebatur, in fundo reperti sunt tenues quidam ænei nummi, sub imperio Reginæ CHRISTINÆ cusi.

§. VII

[1] Ab hoc delubro recedentes, ad Templum, in quo incolæ parœciæ Lemland publice sacra peragunt, considerandum, pio properamus studio. [2] Situm hoc est ad dimidiam circiter milliaris Svecani partem versus orientem ab antiqua æde, in loco perquam amœno ad littus sinus maris ædificatum & a St. BRIGITTA nominatum. [3] Quamvis nullis constet monumentis, quo tempore, aut cujus sub auspiciis illud, qua maximam partem ex rudibus confectum saxis, sit exstructum, probabile tamen est, quod ætas ejus æram[20] reformatæ per patriam Religionis Christianæ antevertat, quamvis nullæ papismi reliquiæ in eo supersint. [4] Arctioribus idem olim, quam quibus nunc gaudet, circumscribebatur terminis; chorum enim suis sumtibus eidem adjungendum curavit Ammiralius & Regii Collegii Ammiralitatis Consiliarius Nob. Dominus Johannes BERGENSTJERNA, de quo illustri viro ejusque conjuge, quorum insignia sunt in nostram parœciam merita, nonnulla speciatim postmodum adferam, anno superioris secul LXXVI, ut mihi fuit relatum. [5] Ædis hujus longitudo est 57, latitudo 17 3/4 & altitudo 33 uln. Svec. patetque in eam introitus per tres portas, quarum una occasum, duæ autem meridiem spectant.

[6] Non multis quidem, quum tenuis sit plerorumque incolarum conditio, gaudet ornamentis, nec tamen omnibus destituitur, quin sine jactantiæ culpa profiteri ausim, quod Templum Lemlandense nulli per Alandiam sit venustate secundum. [7] In Choro, ut ab hoc descriptionem ordiar, altari ad parietem imposita est tabula, in qua depicti cernuntur tres Magi, ab oriente venientes, & Christo Salvatori recens nato dona sua supplices offerentes. [8] Ad infimam ejusdem Tabulæ oram, positæ sunt septem minusculæ statuæ, ex ligno manu fabrifactæ rudiori, nescio quorum imagines referentes, cum inscriptione: *Gudi til äro --- Johan Olofsson Berg och Kirstin Pärs dotter* (*a*). [9] Super eadem tabula muro depicta leguntur verba: *Venite ad me omnes*, & dextrorsum a tabula: *Smaker och ser huru ljuflig Herran är*, sinistrorsum vero: *Säll är den som tröstar på honom*. [10] Ad meridionalem hujus chori parietem dormitorium sibi suæque Conjugi ex coctis lateribus exstruendum curaverat Nobilissimus BERGENSTJERNA; sed quod, dum Templum haud ita pridem reparabatur, fuit demolitum, venustati quippe loci officiens, & lecti horum con-

vissa katolska skriftställare kom dock helgonen att betecknas *Divi* (i plural). Se Helander 2004, sid. 76.

[20] Om den i nylatinet oegentliga användningen av *aera*, se Helander 2004, sid. 84.

jugum ferales, qui olim fuerant duplices, interior ex asseribus quercinis, exterior ex laminis constans cupreis, quæ vero ahenea indumenta Rossi, dum altero hujus seculi decennio Alandiam tenebant, secum, ut relatum accepi, abstulerunt, nunc in alio sepulcro sub ipso depositi sunt altari. [11] E regione suggesti duæ suspensæ sunt tabulæ, quæ continent orationes, quas Rex Augustissimus GUSTAVUS III in comitiis An. 1771 & 1772 ad Regni Ordines habuit. [12] Quatuor etjam in hoc templo sunt Lychnuchi (Ljus-Cronor) ex orichalco confecti, atque ex fornicis sublimi pendentes, unus in choro, cæteri in æde sacra: quorum major talem habet inscriptionem: *Herrans hus til prydnad och äreminne efter Härads-Domaren Hans Ersson och Brita Ers dotter af des son Erich Hansson och Hustru Cajsa Ers dotter år 1782*. [13] In altero paulum minori, sed antiquiori, hæc occurrit epigraphe[21]; *Johan Olofsson Berg och Hustru Kirstin Pärs dotter*; reliqui duo Lychnophori inscriptionibus plane carent. [14] Supra Sacrarii introitum depicta est imago Salvatoris, de cruce pendentis, cui quatuor Evangelistæ adstantes repræsentantur attoniti. [15] Gaudet quoque templum vasis quibusdam argenteis & palliis sacerdotalibus sericeis, ad cultum Dei publicum decenter administrandam[22] necessariis. [16] Insuper in hac Æde sunt duæ sellarum series, quarum illa ad dextram XXV, altera ad sinistram XXX constat sedibus: illa a viris, hæc a feminis, dum conciones habentur, occupatur; sed quum illa viros nequaquam caperet, recentiori ævo ad occidentalem templi partem exstructa, simulque non invenuste depicta est superior contabulatio (Svethice Läcktare) IX sedilibus distincta. [17] Addo denique, quod intra templum sit unicus lapis sepulcralis inscriptione, quæ simplicitatem magis auctoris, quam sui prodit seculi, notatus: est autem illa talis: *Pastor i Lemland Herr Mathias Johannis och dess Hustru Brita äro här begrafne anno 1694 --- och vet, at på den sista dagen måste jag med glädje upstå af min graf. --- Den som rör och tilägnar sig min graf, honom dömmer Gud vist til mörksens haf.*

[Notæ]
[18] (*a*) Strictim monendum, quod quoties horum conjugum in nostra dissertatione injicitur mentio, toties indigitetur BERGENSTJERNA.

§. VIII.

[1] Occidentali Templi hujus parieti extrorsum adjunctum est ædificium turritum, ex lapidibus constructum, in quo duæ campanæ mediocris magnitudinis sunt suspensæ, quarum sonoro clangore populus Lemlandensis ad sacra solenniter peragenda convocatur. [2] Major earum adstantibus hanc legendam præbet inscriptionem: *Soli Deo Gloria -- CAROLUS undecimus, Sveciæ Rex --- Fru Christina*

---

[21] *Epigraphe*, grekiskt lånord för »inskrift».
[22] Läs: *administrandum*.

BERGENSTJERNA, Friherrina til Haddnäs &c. (a) Liber Baro Lorens CREUTZ, Toparcha --- Doct. Johannes GEZELIUS, J. F. Episcop. Aboënsis -- Dom. Matthias Berg, Præpositus Jomalensis --- Dom. Matthias Johannis, Pastor in Lemland --- Casper Törenström, Lands-Fiscal --- D:nus Sveno Forsman, Sacellan in Lemland --- Psalmen 132 v. 7. Hans Jacobsson och Mats Andersson, Kyrkovärdar --- Gudi til ära och St. Brigitte Moder-Kyrka uti Lemlands Sockn til prydnad är jag guten i Åbo af Mäster Mårten Mickelsson anno 1691. [3] In minori campana hæc tantummodo leguntur verba: *St. Brigitte Kyrka. Kyrkoherden Amnorin. Kyrkovärdarne Hans Pärsson och Matts Mattsson, guten i Stockholm af Johan Falsten 1771.* [4] Haud vane præsumo, utraque hac campana antiquiores habuisse nostrum Templum; cujus autem illæ fuerint conditionis, aut quæ earum fata, me plane fugit.

[5] Clauditur denique cœmeterium muro non exiguæ amplitudinis ex collectis grandioribus lapidibus congesto; quocirca in laudem incolarum haud erit reticendum, ab his graviter fuisse cautum, ne quæ intra Templum sepelirentur funera, ut mortuorum exhalationes sanitati piorum Dei cultorum non officerent.

[Notæ]
[6] (*a*) An plura ipsa possederit prædia præter illud exiguum Haddaås, vectigalis indolis, me fugit.

§. IX

[1] Quamuis in sinu Ecclesiæ Lemlandensis nasci non contigerit Nob. Johanni BERGENSTJERNA, vel hujus conjugi Christinæ, Petri filiæ, tantis tamen eam ornarunt muneribus, quanta a benignissimis patronis exspectare fas est. [2] Jubet igitur pietas, ut de utroque aliquid saltem per transennam in medium hac vice proferam. [3] Meum autem non est, vitam illustris hujus viri hisce pagellis enarrare; quum otium mihi in hoc negotio fecerit Abrahamus ALCINIUS Sermone funebri in exsequiis Johannis BERGENSTJERNA Holmiæ anno 1678 a se habito; ex cujus relatione vitam illius concinnavit Johannes GEZELIUS in *Lexico Biographico p. 159 & seqv.* ex quibus scriptis nonnulla in præsentem rem adferam monumenta. [4] Ignobili ortus fuit stemmate Heros noster, Patre natus OLAVO Andreæ filio Berg, cive oppidi Nortelgæ & matre Catharina Andreæ filia. [5] Ille vero sicut per naturam impiger & erectæ admodum indolis fuit, ita per arduos egregiorum factorum gradus, nullius patrocinio speciatim adjutus, ad illustria Ammiralii ac Regiæ Ammiralitatis Collegii Consiliarii munera pedetentim ac robustis adscendit passibus; Nobilitatisque insignia in suam inferens familiam, Gentilium nomen BERGENSTJERNA adsumsit. [6] Enimvero quum ex dilectissima sua conjuge nullos susceperat liberos, nec de sua in Palatium Ordinis Nobilium introductione fuit sollicitus, quamobrem nec hæc familia in Matricula Nobilitatis Svecanæ ab illustri STJERNMANNO

consignata & edita occurrit. [7] Floret quidem nostro ævo Nobilissima familia BERGENSTJERNA, sed quæ recentior alii Satori suam debet originem, quod ex nominato colligere licet libro. [8] Quoties quid otii ex militia navali nostro concedebatur Heroi, quale ipsi experto sua raro indulsit strenuitas, toties ad prædiolum suum Haddnäs in parœcia Lemland sito, tanquam ab alto in desideratum se contulit portum, [9] ubi ex suo cubili Neptunum modo placidum, modo ira ingentes voluentem fluctus contemplabatur, exiguo hocce[23] rure magis, quam amplissimo delectatus feudo.

[10] Hujus conjugem insigne sexus sui ornamentum, viduam factam, quæ mariti, a se tenerrime delecti, cognomen BERGENSTJERNA, sibi ut hereditatem caducam appropriavit, in matrimonium duxit Diœceseos Abœnsis Episcopus &c. Dn. Doctor Johannes GEZELIUS, G. F.[24] ad secunda transiens vota; [11] quum autem ipsa post jucundum sexennii consortium hunc etiam sibi morte ereptum desiderare cogeretur maritum, urbanum effugiens strepitum, ad suum prædium Haddnäs, quo ut molestiæ ac curarum levamine fruebatur, se contulit, [12] ubi sua se involvens virtute,[25] nulli fere per reliquam ætatem, nisi Deo & ecclesiæ Lemlandensi, donis a se iterum iterumque ornatæ, nota. [13] In ejus honorem ac memoriam sermonem exsequialem anno 1703 habuit Daniel HAGERT, Pastor ac Præpositus in Finström.

§. X.

[1] Munerum Pastoralium per Alandiam collatio ex gratiosissima Regis Augustissimi denominatione in universum pendet. [2] Et quod Ecclesiam Lemlandensem speciatim attinet, quum nec eadem sit numerosa nec incolarum conditio lauta, Pastor Ecclesiæ solus conciones publicas & alia negotia sacerdotalia administrare tenetur, in arduo tamen hoc munere ab alio sibi adjuncto Sacerdote plerumque adjutus, sed cui ille salarium præstabit. [3] Optassem equidem[26], integram Pastorum Lemlandensium seriem nunc exhibere; sed meum de his inquirendi studium valde fefellit monumentorum inopia, qui vero ad nostram pervenerunt notitiam, sunt ordine sequentes:

[4] 1:o *GEORGIUS HENRICI*, quem decreto Concilii Upsaliensis anno 1593 habiti subscripsisse legimus.

---

[23] I nylatinet lades ofta suffixet *-ce* till efter pronominet *hic, haec, hoc* utan någon egentlig betydelseförändring.

[24] … *Doctor Johannes GEZELIUS, G.<eorgii> F.<ilius>*. Tre generationer efter varandra bar namnet Johannes Gezelius. Tillägget *G. F.* efter doktorns namn identifierar denne som Johannes Gezelius d. ä., vars far hette Jöran.

[25] … *involvens virtute,* ordagrant »höljande/insvepande [sig själv] i dygd». Uttrycket är ett eko av den romerske skalden Horatius ord i *Carmina* 3, 29 och 54 (*mea/virtute me involvo*). Ett tack till prof. Hans Helander, Uppsala, för denna uppgift.

[26] Om användningen av *equidem* i betydelsen »förvisso, i sanning», se Helander 2004, sid. 110 f.

[5] 2:o *MARTINUS BUSCHERUS*.

[6] 3:o *ISAACUS BUSCHERUS*, antea Sacellanus in Lumparland.

[7] 4:o *MATTHIAS HEDEMORÆUS*, cujus cognomen locum ejus natalem indicat, an. 1657 Pastor Ecclesiæ Lemlandensis constitutus.

[8] 5:o *PETRUS RINGIUS* Pastor ibidem 1674.

[9] 6:o *MATTHIAS JOHANNIS*, antea Sacellanus in Lumparland, dehinc ad munus Pastoris in Lemland an. 1691 promotus.

[10] 7:o *JOHANNIS*[27] *TORPANDER* Alandus, cujus cognomen indicare videtur, eum humili loco ortum & patre colono minori (Torpare), forte ad prædium Haddnäs pertinente, fuisse natum. [11] Ejus educationis ob singularem ingenii vim in eo adhuc puero animadversam, sollicitam egit curam Nob. D:na Christina BERGENSTJERNA. [12] Vir fuit multæ ac præclaræ eruditionis, qui an. 1692 Aboæ in 4:o edidit disputationem *de intellectione increata*, Præside LUND, & biennio post dissertationem gradualem, cui titulus: *Ratio Sana de captivo Gentilium lumine, sive insufficientia Naturalis Religionis ad salutem, contra insanam Edvardi* HERBERTI, *Baronis Angli, in 4:o, Præside RUDEEN*, eodemque An. 1694 die 25 Nov. honores obtinuit Magisteriales, quadriennio ab hinc seu an. 1698 Pastor Lemlandensis fuit constitutus; [13] nec dubito, quin ad hanc sui Alumni promotionem, quantum potuit, contulerit Nob. Christina BERGENSTJERNA; [14] munus autem hoc, quod in viridi obtinuit ætate, fatis præventus per annuum tantummodo spatium administravit.

[15] 8:o *Ericus HAMMAR* Pastor an. 1699 designatus.

[16] 9:o *Gabriel Andreæ FRONDELIUS*, Austro Finlandus, civis Academicus 1692, edidit an. 1699 Aboæ *Rhabdologiam seu dissertationem de numeratione per virgulas in 8:o* Præside RUDEEN; & anno sequente disertationem gradualem in 8:o cui titulus: *Circulus artium, quæ appellantur liberales*, eodem Præside; [17] quibus aliisque eruditionis speciminibus præstitis, circa finem ejusdem anni Philosophiæ Magister sollenniter fuit renunciatus. [18] Deinde Collega Scholæ Cathedralis Abœnsis, paulo post Collector ibidem & anno 1706 Pastor Ecclesiæ Lemlandensis constitutus. [19] Incidit hujus ætas in tempus Patriæ turbulentissimum & Alandis, sub truculenti hostis jugo spiritum ægre ducentibus, funestissimum; [20] quo autem decesserit anno me fugit.

[21] 10:o *Paulus Danielis MANSNERUS*, Alandus, civis Academicus Abœnsis 1694, post pacem almæ Patriæ reditam, Pastor Ecclesiæ in Lemland an. 1721 fuit creatus, [22] quem licet consanguinitatis gradu attingam, fuit enim carissimæ meæ Matris Avus, vitam tamen ejus plene enarrare nequeo, muneri sibi demandato per septemdecim, ut opinor, annos præfuit.

[27] Läs: *JOHANNES*.

[23] 11:o *Daniel Pauli MANSNERUS*, Alandus, natus an. 1702, privata usus institutione, donec in studiis litterarum adeo profecerat, ut An. 1725 civitate Academicæ Abœnsi nomen dare posset. [24] Hic autem duabus inclaruit dissertationibus, in publicam emissis lucem: altera *de Cultu Dei externo*, Præside BJŒRKLUND an. 1731, altera *de sapiente Stoicorum*, Præside HASSEL, an. 1732 utraque in 8:o, [25] quibus legitime præstitis, summos in Philosophia honores die 11 Julii st. v.[28] anni proxime memorati consequebatur. [26] Sacro Ordini an. 173 [sic] initiatus, & die 25 Novembr. an. 1736 in matrimonium duxit lectissimam virginem, Christinam ROTHOVIAM, Pastoris in Hammarland filiam; [27] atque post Patris carissimi obitum ex concordibus incolarum parœciæ Lemlandensis suffragiis, quæ rata esse jussit Rex Clementissimus, die 19 Decembr. an. 1739 pastoris muneri admotus; [28] sed non multo post ob ingruentem vim hostilem solum vertere & in Svethiam se recipere coactus. [29] Postea designatus, qui in synodo an 1746 Aboæ habenda, concionaretur; sed partes sibi injunctas ob insequentem Episcopi morbum & deinceps mortem obire ei non licuit. [30] Ex vita an. 1765 discessit.

[31] 12:o *Otto Johannes AMNORIN*, Viburgenis, natus An. 1721, Gymnasium adolescens frequentavit Borgoënse, donec ob navatam litteris operam in numerum civium Academiæ Aboënsis cooptari An. 1740 mereretur. [32] Sacerdotali ad Legionem Aboënsem pedestrem functurus munere An. 1752 sacris initiebatur. [33] An. 1754 die 8 Januarii thalami sociam sibi junxit honestissimam Virginem Helenam PALéEN, civis ac mercatoris Nystadiensis PALÉENI filiam. [34] An. 1759 ex gratiosissimi Regis diplomate Pastor ad Legionem modo memoratum factus, & An. 1767 ex gratia Regis unanimis Lemlandensium votis horum Pastor constitutus, [35] Præpositi decore die 15 Julii An. 1784 ornatus; [36] cui annis ac meritis venerabili Mystæ & a suis parochis[29] impense dilecto, placidam & vegetam omnes ac singuli apprecamur ætatem.

§. XI.

[1] Sicut incolarum incrementum pro eximio tam Divinæ bonitatis, quam imperii prudenter ac feliciter administrati documento haberi debet; [2] ita præsentis quoquo descriptionis ratio postulat, ut designationem natorum, parium matrimoniorum junctorum ac denatorum[30] in parœcia Lemland his exhibeam pagellis talem, qualem

---

[28] *St. v.* användes som förkortning för uttrycken *stili veteris* och *stilo vetere*, dvs. »enligt den gamla stilen». (Lenz m.fl. (2002): *Abkürzungen aus Personalschriften*, sid. 210) Förkortningen användes vid datumangivelser för att indikera att datumet följde den gamla, julianska kalendern och inte den gregorianska.

[29] Läs: *parochianis*.

[30] *Denascor*, och då särskilt i form av participet *denatus*, användes oegentligt och mycket ofta i nylatinet i betydelsen »dö». Den ursprungliga betydelsen i det äldre latinet verkar dock ha varit »förlora kraft, försämras». Se Helander 2004, sid. 106.

Acta Ecclesiæ nobiscum benevole communicata continent: [Tabell, se översättningen.]

[3] Sed argumenti hujus filum, quod nunc interrumpere rerum mearum postulat habitus, propediem, si Deo O.<ptimo> M.<aximo> ita visum fuerit resumam<.>

[LUMPARLAND]

[1] *J. N. D. O. M.*
[2] *Dissertatio Historica*
De Parœcia Alandiæ Lemland,
Eique Annexa Lumparland,
[3] Cujus Partem Posteriorem
Consensu Ampliss. Facult. Philos. in Reg. Acad. Aboënsi,
Præside
Mag. JOHANNE BILMARK,
Histor. ac Philos. Pract. Professore Reg. & Ord.
Pro Gradu
Publice examinandam proponit
DANIEL FERDINANDUS MALLÉN,
Alumnus Regius, Alandus,
[4] *In Auditorio Majori die XVI Junii*
Anni R. S. MDCCXCII,
Horis post meridiem consuetis.
ABOÆ, Typis FRENCKELLIANIS.

§. XII.

[1] Exiguam disserendi materiam mihi præbuit Parœcia Lemland, qua autem multo minorem subministrat, quæ eidem est annexa, Lumparland; [2] cujus descriptio meam qualemcunque[31] nunc postulat operam.

[3] Est autem Lumparland insula, ad boream, orientem & meridiem mari, minoribus aliquot distincto insulis, cincta, [4] ad occidentem vero eam alluit lacus, seu sinus maris amplior, *Lumparen* a nostratibus appellatus. [5] A Parœcia Lemland per fretum eo, quo trajectus sit loco, 900 aln. Svec. circiter orientem versus disjuncta, [6] hac tamen magis boream versus exporrecta, adeo ut illius pars meridionalis aquilonari parœciæ Lemlandensis oræ ferme respondeat: [7] in longitudinem vix ultra sesqui-quadrantem milliaris Svecani, &

[31] I nylatinet skrevs *n* i stället *m* före bokstaven *q* (Östlund, sid. 33), därav Malléns *qualemcunque* för *qualemcumque*.

in latitudinem per tres admodum quadrantes dicti milliaris patet, [8] proindeque ejus area vix quintam partem milliaris quadratici Svec. exæquat, seu 4600 jugera circiter continet. [9] Quæ de cælo soloque parœciæ Lemlandensis supra dixi, in insulam Lumparland ob viciniam locorum pariter valent.

[10] Nomen sortita est hæc insula a contiguo maris sinu occidentali, *Lumparen* dicto, quæ vox descendit a Gothico *Lumpen*, [11] quo vocabulo designari solet res, vel in se minoris momenti, vel saltem in relatione ad aliam talis habita, ut adeo *Lumparen* nuncupatus, quasi *mare exiguum*.

§. XIII.

[1] Est autem insula Lumparland magis montosa, quam Lemland; [2] inter ejus montes præ ceteris eminet mons, *Kasberget* nuncupatus, ad ocidentalem terræ partem haud procul a promontorio *Lumpo* situs, [3] ejusque altitudo juxta meam qualemcunque mensurandi rationem, sine instrumentis factam Mathematicis, a superficie subjecti maris per 72 uln. Svec. in perpendicularem adsurgit altitudinem. [4] Appellationem sortitus est a *Kase*, quæ vox congestam lignorum struem, graviori[32] quadam calamitate, incolis, ab hostibus præsertim imminente, incendendam denotat; [5] qualem pyram in monte dicto olim fuisse exstructam, omni caret dubio.

[6] Circa medietatem ferme hujus montis species quædam antri occurit, ex lamina crassiori lapidea, alii saxo in formam plani inclinati superimposita, & locum interiorem ita excavatum formante. [7] Habet hoc antrum longitudinem 8, latitudinem 4, altitudinem pariter 4 ulnarum, introitum vero angustiorem, quippe non ultra sesqui ulnam, sive longitudinem sive latitudinem spectemus, patentem. [8] E regione fere hujus introitus murum ex congestis lapidibus industria humana formavit. [9] An hoc antrum vel vorticibus aquarum cataclysmi universalis, vel viribus hominum suam debeat formationem, expiscari non potui, [10] nec mihi constat, an peculiari cuidam usui idem antiquissimis destinatum fuerit temporibus. [11] Si quis sibi persuadeat, Veteres piratas, titulo, ut barbara tunc erant tempora, honorifico *Wikingar* nuncupatos, ad hoc antrum ex procelloso vel insido se contulisse mari, & in eodem sua subinde condidisse spolia, ei suæ præsumtionis delicias lubens permitto. [12] Quamvis autem antrum hoc non semel perlustraverim, nihil tamen in eodem præter quædam inveni ligna, vel in necessitatem a nautis, ad hoc littus appulsis, vel potius in delectationem ac recreationem a pueris incensa.

§. XIV.

[1] Quum area insulæ *Lumparland* ne quartam quidem constituat

[32] Komparativer i ablativ singularis får ofta -*i* istället för -*e* i nylatinska texter, men bruket vacklar. Mallén har enbart -*i*: *graviori .. calamitate*; *crassiori lapidea*; *superiori seculo*; *duriori .. fato*; *in parte priori*.

partem Parœciæ Lemland, & ob frequentiam montium, & aliorum impedimentorum hac culturæ sit minus apta, fieri aliter nequit, quam ut numerus pagorum & prædiorum in illa sit minor; [2] quos tamen ad eundem, quem supra indicavi tenorem, heic adferam, scilicet *Clemetsby* - 4 (*a*), *Krogstad* - 2, (*b*), *Lumpo* -- 3, *Norrboda* -- 4 (*c*), *Skag* -- 1 (*d*), *Svinö* 3 -- (*e*), *Lumparby* -- 6 (*f*)[.] [3] Huc præterea pertinet Terra communis (Allmännings jord) nec non insula *Tvegata* nuncupata.

[*Not*æ]

[4] (*a*) Ad tenorem antiqui illius albi, cujus supra mentionem feci, in hoc pago superiori seculo fuerunt 5 prædia, quæ nunc numerantur quatuor; [5] unum horum Sacellano loci ad habitationem concessum, suis non caret commodis.

[6] (*b*) In ambo hæc prædia jus vectigale (Skatte rättighet) numerata pecunia sibi comparasse memoratur Aulæ Magister D:nus *Alexander du Clounx*; [7] alterum horum nunc est vectigale, alterum fiscale.

[8] (*c*) In pago olim fuerunt 5 prædia, ceu antiquum docet Rationarium, quæ nunc 4 memorantu[33].

[9] (*d*) Prædium hoc, quod ex terra inculta & extranea (*utjord*) Pater meus dilectissimus & post fata desideratissimus, Rei venatoriæ per Alandiam Præfectus, Isræl Jacobi Mallén excoluit, eidemque ingentes pro suis facultatibus impendit sumtus, [10] ratione tam opportuni situs, quam symmetriæ, numeri & amplitudinis ædificiorum multum offert oblectamenti. [11] Ejus speciem venustam haud parum auget hortus heic instructus, pluribus fructiferis luxurians arboribus.

[13] (*e*) Heic quoque invenitur hortus, cerasis consitus.

[14] (*f*) Unum hujus pagi prædium, quod olim fuit liberum, possedit Nob. *Johannes Svinhufvud*, infelici fato notus.

§. XV.

[1] Templum annexæ Ecclesiæ *Lumparland* in medio fere insulæ haud procul a sinu *Capellsviken* nuncupato, ex ligno est exstructum. [2] Tres mutationis illius, sicut per traditionem accepi, distinguere licet periodos: [2] primum idemque antiquissimum circa medium seculi XVI ad radices illius collis, in quo præsens collucet, ex ligno etiam fuit confectum, [3] (antea templum Lemlandense frequentasse videntur incolæ); [4] sed dum hoc non multa post lustra fatisceret, cujus tamen manifesta adhuc supersunt rudera, aliud in eodem colle, quo hodiernum comparet, fuit ædificatum, [5] quod vero nec longam tulit ætatem, [6] a Rossis quippe, dum Alandiam altero hujus seculi decennio suis sibi subjectam tenebant copiis, nescio quo iracundiæ thyrso percitis, incensum. [7] In ejus deinceps locum præsentem ædem sacram supra eadem basi nostri exstruxerunt insulani, nec operibus nec sumtibus in re tam necessaria parcentes, [8] eique ab

[33] Läs: *memorantur*.

Apostolo St. Andrea nomen indiderunt. [9] Longitudo ejus est 19, Latitudo 11 3/4, altitudo parietum 5 & tecti sublimitatis 10 1/2 uln. Svec. tectum ex scandulis (*spån*) est confectum. [10] Interiora hujus templi contemplantibus duo se statim offerunt ambulacra, in medio fere ædis se decussatim secantia, [11] altero a meridionali janua ad januam sacrarii, altero ab occidentali parte orientem versus recta tendente. [12] Ab utraque parte duæ occurrunt sellarum series, & in qualibet decem sedilia longiora.

[13] Sed quum hæc devotos non caperent auditores, exstructa insuper fuit contabulatio superior (Läcktare) quatuor instructa scamnis, in cujus adversa parte repræsentantur duodecim Christi Apostoli, hac adjecta inscriptione: *Denne läcktare är bygd i Pastor Daniel Mansneri och Sacellani Henric Lindqvists tid 1760, målad af Claudius Lang*. [14] Altari imposita est tabula ex asseribus confecta, in qua repræsentatur Salvator mundi Christus, ultimam cum suis discipulis habens cœnam, hac adpicta epigraphe: *Denna Altartafla förärd til Capellet på Lumparland 1736 af coufardie-fararen Anders Edbärg, född i Clemetsby*. [15] Ex tecto templi duo pendent lychnuchi, ex orichalcho confecti; quorum major sex extendens brachia hanc offert inscriptionem: År 1768 är denna Krona för Lumparlands Capells egen kostnad blefven förfärdigad i Stockholm af Johan J. Mårtensson. [16] Minor quatuor gaudet brachiis & hac inscriptione: *Gudi til ära förärd af Jöns Andersson i Ängö med dess hustru Catharina Matts dotter Hysing. Anno 1712*. [17] Horum filius suggestum suis pingendum curavit sumtibus, ceu appicta docet inscriptio: *Denna målning på Predikstolen är påkostad af Anders Jönsson i Ängö år 1760. Målad af Claudius Lang*. [18] In Cancellis, qui distingvunt chorum a templo suspensa est tabula, orationem continens, quam gl. mem. Rex GUSTAVUS III ad Ordines regni Holmiæ an. 1772 convocatos habuit. [19] Intra templi ambitum nulli occurrunt lapides sepulchrales, epigraphe quadam notabiles. [20] Alia templi hujus cimelia, inter quæ prœcipue[34] est Pallium Sacerdotale sericeum, quod eidem dono dedisse fertur Nobilissima Christina BERGENSTJERNA an. 1659 silentio jam prætereo.

§. XVI.

[1] In ædificio turrito, cujus apex supra suam basin[35] per 30 uln. est elevatus, ad occidentalem templi partem sicuti mos fert, exstructo, duæ companæ[36], quam utramque liberalitati Nobilisimæ Familiæ *Bergenstjernianæ* Ecclesia in Lumparland debet, quoties vel populus ad conciones vocandus, vel imminens indicanda calamitas, pulsantur. [2] Minor harum cælato omni destituta opere, hanc gerit inscriptionem: *Manhafte Capitein Johan Olofsson Berg och Kirstin Peders dotter. Gud gifve dem lycko och välfardt an. 1660*. [3] Major earum fissuram

[34] Läs: *præcipue*.
[35] Mallén böjer det grekiska lånordet *basis* med grekisk ackusativändelse.
[36] Läs: *campanæ*.

egit, dum in testificationem publici doloris ex obitu gl. mem. Reginæ Ulricæ Eleonoræ an[.] 1741 pulsabatur. [4] Refusam hanc fuisse campanam & eandem, sed novo habitu esse cum hodierna majori Lumparlandensi facilis crederem, nisi inscriptio doceret, hanc emtam fuisse. [5] Ita enim hæc sonat: *Till Guds ära, och Lumparlands Capells församlings prydnad är denna Klocka köpt uti Pastoris Magr. Daniel Mansneri tid --- Me fecit J. Mejer, Holmiæ.*

[6] Cœmeterium trabibus consveto modo sibi impositis est septum atque opportunis clausum portis.

§. XVII.

[1] In sacris concionibus habendis Pastor, vel qui suam levat operam, sacerdos, & Sacellanus vices in templis pro re nata permutant; [2] quamobrem etiam Sacellanus in Lumparland ex integra parœcia Lemland salarium percipit. [3] Qui Sacellani munere in annexa modo memorata functi, ad nostram notitiam pervenerunt sequentes:

[4] 1:mo *ISAACUS BUSCHERUS,* qui Pastor Ecclesiæ Lemlandensis postmodum fuit constitutus.

[5] 2:do *MAGNUS ANDREÆ,* qui circa medium superioris seculi munus Sacellani gessit.

[6] 3:tio *ISRAEL HAMMAR.*

[7] 4:to *MATTHIAS JOHANNIS* ad munus Pastoris in Lemland an. 1691 promotus.

[8] 5:to *SVENO FORSMAN*, Vermelandus, An. 1679 Civis Academicus Aboënsis, & an. 1691 Sacellanus in Lumparland factus; sed cui muneri per tempus admodum breve præfuit; [9] ei enim

[10] 6:to *MICHÆL HENRICI STIGELIUS*, Nylandus, An. 1693. successit.

[11] 7:mo *JOHANNES TECTONIUS*, Nylandus, An. 1693 Civis Academicus Aboënsis, & an. 1704 Comminister in Lumparland.

[12] 8:vo *HENRICUS LINDQVIST*, Alandus, natus an. 1705, Civitati Academicæ Aboënsi an. 1729 adscriptus, an. 1744 Sacellanus in Lumparland, quam spartam[37] per annos XLI administravit, [13] octogenarius ac cælebs ex hac vita an. 1785 excessit, postquam per duos annos, apoplexia laborans, mutus fuisset.

[14] *ISRAEL FERDINANDUS HARTMAN*, Nylandus, natus an. 1748, Civitate Academicæ Aboënsi an. 1758 adscriptus, [15] an. 1768 sacro initiatus Ordini ex vocatione sui Antecessoris, an. 1770 Adjunctus Pastoris ac Præpositi in Lemland, an. 1786 Sacellanus in Lumparland; [16] cui in suum & Ecclesiæ commodum quævis fausta & felicia ex animo apprecor.

---

[37] I nylatinet används *sparta* ofta och oegentligt i betydelsen »uppgift, uppdrag», alltså som en synonym till *munus*. Se Helander 2004, sid. 148 f.

§. XVIII.

[1] Membrorum Ecclesiæ in Lumparland tam incrementum, quam decrementum annuum sequens sistit tabula, quam heic apposuisse haud pigebit, [2] licet eadem quod ad prima præsentis seculi decennia fragmentum referat. [Tabell, se översättningen.]

[3] Ex utriusque Tabulæ Natorum ac Denatorum tam in parœcia Lemland §. XI, quam proxime præcedente in annexa Lumparland, perlustratione, nonnulla proponam porismata, attenti Lectoris curiositati sponte sua se forte offerentia. [4] 1:mo Ex his igitur colligere licet, quod ab anno 1730, ex quo certior habetur natorum ac denatorum numerus, ad initium anni proxime præterlapsi, seu sexaginta annorum [5] spatio populus in parœcia Lemland 462, & in annexa Lumparland 185 personis circiter fuerit auctus. [6] Dico circiter, quum non constet, quot vel maritimis itineribus vel belli tempestatibus obierint, vel ad alias se contulerint provincias. [7] 2:o Quum Majores nostri ab anno 1713, ob ingravescentem hostium sævitiam suos relinquere cogerentur penates, ac per insequentes VIII annos triste admodum fatum eis incumberet, nihil litteris ab eis fuit mandatum, unde illæ in utraque tabula lacunæ. [8] 3:to Habita decenniorum computatione colligitur, numerum natorum uno circiter triente superare numerum denatorum, incrementumque cujuslibet fere anni esse satis notabile, [9] majus futurum, nisi variolæ & alii morbi, infantiæ præsertim peculiares, haud mediocrem subinde edidissent stragem.

[10] 4:to præter allatum culculum[38], salubritatem harum insularum ostendentem, eam quoque evincit quorundam incolarum longævitas. [11] Obiit enim anno 1737 hodierni coloni in Lumparby Olavi Johannis filii Socrus anno ætatis suæ CVI; [12] & in Lumparland præterea sunt duo viri, totidemque fœminæ, qui ætatem fere secularem singuli obtinuerunt.

§. XIX.

[1] Memoriæ prodit Rev. Doct. Bång, CATHARINAM gl. mem. Regis GUSTAVI I. Viduam, in Alandorum utilitatem statuisse urbem condere in littore portus *Flaka*, advenientibus undique navibus perquam commodi, [2] precibus autem civium Holmensium, timentium, ne sua hinc detrimentum caperent commercia, permotam, ab hoc destitisse incepto (*a*). [3] Quum Historicus hic ætatem Reginæ commemoratæ proxime attigerit, fidem narrationis ejus sollicitare nolo, [4] quamvis hoc augustum consilium a nullo alio relatum adhuc invenerim; [5] attamen non video, quid periculi commerciis Holmensibus per constitutam in Alandia urbem imminuisset, [6] quum sinum sive Bothnicum, sive Fennicum navigantes pauci, nisi tempestatibus compulsi, a recto Holmiam versus divertissent itinere,

---

[38] Läs: *calculum.*

[7] & Alandi, undis velut innati, proindeque maritima itinera non molesta censentes, merces suas Holmiam potissimum transvexissent; [8] docente experientia, oppida minora in majorum urbium vicinia posita, phtisi quadam ita adfici, ut suam raro eluctari queant tenuitatem.

[*Notæ*]
[9] (*a*) Vid. *ejusd. Hist. Ecclesiastic. Svec. Goth. p. 298.*

§. XX.

[1] Quæ œconomiam parœciæ Lemland Cameralem plenius cognoscendam spectant, eorum pleraque lingua proponam Svecana, [2] non quod vocabula Latina desint, materiæ substratæ designandæ haud inepta, sed quod eadem sensum non fundant satis clarum, rerum patriarum ignaris.

[3] Enligt den ofvannämnde Jordeboken öfver Åland, författad år 1661, var då i Lemlands Soknar Skatte jordemarker (*a*) 6813 1/3; Crono dito 4213, Kyrko Jordemarker 38; Summa 11064 1/3 jordmarker; Skattehemman 59, som i mantal gjorde 57 1/2; Kronohemman 30, görande i mantal 24 2/3, Frälsehemman, 1, dess mantal 1/2, Således voro i denna Församling -- 90 hemman, och mantal 76 1/4. Men enligt 1789 års Jordebok befunnos i bägge soknarne 11244 3/4 Jordemarker, Byar 22, gamla hemman 91, nya 92, gamla mantal 77 1/8, nya mantal - Skatte 22 61/192, Crono D:o 23 27/32, Tre allmännings Skatteholmar och en allmännings Krono jord.

[Notæ]
[4] (*a*) In dimensione agrorum, pratorumque Alandi adsumunt fundamenti loco Jordmarker, sicut in aliis regionibus numerantur Jugera.

§. XXI.

[5] Ad tenorem antiquioris illius sæpius citatæ Alandiæ descriptionis, prædia parœciæ Lemland in universum sequenti taxata fuerunt modo:

[6] Hemmanen tilsammans räntade	Silfvermynt		
til Cronan:	D:r	öre	p:r
Årlige räntepenningar	40	30	3 1/2
Afrads penningar		10	
Skjuts penningar		10	
84 T:r 38 K:pr *(a)* Spannemål	191	4	9 3/4
155 L:d 11 11/12 M:r Smör	252	26	23 4/5
30 L:d 4 1/3 M:r Fläsk	37	24	16
30 L:d 4 1/3 M:r Torr Fisk	22	21	4 3/5
225 st:n Fogel	21	5	3
7 st:n Kor	28		
14 st:n Får	10	16	

33 1/2 Alnar Valmar	6	9	
49 1/2 Lass Hö	37	4	
225 17/24 Lass ved	28	6	20
1726 17/21 Dagsvärken	323	23	12
2 T:r 13 M:r Strömming	8	5	4 4/5
	1016	3	1 3/10

[Notæ]

[7] *(a)* Ex veteri mensura 40 Cappar efficiebant unam Tonnam.

§. XXII.

[1] Ex tabula census (Mantals-längden), an. 1791 per parœciam Lemland instituti, colligere licet, numerum hominum in utraque insula Lemland & Lumparland tunc degentium, fuisse 1135 (*a*) numerumque familiarum (Röktalet seu Matlagen) confecisse summam 143; [2] quare quum earundem area conficiat unum circiter milliare Svecanum quadraticum, patet, [3] parœciam hanc intuitu[39] numeri incolarum nulli fere earum, quæ in australibus regni provinciis paris sunt amplidinis[40], esse secundam, solis forte Scanicis exceptis (*b*). [4] Præterea quum solum Lemlandense sit pluribus in locis sabulosum, adeoque segetibus proferendis per se minus idoneum, ruricolæ nostri exiguos in universum habent agros, [5] qui quantumvis largiter saginati ac bene culti, tantam tamen frumenti copiam non præbent, quanta necessitati incolarum sufficeret; [6] quem tamen defectum quodammodo supplet captura piscium. [7] Insuper quum pascua tam in utraque parœcia, quam in adjacentibus minoribus insulis sint pinguia ac læta, greges quoque pecorum copiosum fundunt lac, ex quo optimum butyrum & caseos haud contemnendos in suos conficiunt usus. [8] Ligna denique præbent silvæ non in necessarios tantum usus, sed ut plures orgias[41] Holmensibus suppeditent; [9] nulla proinde insulanis nostris est ratio, quare de duriori conquerentur fato.

[Notæ]

[10] (*a*) Nyssnämde år voro uti Lemlands församling. Mantals pengar betalande personer 608

Privlegerade		30
Barn under 15 år		358
Bräcklige, utfattige och öfver 63 år gamle		139
	S:a	1135

[11] (*b*) Ex libro Nob. LAGERBRING Stats-kunskapen öfver Sverige dicto, colligere licet quod in Sveciæ provinciis, quæ habentur populosiores, raro plures, quam 1100, intra milliare quadraticum inveniantur homines.

[39] Om det nylatinska *intuitus* (här i ablativ), som saknas i det klassiska latinet och som användes i betydelsen »vad gäller/avser», »med hänsyftning på», se Helander 2004, sid. 167 f.

[40] Läs: *amplitudinis*.

[41] Läs: *orgyas*.

[12] Mihi quidem fuit propositum, summam cedituum[42] publicarum quales nunc ex hac parœcia colliguntur exhibere; [13] sed quantam cunque adhibui solitudinm[43], in calculo tamen plures occurerunt lacunæ, nulla mea industria jam supplenddæ[44] [14] quamobrem hoc opus in aliam differo occasionem; [15] antuquam[45] vero filum disquisitionis hujus Historicæ temporis angustia pressus, abrumpo, [16] Benevolem Lectorem, quo par est, verborum honore rogatum venio, velit sequentia verba in parte priori prætermissa benigne adscribere scilicet

[17] Pag. 9. linea 2, post *Söderby* 9, addantur *Wästermarkelag, Hellstorp* 8, *Knuläoda* 3, *Lemböle* (b) 3. *Nåtö* (c) 3, *Jersö* 3, *Flaka* Markelag By 9.

Pag. 16. linea 8, lege F. pro Friherrinna.

[42] Läs: *redituum*.
[43] Läs: *sollicitudinem*.
[44] Läs: *supplendæ*.
[45] Läs: *antequam*.

Adolfsson, Maria, 2000: *Fäderneslandets kännedom: om svenska ortsbeskrivningsprojekt och ämbetsmäns folklivsskildringar under 1700- och 1800-talet.* Diss. Stockholm.

Benner, Margareta & Tengström, Emin, 1977: *On the interpretation of learned Neo-Latin: an explorative study based on some texts from Sweden (1611–1716).* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Biographiskt lexicon öfver namnkunnige svenska män: Andra bandet. (1836). Uppsala.

Dreijer, Matts, 1961: »Lumparlands kyrka», i: *Åländsk odling* 1961, sid. 90–98. Mariehamn.

Eklund, Klas, 1995: »Från Skaagtorp till enstaka hemman. Historik över Skags enstaka hemman i Lumparland», i: *Spirkasen* nr 14. Mariehamn.

Fornminnesinventering Lemland Lumparland. 1979. Mariehamn.

Elgenstierna, Gustaf (red.), 2002: *Riddarhusets stamtavlor.* Version 3.0. Stockholm: Riddarhusdirektionen.

Hallgrim, Th., 1947: *Släkten Frestare.* Gävle.

Hausen, Reinhold, 1916: »Farleder och sjömärken», tryckt i: *Ur Ålands forntid = Åland.* IV. Helsingfors.

Helander, Hans, 2004: *Neo-Latin literature in Sweden in the period 1620–1720: stylistics, vocabulary and characteristic ideas.* Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Helander, Hans, 2010: »Hecatompolis i sitt sammanhang», i: Hermelin, Olof, 2010: *Hecatompolis Suionum = Svenskarnas hundra städer.* Stockholm.

Hæggström, Carl-Adam & Hæggström, Eeva, 2010: *Ålands flora.* Ekenäs.

Kotivuori, Yrjö, 2005: *Ylioppilasmatrikkeli 1640–1852.* Verkkojulkaisu 2005 [http://www.helsinki.fi/ylioppilasmatrikkeli/].

Kärkkäinen, Sol-Britt 187: »Amiralen och amiralskan på Haddnäs», tryckt i: *Sanct Olof* 1987, sid. 107–53.

Legnér, Mattias, 2004: *Fäderneslandets rätta beskrivning: mötet mellan antikvarisk forskning och ekonomisk nyttokult i 1700-talets Sverige.* Diss. Stockholm : Univ., Helsingfors 2004.

Lenz, Rudolf, Bredehorn, Uwe & Winiarczyk, Marek, 2002: *Abkürzungen aus Personalschriften des XVI. bis XVIII. Jahrhunderts.* 3. Aufl. Stuttgart: Steiner.

Lindberg, Bo, 1984: *De lärdes modersmål: [latin, humanism och vetenskap i 1700-talets Sverige] = [The vernacular of the learned] : [Latin, humanism and science in 18th century Sweden].* Göteborg: Acta Universitatis Gothoburgensis.

Lindberg, Bo 2006: *Den antika skevheten: politiska ord och begrepp i det tidig-moderna Sverige, Kungl. Vitterhets historie och antikvitets akademien.* Stockholm.

Lindroth, Sten, 1989: *Svensk lärdomshistoria. Frihetstiden.* Stockholm: Norstedt.

Nyman, Valdemar 1972: »Vårdö kyrka», i: *Åländsk odling* 1972, sid. 43–92.

Oxford English dictionary [Elektronisk resurs]. (2000–). Oxford: Oxford University Press.

Radloff, Fredric Wilhelm 1795: *Beskrifning öfver Åland.* Åbo.

Rumar, Lars (red.), 1997: *Helgonet i Nidaros. Olavskult och kristnande i Norden.*
Sjöstrand, Per Olof 2012: »Kyrka, kapell och offerkälla – Lemland vid medeltidens början», i: *Sanct Olof* 2012, sid. 144–59. Mariehamn.
Skogsjö, Håkan, 1995: *Familjer och gårdar i Lumparland.* Karlstad.
Skogsjö, Håkan, 2005: *Familjer och gårdar i Lemland.* Falköping.
Skogsjö, Håkan, 2009: *Familjer och gårdar i Föglö.* Mariehamn.
Skogsjö, Håkan, 2012: *Familjer och gårdar i Geta.* Mariehamn.
Spåre, G.A. 1878: *Biografiska anteckningar om Kejserliga Regerings-Konseljens eller Senatens för Finland ordförande och ledamöter samt embets- och tjenstemän under åren 1809–1877.* Helsingfors.
Svenska akademiens ordbok [Elektronisk resurs]. (1997–). Göteborg: OSA-projektet. Tillgänglig på Internet: http://g3.spraakdata.gu.se/saob.
Svenskt biografiskt lexikon [Elektronisk resurs] : SBL. (2012–). Stockholm: utg. Svenskt biografiskt lexikon. Tillgängligt på Internet: http://www.nad.riksarkivet.se/sbl/Start.aspx
Tengström, Emin, 1973: *Latinet i Sverige: om bruket av latin bland klerker och scholares, diplomater och poeter, lärdomsfolk och vältalare.* Stockholm: Bonnier.
Tengström, Emin 1987: »Metodproblem vid tolkning av nylatinsk prosalitteratur», i: Zeeberg, Peter & Alenius, Marianne [red.] [1987], *Litteratur og lærdom: dansk-svenske nylatindage april 1985.* København.
Valtavuo-Pfeifer, Ritva 1998: *Terrängnamn i Svenskfinland.* Helsingfors.
Zilliacus, Lars, 2006: *Finska hushållningssällskapets arkiv och skrifter.* Del IV. Åbo.
Östlund, Krister, 2000: *Johan Ihre on the origins and history of the runes: three Latin dissertations from the mid 18th century.* Diss. Uppsala : Univ.